

**Ücretli - Ücretsiz Emek Kısılacında Kadın**

**Heidi Hartmann**

**Jean Gardiner**

**Helena Hirata**

**Gölnur Acar Savran**

**Kadın Emegi Konferansı 12-13 Kasım 2011 İstanbul**

**Sosyalist Feminist Kolektif**

Feminist politika  
Özel Sayı  
Fiyatı: 15 TL

Sahibi:  
Filiz Yücel

Yazı İşleri Müdürü:  
Berrin Hataacıkoğlu

Feminist Politika Merkez:  
Tel Sok. No:20/3 Beyoğlu İstanbul

Telefon:  
0212 243 49 93

Matbaa: Ofset Yapımevi - Ofset Filmcilik ve Matbaacılık Sanayi ve Ticaret A.ř.

şair Sokak No:4 34410 Kağıthane İstanbul

T. (212) 295 86 01 F. (212) 295 64 55

Email:  
feministpolitika@gmail.com

Web:  
www.sosyalistfeministkolektif.org

## İçindekiler

### Açılış Konuşması

YASEMİN ÖZGÜN ..... 11

### Patriyarka ve Kapitalizm

HEIDI HARTMANN ..... 17

Tartışmalar ..... 33

### Bakım Emeği

JEAN GARDINER ..... 63

Tartışmalar ..... 79

### Esnek Çalışma ve Ücretli Kadın Emeği

HELENA HIRATA ..... 99

Tartışmalar ..... 109

### Günümüzde Feminist Politika

Panel ..... 127

Panel Tartışmaları ..... 159

### **Jean Gardiner**

1970'lerin sonlarından 1980'lere kadar uzanan ve Marksist değer teorisini ev içi emeğe uyarlamaya çalışan “ev içi emek tartışması”na bizzat katkıda bulundu. Önceleri emek piyasaları, toplumsal cinsiyet ve bakım emeği arasındaki karşılıklı ilişkilere odaklanan çalışmalar yapan Jean Gardiner, şimdilerde, istihdamda toplumsal cinsiyet, yaş ve mesleki konum eşitsizlikleri, işyerine özgü emekli ödemeleri ve yan ödemeler, yaşam süresinde iş-yaşam dengesi ve emek piyasası geçişleri; yani işten çıkarılma ve emeklilik konularında araştırmalar yapmaktadır. İş Yaşamında Toplumsal Cinsiyet ve Eşitlik dersi veren Gardiner'in, 1997 tarihinde yazdığı *Toplumsal Cinsiyet, Bakım Emeği ve Ekonomi* (Gender, Care and Economics) isimli kitabının yanında pek çok kitapta ve akademik dergide makaleleri yayımlandı. P. O'Hara'nın editörlüğünü yaptığı *Ekonomi Politik Ansiklopedisi*'nde (Encyclopaedia of Political Economy), “Patriyarka” maddesini kaleme aldı. Gardiner, halen İngiltere'de Leeds Üniversitesi'nde profesör olarak çalışıyor.

### **Heidi Hartmann**

1970'lerin sonlarından 1980'lere kadar uzanan “ev içi emek tartışmaları” ertesinde devam eden patriyarka tartışmasına önemli katkıları olmuştur. “Marksizm ile Feminizmin Mutsuz Evliliği” adlı makalenin yazarı olan Heidi Hartmann, döneminin önemli maddeci feministlerindendir. 1990'lardan sonra, pek çok sosyalist feminist gibi Hartmann da, kapitalist üretim tarzı içerisinde kadınları güçlendirecek daha iyi istihdam olanakları için güncel, somut taleplere dayanan bir feminist politika yaklaşımını benimsemiştir. Bugün daha çok aile ve hastalık izni, sosyal politika reformları, kamu politikaları, feminist teori ve toplumsal cinsiyetin ekonomi politikası, kadın hareketi ve kadın örgütleri konularında araştırmalar yapmaktadır. Hartmann, ABD'de yer alan Kadınlar için Politika Araştırma Enstitüsü'nün (Institute for Women's Policy Research - IWPR) kurucu yöneticilerindendir. Hartmann'ın hazırlanmasına katkı sunduğu IWPR raporlarından bazıları şunlardır: Büyük Durgunluk Döneminde Kadın ve Erkek İstihdamı ve İşsizliği (Women's and Men's Employment and Unemployment in the Great Recession), Emek Piyasası Hâlâ Erkeklerin: Uzun Dönemli Ücret Farkları (Still a Man's Labor Market: The Long-Term Earnings Gap), Sosyal Sigorta Reformunun Kadınlar üzerindeki Etkisi (The Impact of Social Security Reform on Women). Pek çok akademik dergide danışman editörlük yapan Heidi Hartmann, *Journal of Women, Politics and Policy* dergisinde editör ve *Feminist Economics* dergisi yayın kurulu üyesidir.

### **Helena Hirata**

Paris Ulusal Bilimsel Araştırmalar Merkezi'nde (Centre National des Recherches Scientifiques – CNRS) Araştırma Direktörü ve sosyolog olan Helena Hirata cinsiyete dayalı uluslararası işbölümü çerçevesinde, Brezilya, Fransa ve Japonya üzerine karşılaştırımlı çalışmalar yürütmektedir. Brezilya São Paulo Üniversitesi'nde kadınlar ve toplumsal cinsiyet üzerine disiplinler arası çalışmalar yapan Kadın ve Toplumsal Cinsiyet İlişkileri Araştırmaları Merkezi'nin (Center for the Study of Women and Gender Relations – NEMGE) bilim kurulu; Emek Piyasası ve Toplumsal Cinsiyet Avrupa Araştırma Grubu'nun (Réseau Européen Marché du Travail - GDR-E MAGE) yürütme komitesi üyesidir. Toplumsal Cinsiyet hakkında Üniversiteler Arası ve Disiplinler Arası Ulusal Ağ'ın (RING) yürütme komitesinde de görev alan Hirata, *Cahiers du Genre* ve *Travail, Genre, Sociétés* gibi toplumsal cinsiyet üzerine odaklanan süreli yayınların redaksiyon ve bilim kurullarında yer almaktadır. Küreselleşmenin cinsiyetli yapısı, kuzey ve güney ülkelerindeki farklı etkileri üzerine yayınlanmış çalışmaları vardır. Gülnur Acar Savran tarafından Türkçeye çevrilen *Eleştirel Feminizm Sözlüğü*'nü F. Laborie, H. Le Doare, D. Senotier ile birlikte hazırlamıştır. Kendisi şu sıralarda bakım emeği teorileri ve pratikleri konusunda karşılaştırımlı bir kitap hazırlamaktadır.

### **Gülnur Acar Savran**

Gülnur Acar Savran, 1976 yılından başlayarak asistan olarak çalıştığı İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümündeki görevinden YÖK yasaşının çıkmasıyla birlikte istifa etti. 1983 yılında "Rousseau, Hegel ve Sivil Toplumun Eleştirisi" başlıklı doktora tezini savundu. 1987-1997 yılları arasında İstanbul BİLAR'da ders verdi. Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde iki dönem, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde ise üç dönem ders verdi. *Sivil Toplum ve Ötesi* (1987, Alan Yayıncılık, 2. baskı: 2003, Belge Yayınları), *Beden, Emek, Tarih* (2004, Kanat Yayınları), *Özne-Yapı Gerilimi* (2006, Kanat Yayınları) adlı kitapları; Nesrin Tura ile birlikte hazırladığı *Kadının Görünmeyen Emeği* (1992, Kardelen Yayınları, 2. baskı: 2008, Yordam Kitap) adlı bir derlemesi; *Eleştirel Feminizm Sözlüğü* (derl. H. Hirata, F. Laborie, H. Le Doare, D. Senotier, 2007, Kanat Yayınları) adlı bir çevirisi var. Feminist hareket içindeki faaliyetlerini sürdürürken bir yandan da *11. Tez*, *Sınıf Bilinci*, *Sosyalist-Feminist Kaktüs* ve *Pazartesi* dergilerinin yayın kolektiflerinde çalıştı. Ayrıca, *Yapıt*, *Defter*, *Praksis* ve *Amargi* dergilerinde de yazıları yayınlandı. Halen feminist teori üzerine çalışmalarını sürdürüyor. Sosyalist Feminist Kolektif üyesi olarak *Feminist Politika* dergisinde yazıları yayınlanıyor.



## ÖNSÖZ

Elinizdeki kitap, Sosyalist Feminist Kolektif (SFK) tarafından 12-13 Kasım 2011 tarihlerinde düzenlenen “Ücretli-Ücretsiz Emek Kıskaçında Kadın” başlıklı konferansta sunulan bildirilerden ve tartışmalardan oluşuyor. Konferansa, ABD’den Heidi Hartmann, İngiltere’den Jean Gardiner ve Fransa’dan Helena Hirata konuşmacı olarak katılmış, Gülnur Acar Savran ise son oturumda yapılan panelde yer almıştı. İlk gün, Heidi Hartmann ve Jean Gardiner “Kapitalizm ve Patriyarka” ve “Bakım Emegi” konularında birer bildiri sunmuşlardı; ikinci günün ilk oturumu Helena Hirata’nın “Esneklik ve Ücretli Kadın Emegi” başlıklı bildirisine ayrılmıştı; öğleden sonraki panelin konusu ise “Günümüzde Feminist Politika” idi.

SFK neden böyle bir konferans düzenledi? Kuruluşundan bu yana geçen dört yıl içinde, SFK’nın kadın emegi konusunda ısrarla vurguladığı bir nokta vardı: Patriyarka ile kapitalizmin karşılıklı ilişkisi bağlamında, kadın emeginin yapısal bazı özellikleri vardır; bunların başlıcası ise, karşılıksız ev emegi ile ücretli kadın emeginin kadınları bir kıskaç içine almış olmasıdır. Ev içinde kadınların harcadıkları ve çok çeşitli boyutları olan ev emegi, karşılıksız emek olduğu ölçüde bir elkoymayı ifade eder. Erkekler elkoydukları bu emek/zaman sayesinde kadınlar karşısında yeniden güçlenirken, kadınlar bir kez daha güç yitirirler. Ücretli emek piyasasına çıktıklarında, çok büyük çoğunluğu, onları ev içindeki güçsüz, bağımlı konumlarından özgürleştirecek türden işlerde çalışma olanağına kavuşamaz. Böyle işlerde çalıştıkları sürece karşılıksız ev emegi harcamaya mahkûm olurlar. Ve koşullar aynı kaldığı sürece bu döngü kendini yeniden üretir.

Kadın emegine bu ikili ya da bütünlüklü bakış, SFK’yı, kadın istihdamını artırma politikaları, iş ve aile yaşamını uyumlulaştırma programları gibi konularda oldukça özgül bir konuma yerleştirdi: Kadınları bu türden politikalarla “güçlendirmeye” çalışmanın, kadınlar için, en iyi durumda çelişkili bir sürece işaret ettiğini, en kötü durumda ise tuzaklarla örülü olduğunu savundu SFK. 2010

Mart'ında çıkarmaya başladığımız *Mutfak Cadıları* adlı bültenin öncelikli amaçlarından biri, tam da bu tuzakları açığa çıkarmak; kadın istihdamını artırma adı altında birbiri ardından gelen yeni düzenlemelerin gerçek niteliğini, *Feminist Politika* dergisinin periyoduna bağlı kalmadan ve daha çok sayıda kadınla paylaşmaktı. Esnek çalışma, taşeronlaşma, iş güven(siz)liği, torba yasa (13.02.2011 kabul tarihli 6111 sayılı yasa), aileyi güçlendirme politikaları vb. güncel gelişmeler, bültende, ağırlıklı olarak, sözünü ettiğimiz kısa kaç ışığında değerlendirildi.

2010 Mayıs'ına geldiğimizde, kuruluş dönemimize denk düşen SSGSS yasasıyla birlikte geliştirmeye başladığımız sosyal politika anlayışımızı daha kapsamlı bir hale getirmeye koyulmuştuk. Kadınları hem aile içinde güçlendirecek ve kadınların aileden bağımsızlaşmalarını kolaylaştıracak, hem de ücretli emeğe katılımlarını ve orada barınmalarını mümkün kılacak taleplerimizin yanı sıra erkekleri ev ve bakım işlerini üstlenmeye sevk edecek önlemlere dair sözümüzü de geliştirmeye başlamıştık. Devletten ve sermayeden talep ettiğimiz iyileştirici ve güçlendirici düzenlemelerin kaynağında, aslında erkeklerin üzerlerine düşen ev ve bakım işlerini yapmamalarının yattığının bilincindeydik: Erkekler çocuk bakmadıkları için (ebeveynlik sorumluluklarını onlara yükleyen) kreş talep ediyorduk; onların ve yakınlarının bakım yükünü taşıdığımız için erken emeklilik istiyorduk vb... Böyle olduğu için de, bu düzenlemeleri talep ederken aklımızın bir köşesinde hep erkeklerden alacaklı olduğumuz vardı. Devletin ve sermayenin erkekler bu işleri yapmasın diye bize sunduğu kimi önlemler, erkeklerin bize olan borçlarını ortadan kaldırmıyordu. 2010 yılında bu borcun peşine düştük ve "Erkeklerden Alacaklıyız" kampanyasını başlattık. Adana, Ankara, Eskişehir, İstanbul ve İzmir'de eylemler yaptık, paneller, konferanslar düzenledik.

Bu kampanya sırasında gerek kadın istihdamının artırılması ve esnek çalışma, gerekse de aile ve iş yaşamının uyumlaştırılması konularındaki "aynıksı" duruşumuz pekişmişti. İlk meselede, "güvenceli esnekliğin", özellikle de bu ülke koşullarında, bir



aldatmacadan ibaret olduğu kanaatimiz süreç içinde daha da güçlendi. İkinci konudaki duruşumuz ise, hükümetin aileyi güçlendirme politikalarının daha da yakıcı hale getirdiği “aile eleştirisi” anlayışımızla bağlantılıydı. Kadınların emeklerini, bedenlerini, zihinlerini şiddet tehdidi ya da doğrudan şiddet yoluyla denetleyen aileyi sorgulamadan, aile içindeki cinsiyetçi işbölümünü veri olarak geliştirilecek politikaların kadınları güçlendirme potansiyeli bizim açımızdan çok kuşkuluydu. Kampanya sırasında, bu konulardaki tezlerimizi hem güçlendirmek hem de sınayabilmek için farklı ülkelerdeki deneyimleri birinci elden paylaşma ve bunlardan beslenme gereksinimi duymaya başladık. Türkiyeli feministlerin davet edeceğimiz feministlerle tartışabileceği bir ortam yaratmanın koşullarını araştırmaya giriştik. Ve “Erkeklerden Alacaklıyız” başlıklı kampanyamızın, bir anlamda doruk noktasını oluşturacak olan konferansın programını hazırladık.

Konferans programını, daha soyut ve uzun vadeli olandan, daha somut ve güncel olana doğru ilerleyen bir mantıkla düzenledik. Patriyarka ile kapitalizm arasındaki ilişkiyi nasıl gördüğümüz, kadın emeğine, ücretli-ücretsiz emek ilişkisine yaklaşımımızı dolaylı da olsa şekillendiriyor. Çok genel olarak; patriyarka ile kapitalizmin iki farklı sistem olduğunu, tarihsel olarak eklemlezip somut bir toplumsal bütün (patriyarkal kapitalizm) oluşturduklarını düşünüyoruz. Yani kendi bağımsız iç dinamikleri de var, birbirini etkileyen ve şekillendiren dinamikleri de... Bu iki sistem yer yer çatışabilir, yer yer birbirini besleyip yeniden üretebilir. Bu bakışımızı şekillendiren feministlerden birisi de Hartmann olduğu için onunla bu konuyu tartışmak bizim için önemliydi.

Hartmann konuşmasında ABD’de kadınlar açısından yaşanan çok çeşitli gelişmelere değindi. Bizim odağımızdaki patriyarka-kapitalizm ilişkisi konusundaysa, kendisinin 35 yıl önce kapitalizmin potansiyelini azımsamış olduğunu; patriyarkayı ortadan kaldırması söz konusu olmasa bile, o zaman öngöremediği ölçüde aşındırabildiğini söyledi. Tartışmalarda, çeşitli arkadaşlarımız, kadınların lehine gibi görünen gelişmelerin çelişkilerle örüldü

olduğunu belirtip, örneğin Türkiye’de kadınlar gelir getirici işlerde daha çok çalışıp görece özgürleştikçe ve erkeklere direndikçe, bunun onlara erkek şiddeti olarak geri döndüğüne dikkat çektiler. Hartmann ise, gelir getirici işlerde çalışmanın patriyarkayı yine de zayıfıttığını, patriyarka ile kapitalizm arasında bir uzlaşma, birbirini yeniden üretme ilişkisinden ziyade bir gerilim olduğunu vurguladı.

Patriyarka-kapitalizm ilişkisinden, bakım emeği ve aile-iş yaşamını uyumlaştırma politikalarına geçmek bizim için çok doğaldı. Çünkü ücretli-ücretsiz emek ilişkisinde kadınlar açısından belirleyici olanın ücretsiz ev ve bakım emeği olduğunu düşünüyorduk. Bu konuda Jean Gardiner ile tartışmayı istemek de bir o kadar doğaldı. Gardiner ünlü ev emeği tartışmasına doğrudan katılmış bir feminist. Daha da önemli olanı ise, sonraları bu tartışmanın genel çerçevesini, fazla Marksist bir problematiğe ve terminolojiye hapsediği, ev emeğini cinsiyetinden, yani öznesinden soyutlayarak ele aldığı için eleştirmiş. Kendi görüşlerimize bu kadar yakın bulduğumuz ve bugün sosyal politika konusunda somut çalışmalar yapan bir feministle aile ve iş yaşamını uyumlaştırma politikaları konusuna yaklaşımımızı tartışacak olmak bizi heyecanlandırdı.

Jean Gardiner konuşmasında, İngiltere’de sosyal politika alanında bakım emeği açısından olumlu gelişmeler yaşandığının altını çizdi. Öte yandan, tek başına emeğin patriyarkal baskıyı açıklamak için yeterli olmadığını vurguladı ve kültürel kodların, bunların ürettiği farklı erkekliklerin, hegemonik erkeklik ve başka erkeklik biçimleri arasındaki farkın önemine değindi. Hartmann’ın konuşmasından sonraki tartışmalara benzer tartışmalar Gardiner’in konuşmasının ardından da yaşandı. Bu tartışmalar üzerine Gardiner tezini şöyle özetledi: Uzun vadeli olarak baktığımızda, kadınların küçük de olsa önemi yadsınamayacak kazanımları oldu. İçinden geçtiğimiz dönemde, yani kısa vadeli olarak ise, bu kazanımlardan geri dönüşler olmakta. Ancak, mücadeleye devam etmek için, şimdiye kilitlenmek yerine, kısmi de olsa daha uzun vadeli kazanımların peşinden gitmek gerekir. Gardiner’in bu yaklaşımı aslında, çalışma alanı olarak daha

teorik tahlillerden daha somut araştırmalara ve politikalara doğru kaymış olmasıyla da uyumluydu.

Bakım emeğinden ücretli emeğe geçişin günümüzdeki zorunlu halkası hiç kuşku yok ki esnek çalışma... Helena Hirata'yı küreselleşmenin toplumsal cinsiyeti ve esnekleşme konularındaki yazılarından tanımiştık. Onun çalışmalarında esnekleşme, patriyarka ile kapitalizmin kadınlar karşısında nasıl bir işbirliği içinde olduğunun somut ve en güncel örneklerinden biri olarak karşımıza çıkıyordu. Bu konulardaki görüşlerini büyük ölçüde paylaşıyorduk: Kadın istihdamını artırmanın günümüzdeki biçimi olan esnek çalışmanın cinsiyetli olduğu konusunda hemşkirdik. Esnek çalışma konusundaki eleştirel yaklaşımından ve Fransa, Brezilya, Japonya konusundaki karşılaştırmalı çalışmalarından beslenebilmek için kendisini davet ettik.

Helena Hirata'nın bildirisini izleyen konuşmalar, karşılıklı tartışmadan çok, çeşitli esnek çalışma biçimleri üzerine açılımlar şeklinde gelişti. Bunların arasında, ücretli ev emekçilerinin ve göçmen kadınların emeği, bir esnek çalışma biçimi olarak ev eksenli üretimin çeşitli versiyonları, yarı zamanlı çalışmanın kadınlar açısından getirileri ve götürüleri ile kadınların yarı zamanlı çalışmayı tercih etme nedenleri özellikle öne çıkan konulardı.

Son oturumda ise, "Günümüzde Feminist Politika" başlıklı bir panel düzenledik. Bu panelde, Türkiye'deki deneyimlerimizi de konuklarımızla paylaşmayı hedefliyorduk. Arkadaşımız Gülnur Acar Savran bu amaçla panelde konuşmacı olarak yer aldı. Tartışma bölümünde, ücretli ev emekçilerinden, ev eksenli çalışan arkadaşlarımıza, kendi anne babasıyla yaşadıklarını anlatan ve anlamlandırmaya çalışan genç arkadaşlarımızdan akademisyenlere çok geniş bir katılımcı yelpazesi vardı. Maddi kısıtlılıklar nedeniyle atölye çalışmaları şeklinde düzenleyememiştik konferansımızı. Dolayısıyla da, her oturumda tartışmalara, dinleyicilerin mümkün olduğu kadar aktif katılımcılar haline gelmelerine izin verecek süreler ayırdık. Gerçekten de iki gün boyunca, gerek dinleyici/ konuşmacıların katılımı, gerekse de çeşitliliği bakımından başka konferanslardan farklı bir etkileşim yaşandı salonda.

Ayrıca bu iki günün çay-kahve molaları, öğlen araları ve geceleri de vardı... Üç konuğumuzla ve Türkiye'den tanıdığımız tanımadığımız çok sayıda kadınla hem Şkir alışverişinde bulunduk, hem o kadar uzun süreler boyunca aynı havayı soluyup, aynı düşünce ve duyguları paylaşmanın coşkusunu yaşadık. Konferans öncesinde, maddi olanaklarımız sınırlı olduğu için çok emek yoğun bir hazırlık süreci geçirdik. Konaklamadan konferans salonuna, çevirilerden ses cihazlarına, her konuda çok destek ve dayanışma gördük. Bu da, olaya çok daha naifçe bir coşkuyla sarılmamızı sağladı.

Umarız bu kitapçıkta, bildiriler ve tartışmalar aracılığıyla bu coşkuyu sizlere de aktarabilmişizdir...

Sosyalist Feminist Kolektif



## *Teşekkür*

*Bu kitabın gerçekleşmesinde SFK üyesi olmayan birçok dostumuzun da emeği var. Banu Karaca, Ceren Yartan, Eylem Delikanlı, Özlem İngün, Seyda Koçak, Tuğçe Nomanoglu, Ülkü Songül ve Zeyno Üstün'e katkılarından dolayı çok teşekkür ediyoruz.*

**“Ücretli-Ücretsiz Emek Kışkıncında Kadın”  
Kadın Emeği Konferansı**

---

**12 Kasım 2011  
Cumartesi**

---

09:30-10:00 Kayıt  
10:00-10:30 Açılış Konuşması  
10:30-11:45 Birinci Oturum:  
“Patriyarka ve Kapitalizm”  
Heidi Hartmann

11:45-12:00 Kahve Molası  
12:00-13:00 Tartışma  
13:00-14:00 Yemek Arası  
14:00-15:15 İkinci Oturum:  
“Bakım Emeği”  
Jean Gardiner

15:15-15:30 Kahve Molası  
15:30-16:30 Tartışma

---

**13 Kasım 2011  
Pazar**

---

11:00 13:00 Üçüncü Oturum:  
“Esnek Çalışma ve Ücretli Kadın Emeği”  
Helena Hirata

13:00-14:00 Yemek Arası  
14:00-15:00 Kapanış Oturumu:  
“Günümüzde Feminist Politika”  
Gölnur Acar Savran, Jean Gardiner,  
Helena Hirata, Heidi Hartmann

15:00-15:15 Kahve Molası  
15:15-16:30 Tartışma

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi  
İstanbul/Türkiye





# Açılış Konuşması

YASEMİN ÖZGÜN

Sosyalist Feminist Kolektifin düzenlediği Kadın Emegi Konferansı'na hoş geldiniz. Konferansa başlamadan önce kısaca kadın emegi konferansının gündemimize nasıl girdiği ve “Ücretli-Ücretsiz Emek Kıskaçında Kadın” üst başlığının nasıl oluşturulduğu üzerine bir şeyler söylemek istiyorum. Bir başka deyişle konferansa başlamadan önce ısındırma görevi bana düştü. Öncelikle, 2007'nin ortalarında Sosyalist Feminist Kolektif olarak yola çıktık ve o dönemde erkeklerden, sermayeden ve devletten bağımsız sistem dışı bir feminizmin kendi politikalarını geliştirmesinin, kendi sözünü söylemesinin çok önemli, çok yakıcı olduğunu söyledik. O dönemde pek çok kadınla pek çok eylem ve kampanyada bir araya geliyorduk. Ne var ki, örgütlülüğümüzün eksik olduğunu düşünüyorduk. Bir araya geldiğimiz kadınlarla ilişkimizi kalıcı kılacak, kurulan ilişkileri politik bir beraberliğe dönüştürecek bir örgütlülük gerekiyordu bize göre o dönemde. Bu amaçla yola çıktık.

Çıktığımız yolda pek çoğunuzun bildiği gibi ilk ürünümüz

*Feminist Politika* dergisiydi. Uzun tartışmalarla dergiyi çıkarma yoluna girdik; her sayıda heyecanlandık, her sayıda korktuk ama bugün 12. sayımıza ulaştık.

Kadın emeği politikaları her zaman gündemimizdeydi. Ama hiçbir zaman kadın emeğini kadının bedenine dönük politikalarından ve diğer konulardan ayrı olarak ele almadık, bütün bu konuları bir bütün olarak ele almayı her zaman gündemimizde tuttuk. 2000'lerden sonra genellikle kadınların ücretli emeğine odaklanan çalışmaları gördük. Ne var ki, bütün bu analizlerde gördüğümüz bir şey, evdeki erkek egemenliğinin yok sayılmasıydı. Biz “ücretli-ücretsiz emek kıskacında kadınlar” derken, kadınların ev içindeki ücretsiz emekleri ile işgücü piyasasındaki ücretli emekleri arasındaki ilişkinin bir bütün olarak ele alınması gereği üzerinde durduk. Bu amaçla geçtiğimiz yıl yürüttüğümüz “Erkeklerden Alacaklıyız” kampanyasında da, özellikle evde verdiğimiz karşılıksız emeğe ve istihdamda yaşanan cinsiyet ayrımcılığına dikkat çekmek istedik. Özellikle esnek çalışma ile aile ve iş yaşamını uyumlulaştırma politikalarını feminist bir zeminden hareketle ele almaya çalıştık. Şöyle bir sonuca vardık: Kadınların aile içinde harcadıkları karşılıksız emek onları ücretli-ücretsiz emek kıskacına hapsediyor. Ev işlerinin kadınların işi olması, bir yandan kapitalizmle beraber, cinsiyetçi bir işbölümünün derinleşmesine neden oluyor; öte yandan kadınlar en istenmeyen, düşük ücretli, kötü işlerde çalışıyorlar. Hatta kadınlar nitelik gerektiren, değerli işlerde çalıştıklarında bile o işlerin ücretlerinde düşüş oluyor. Sonuçta, kadın işi sayılan işler düşük ücretli olmuyor, bir biçimde kadınların yaptıkları her iş düşük ücretlendiriliyor. Dolayısıyla kadınların ev içinde harcadıkları emek görünmez olduğu sürece, kadınların işgücü piyasasında istikrarlı, tam zamanlı, nitelikli işlerde çalışabilmeleri, aileden özgürleşmelerini sağlayacak ve nasıl harcayacaklarına kendilerinin karar verebilecekleri ücret almaları mümkün görünmüyor. Bu açıdan ücretli-ücretsiz emek birliği bizim için son derece önemli. Evdeki erkek egemenliğini dert etmeden ücretli emek gücündeki koşullarımızı dönüştürmemiz hiçbir zaman yeterli olmayacak diye

düşünüyoruz. Tıpkı kadını denetleme mekanizmalarıyla mahkûm eden aile ile hesaplaşmadan, aile-iş yaşamını uyumlaştırma politikalarının kadını nasıl dezavantajlı konuma düşürdüğünü gözler önüne sermeden pek çok şeyi anlamamızın mümkün olmadığı gibi.

Bütün bu düşüncelerle ve tabii ki birlikte yol aldığımız diğer pek çok feminist arkadaşımızla birlikte, 2009'un ikinci yarısında, kendini maddeci feminist olarak tanımlayan kadınlar olarak kadın emeği meselesini nasıl daha örgütlü olarak ele alabiliriz konusu üzerine konuşmaya başladık. Bu konuşmalarda ve bütün eylemliliklerimiz boyunca kadın emeği meselesini akademik ya da uzmanlık gerektiren bir alan olarak değil, bütün kadınların tartışabileceği bir sorun olarak koymak gerektiğini düşündük. Bize göre eylem ile teorinin dili her zaman bir arada olmalıydı. Bir başka deyişle sokağın, evin ve akademinin dilinin bir şekilde bir yerlerde buluşmasının gerektiğinin altını her zaman çizdik. Kendi hayatlarımıza değmeyen, eylem ve mücadelenin taraşarının bizatihi kadınlar ve erkekler olduğunu gözden kaçıran duruşlar, bize göre feminist politikayı da zayıfatacaktı. Bu amaçlarla Sosyalist Feminist Kolektif Kadın Emeği Grubunu oluşturduk. Kadın emeğinin özgürleşmesi için daha çok sokağa çıkmak, eylemliliklerde buluşmak gereği bizi bir araya getirdi. 2010 yılının Mart ayında *Mutfak Cadıları* bültenini çıkarmaya başladık. O dönemde sermayenin, devletin ortaya koyduğu pek çok politikayı, uygulamayı, güncel gelişmeleri gazetelerden takip etmeye ve bunları bir şekilde anlamlı kılmaya, deşifre etmeye koyulduk hep birlikte. Bir anda çoğumuzun uzmanlık alanı olmayan konulara dalarken bulduk kendimizi. *Mutfak Cadıları*'nda daha çok esnek çalışma, taşeronlaşma, kadın istihdamı, iş güvenliği, torba yasa (6111 sayılı yasa), ücretli-ücretsiz emek kıskacındaki kadın konularını ele aldık. *Mutfak Cadıları*'nı çıkardığımız dönem, aynı zamanda kadınların cinsiyetçiliğe dayalı ucuz, niteliksiz, güvencesiz çalıştırılma koşullarının süreklilik kazandığı ve buna yönelik yasa tasarılarının ve uygulamaların birbiri arkasına geldiği bir dönemdi. Sözgelimi, Avrupa Birliği'ne uyum başlığı altında, kadın istihdamını hızla artırma hedefi, kadınların aile bağlarını ve aile için harcadıkları

karşılıksız emeği meşrulaştırma hedeşyle ortaklaşmıştı. 2011’de çıkacak olan torba yasa (6111 sayılı yasa) ise yine kadınların ev içindeki karşılıksız emeğini yok sayan ve kadını değil aileyi merkezine alan sosyal güvenlik sistemini güçlendirmeyi hedeşeyecekti.

Bütün bunları bilerek, bütün bunların anlamı ve içeriği üzerinde düşünerek, tartışarak Mayıs 2010’da “Erkeklerden Alacaklıyız” kampanyamız gündeme geldi. Kampanyanın ev içi emek, ücretli emek ve sosyal politika alanlarından hangisine yönelik olması gerektiğini uzun uzun tartıştık ve sonuçta üçlü ayak dediğimiz sosyal politika, ücretli emek ve ücretsiz ev emeğini birlikte düşünmeden politika yapamayacağımız konusunda bir karara vardık. Kampanyanın ismi de bu tartışmalardan sonra ortaya çıktı. Bu üç ayak üzerinden, esas olarak sermayeden ve devletten taleplerimiz vardı ama en çok da “erkeklerden alacaklıyız” dedik. Çünkü ev içi cinsiyetçi işbölümüne odaklanmadan diğer iki ayağı tek başına halletmemizin olanaklı olmadığını gördük. Temizlik, yemek, yaşlı bakımı en önemlisi çocuk bakımı gibi kadın işlerinin yapılmasında erkeklerin maddi çıkarı var. Bu durumda “erkekler için harcadığımız zamanı, emeğimizi geri istiyoruz” dedik. Daha pek çok şey söyledik: “Binlerce litre çorba pişirdik kimse aşçı demedi” dedik; “yıllarca dert dinledik kimse psikolog demedi” dedik. O dönemde kampanya kapsamında İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Eskişehir illerinde eşzamanlı eylemler yaptık, sesimizi duyurmaya çalıştık. Süreç içinde, kampanya döneminde biriktirdiklerimizle farklı uluslararası deneyimleri tartışıp birleştirerek yürüme ihtiyacı duyduğumuzu fark ettik.

Konferansta Türkiye’deki feminist mücadelenin Sosyalist Feminist Kolektif’in kadın emeğine ilişkin gündemleriyle örtüşmesini sağlayacak bir program oluşturmaya çalıştık. Bu amaçla düzenlediğimiz konferansın ilk bölümünde Heidi Hartmann ile kapitalizm ve patriyarka ilişkilerini tartışacağız. Heidi Hartmann kısaca 1970’lerin sonlarından 1980’lere kadar uzanan ev içi emek tartışmaları ertesinde devam eden patriyarka tartışmasına önemli katkılar sunmuş bir feminist dostumuz. “Marksizm ile Feminizmin Mutsuz Evliliği” makalesinin de yazarı olan Hartmann, 1990’lardan sonra pek çok

sosyalist feminist gibi kapitalist üretim tarzı içerisinde kadınları güçlendirecek kısa vadeli, somut istihdam talebine dayanan bir feminist politikayı benimsedi. Bugün daha çok aile ve hastalık izni, sosyal politika reformları, sağlık hizmetleri, kamu politikaları, feminist teori ve kadın örgütlerinde toplumsal cinsiyetin ekonomi politiği konularında araştırmalar yapıyor ve ABD’de yaşıyor. Kadınlar İçin Politika Araştırma Enstitüsü’nde yönetici olarak görev yapıyor.

İkinci oturumda, bakım emeği konusunda ücret, sosyal yardım gibi kadınları teşvik eden politikaları Jean Gardiner ile birlikte değerlendireceğiz. Gardiner, 1970’lerin sonlarından 1980’lere kadar uzanan ve “ev içi emek tartışmaları” diye anılan, Marksist değer teorisini ev içi emeğe uyarlamaya çalışan teorik politik tartışmalara bizzat katkı sunan bir feminist düşünür. Önceleri bakım emeği odaklı çalışmalar yapan Gardiner, bugün daha çok ücretli emek, sosyal politika, iş-aile yaşamını uyumlulaştırma, ücretli-ücretsiz emek ilişkisi, yasaların ırk, etnisite, yaş, toplumsal cinsiyet ve aile üzerindeki etkileri vb. konular üzerinde çalışmalar ve araştırmalar yapıyor. İş Yaşamında Toplumsal Cinsiyet ve Eşitlik dersi veriyor ve 1997 yılında yazdığı *Toplumsal Cinsiyet, Bakım Emeği ve Ekonomi* isimli kitabının yanında pek çok kitabı ve akademik dergilerde yayınlanmış makaleleri var. Halen Leeds Üniversitesi’nde öğretim üyesi olarak çalışıyor.

Üçüncü bölümde, esneklik ve ücretli kadın emeği ilişkisini Helena Hirata ile birlikte ele alacağız. Hirata Paris CNRS’te araştırma direktörü ve sosyolog olarak, cinsiyete dayalı uluslararası işbölümü çerçevesinde Brezilya, Fransa, Japonya üzerine karşılaştırmalı araştırmalar yürütüyor. Brezilya São Paulo Üniversitesi’nde kadınlar ve toplumsal cinsiyet üzerine disiplinlerarası çalışmalar yapan NEMGE Merkezi’nin bilim kurulu üyesi. Aynı zamanda Emek Piyasası ve Toplumsal Cinsiyet Avrupa Araştırma Grubu’nun yürütme komitesi üyesi olarak görev yapıyor. Hirata’nın küreselleşmenin cinsiyetli yapısı, Kuzey ve Güney ülkelerindeki farklı etkileri üzerine yaygınlaşmış çalışmaları var.

Dördüncü oturumda genel olarak feminist politika üzerine

yaklaşımlar tartışılacak. Bu bölümde üç konuğumuza ilaveten Gülnur Acar Savran da bizimle birlikte olacak. Gülnur, 1976 yılından başlayarak asistan olarak çalıştığı İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ndeki görevinden YÖK Yasası'nın çıkmasıyla birlikte istifa etmişti. 1983 yılında "Rousseau ve Hegel'de Sivil Toplumun Eleştirisi" başlıklı doktora tezini savundu. Mimar Sinan ve Boğaziçi Üniversitelerinde dersler verdi. 2004'te çıkan kitabı *Beden Emek Tarih*'te mevcut maddeci feminist literatürü değerlendirip tarihsel maddeci yöntemin feminizme ilişkin olarak elverişli bir analiz olanağı sunduğundan bahseder. Gülnur aynı zamanda SFK üyesi olarak da ürettiğimiz politikaya emeği geçen bir arkadaşımız.

Konferansa başlamadan önce emeği geçen hem bütün arkadaşlarımıza, hem de pek çok feminist dostumuza, şu anda da gönüllü olarak katkıda bulunan, yardım eden, dayanışma ve desteklerini esirgemeyen herkese çok teşekkür ediyoruz. Çok heyecanlıyız. Günlerdir e-postalarımızda dolaşan iş takip listelerimizin sonunda böyle bir güne geleceğimizi düşünemez hale gelmiştik, ama sonunda geldi o gün. Geldiğiniz ve yanımızda olduğunuz için hepinize teşekkür ederiz.

# Patriyarka ve Kapitalizm

HEIDI HARTMANN

Günaydın, burada olmak büyük bir keyif benim için. Bu İstanbul'a ve Türkiye'ye ilk gelişim, daha önce en yakın Yunanistan'a, Selanik'e gelmiştim. SFK'ya beni davet ettikleri için teşekkür ediyorum öncelikle. Bana söylendiği üzere bir nebze de olsa benim Yale Üniversitesi'nde ekonomi doktorası yaparken yazmış olduğum bir makaleden ilham alarak ortaya çıkmış yeni bir sosyalist feminist projenin doğuşunda, daha doğrusu ilk adımlarında burada olmak benim için bir onurdur. Önümüzdeki iki günde sizden gelen yorumları dinleyebilme ve tartışmalara katılabilmeme şansı yakaladığım, Jean Gardiner, Helena Hirata ve SFK'nın kurucuları ve üyeleri ile aynı masada oturduğum için de onur duymaktayım. Benim için sosyalist feminist kuramın ilkeleri ve içgörüsünü takip eden ve politik olarak örgütlenen bir grup görmek gerçek anlamda hayranlık uyandıran bir tecrübe oldu. Bu kalabalığı ve etrafa asılmış bir sürü büyük posteri gördükten ve bu uğraşta çalışan kararlı küçük bir grup kadının şimdiye kadar başarmış olduğu etkinlik ve kampanya hikâyelerini

dinledikten sonra, emin olarak söyleyebilirim ki bu grubun çok parlak bir geleceği olacak ve Türkiye politikasını önümüzdeki birçok yıl boyunca etkileyecek.

Bugün üç konu hakkında tartışmak istiyorum. İlk olarak, “Kapitalizm, Patriyarka ve Cinsiyete Dayalı İş Ayrımcılığı” başlıklı ikinci makaleye referanslar vererek “Marksizm ile Feminizmin Mutsuz Evliliği” başlıklı makalenin ana argümanlarını anlatacağım. Ardından makalenin eksikleri ve zayıf noktalarından ve 1970’lerde nelerin eksik kaldığından ve hangi açılardan eklenmesine veya daha çok bahsedilmesine ihtiyaç olduğundan söz edeceğim. Üçüncü olarak ise, konuşmamı ABD’deki güncel durumdan ve bu konunun bizi nerelere götürebileceğinden bahsederek sonlandırmak istiyorum.

Başlamadan, 35 yıl önce kaleme aldığımız bir makalenin tekrar okumasını yapmanın ve yıllar boyu gelen tepkileri görmenin zor bir tecrübe olduğunu söylemeliyim. Bu tecrübe bana, ideallere yaklaşmak adına değişime yeteri kadar katkıda bulunup bulunmadığımı sorguluyor. Değişime vesile olma çabalarımnda, bir beyin takımı (think-tank) kurdum. Washington, DC’deki bu beyin takımı, Kadın Politikaları Araştırma Enstitüsü’nden yanımda bazı malzemeler de getirdim. Biz öncelikli olarak ABD’de, ama giderek dünyanın daha fazla yerinde ücretli ve ücretsiz emek ile ilgili konular üzerinde çalışıyoruz. Bu günlerde Lübnan, Fas ve Yemen’deki kadınların konularını incelediğimiz projemizi sonlandırmaktayız. Benim burada İstanbul’da bulunduğum süre ile eşzamanlı olarak Marakeş’te bu projenin son toplantısı gerçekleştiriliyor. Genel olarak aktivist koalisyonlarla beraber IWPR’da yürüttüğümüz çalışmalarımızın kadınların hayat kalitesini artıran daha nitelikli kamu politikalarının geliştirilmesine vesile olmasını umuyoruz.

Bahsedeceğimi söylediğim ilk noktadan başlamak ve “Marksizm ile Feminizmin Mutsuz Evliliği” makalesinin bir özetini geçmek istiyorum. Bu makalede, o zamana kadar kadın sorunu üzerine çoğu Marksist analizin, Marksizmin “kadın sorunu” olarak adlandırdığı şeyin yanlış bir soru ile yola başladığını tartışıyorum. Bütün bu yaklaşımlar kadının ve kadın emeğinin kapitalist sistemle



ilişkinini sorguluyor. Ben ve -benimle beraber makaleyi kaleme alan- Amy Bridges, asli olarak kadının erkek ile olan ilişkisine bakmamız gerektiğini ve bu açıdan yaklaşıldığında hangi Marksist yöntemlerin bu konuda söyleyecek sözü olduğuna eğilmemiz gerektiğini düşündük. Makalenin tartışmalı bir geçmişi oldu. Yıllar boyunca makale bir yayıncı bulamadı. Amerika'da *Marxist Perspectives* (Marksist Perspektifler) adlı oldukça ünlü, yeni bir dergi vardı ve editörü makaleyi benim en iyi işim olmadığını söyleyerek yayımlamayı reddetmişti. Yayın kurulunda yer alan birçok kadın, derginin makaleyi kabul etmemesini protesto etmek için istifalarını vermişlerdi. Makale aslen ilk olarak İngiltere'de *Capital and Class* (Sermaye ve Sınıf) adında bir dergide yayımlandı. Ardından uluslararası baskısı için Tudor Yayınevi ile beraber çalışan South End Yayınevi adlı bir Amerikan yayıncı tarafından makaleye gelen tepkilerin ve eleştirilerin de derlendiği bir ciltte yer aldı. Makale 12'den fazla dile çevrildi.

Ben feminist sorunun, asıl sorulması gereken doğru soru olduğunu ve Marksist yöntemleri kullanan kişilerin de bu soruyu cevaplamaya çalışması gerektiğini düşündüm. Ve bu soru kadınların baskı altında olması ile ilgili olmalı. Kadın neden baskı altında ve bundan kim fayda sağlıyor? Marksist çalışmalar içerisinde bu noktaya bakıldığında her iki sorunun cevabının da kapitalizm olduğunu tartıştım makalede. Kapitalizm kadınların baskı altında olmasının nedeni ve bu durumdan da kapitalizm fayda sağlıyor. Bu cevabın ise eksik bir cevap olduğunu düşündüm. En beğendiğim makaleler arasında, belki bazılarınız okumuştur veya Robin Morgan tarafından hazırlanan *The Sisterhood is Powerful* (Kızkardeşlik Güçlüdür) başlıklı derleme içerisinde karşınıza çıkmıştır, Pat Mainardi'nin "The Politics of Housework" (Ev İşinin Siyaseti) adlı makalesi yer alıyor. Şu anki -erkek- partnerimle yaşamaya başladığımda, ona yola beraber devam edebilmemiz için bu makaleyi ve *The Sisterhood is Powerful* içerisinde yer alan okuyabildiği kadar makaleyi okuması gerektiğini söyledim ve o da hemen hızlıca okudu. Ev işlerinin yarısını o yapıyor, beraber iki çocuğumuz var ve 33-34 yıldır birlikteyiz. Dolayısıyla eğer hanenizde emek ayrımının

olumlu anlamda değişmesini istiyorsanız, size de bu stratejiyi tavsiye ederim. Makale aslen kadının çoğunlukla ailenin ve evin bakımı ile ilgili yaptığı işten erkeğin ne şekilde fayda sağladığından bahsediyor. Mainardi, erkeğin ev işine direnmesinin kadının ne derecede baskı altında olduğunu bir ölçütü olduğunu söylüyor sanırım. Erkeğin ev işinden uzakta durmak için kullandığı bütün stratejilerin üzerinden geçiyor makalesinde. “A, canım sen çok iyi hallediyorsun, nasıl yapılacağını çok iyi biliyorsun. Ben hiç bilmiyorum ne yapacağımı” vesaire vesaire... Dolayısıyla bu benim için kadın gücünün nerede kullanıldığına, kadın gücünün ne şekilde ve kim için kullanıldığına atılan ilk bakış. Aile içerisinde kadının yaptığı işleri yapmak zorunda kalmayan erkek bu durumdan fayda sağlıyor.

Bunun yanı sıra, biz kadınlar olarak oşlerde ve fabrikalarda çalışacak yeni nesil işçileri üreterek de kapitalizme fayda sağlıyoruz. Ekonomiyi şeylerin ve insanların üretimi olarak düşünebiliriz ve tarihe baktığımızda aile ve hane insan üretiminin vuku bulduğu alan olarak kendini gösteriyor. Düşünürler bu açıyı sıklıkla göz ardı ediyorlar. Sadece kapitalizmin değil bütün ekonomik sistemlerin hayatta kalmak için hem insanların hem de nesnelerin üretimine ihtiyaç duyduğunu akılda tutmak gerekiyor. Elbette, kadının hanede üstelendiği emek kapitalizme yardımcı oluyor, ama bu sosyalizm veya diğer herhangi bir ekonomik sistem için de geçerliliğini koruyor.

Ayrıca işten arta kalan zamanlara da bir bakmak ve kimlerin bu boş zamanlardan yararlanabildiğini anlamak lazım. Genellikle yararlananlar erkekler ve erkek çocuklardır. Yakın tarihte Minnesota’da kız çocukları ile ilgili bir çalışma yaptık ve anket araştırmamızdan çok faydalı bulgular edindik. Bulgular gösterdi ki, kız çocukları 9 ve 10 yaş gibi çok erken dönemlerde çifte gün yaşamaya başlıyorlar. Okula gidiyorlar, ödevlerini yapıyorlar ve küçük kardeşlerinin bakımına yardımcı oluyorlar. Bazen eğer küçük kardeş hastalanırsa kız çocukları okula bile gitmiyorlar. Ebeveynleri işe gitmek zorunda olduğu için evde kalıp hasta bakımını üstleniyorlar.

Peki erkek çocuklar ne yapıyor? Erkek çocuklar bilgisayar oyunları oynuyor, daha fazla boş vakitleri oluyor ve dolayısıyla daha

fazla aylıklık yapabiliyorlar. Ayrıca daha fazla sokakta oynuyor ve çok daha fazla fiziksel aktivitede bulunabiliyorlar. Dolayısıyla kadın rolü ve sorumlulukları ile ilgili sosyalleşme sürecinin çok erken yaşlarda başladığını biliyoruz.

Fakat hane ve ailedeki insan üretimi erkeğin kadın emeğinden ve kadının toplumsal rolünden fayda sağladığı tek alan değil. Erkeklerin kapitalist sistemin işgücü pazarında (ve birçok diğer ekonomik sistemin işgücü pazarında) da kadın emeğinden fayda sağladığını düşünüyorum. Kapitalizmin son derece büyük ve büyümeye devam eden bir işgücü piyasası mevcut, kadın ve erkeklerin çoğunluğu işgücü piyasasına dahil. Genelde, erkekler işgücü piyasasında daha avantajlı konumları ellerinde tutarken, kadınlar işgücü piyasasında daha az avantajlı işlerde çalışıyorlar. Erkekler yüksek ücretli işlerinden fayda görüyor. Bu, kadınlar için evliliğin -daha yüksek ücretli erkekle evli olmak- ayakta kalmak için hâlâ geçerli bir yol olmasını sağlıyor ve dolayısıyla kadın bunun karşılığında ev işlerini ve aile bakımını üstleniyor. Erkeğin işyerinde sahip olduğu güç ve otorite çok daha fazla ve erkek bundan psikolojik olarak fayda sağlıyor. Bu psikolojik faydaya erkeğin toplumda ihtiyaç duyulan bazı en zor ve tatsız nitelikli işleri yapmak zorunda olmaması da ekleniyor.

Yani, ben kadın emeğinden kim nerede fayda sağlıyor buna bakmak istiyorum. Sadece aile veya sadece işyerinde değil, hayatın bütün alanlarına yayılan ilişkileri görmek ve erkeklerin hangi sistematik ve sistemli yollardan kadın emeğinden yarar sağladığını anlamak istiyorum. Ben bu sistematik erkek gücünü patriyarka olarak adlandırdım (patriyarka kelimesini ilk kullanan olduğumu ima etmiyorum ama sosyalist feminist kuram içerisinde bu kelimenin bu şekilde kullanımı yeni ve orijinal bir şeydi). Öyle ki, biz patriyarkayı erkek gücünü ve erkeğin kadın üzerindeki baskısını hem hane içinde hem dinî organizasyonlarda, üniversitelerde ve işgücü piyasasında, yani her alanda işler hale getiren bir sistem olarak görüyoruz. Patriyarka veya erkek egemenliği Gayle Rubin'in ünlü makalesi "The Trafic in Women" (Kadın Ticareti) içerisinde tartışılır ve Rubin, patriyarkayı bir "cinsiyet/toplumsal cinsiyet

sistemi” olarak adlandırır. Rubin, daha farklı cinsiyet/toplumsal cinsiyet sistemlerinin olabileceğini tartışır ve bu belirli sistemin biyolojik cinsiyeti, toplumsal cinsiyet adı verilen bir sosyal kategoriye dönüştürdüğünü söyler.

Bense patriarkanın, erkeklere kadınlar üzerinde egemenlik kurma imkânı veren erkekler arasındaki hiyerarşik birtakım sosyal ilişkiler olarak tanımlanabileceğini düşünüyorum. Bu hiyerarşiye rağmen, kadın emeğinin belli yollarla kullanılmak için belli alanlara kanalize edilmesinde erkeklerin ortak bir çıkarları var. Ardından bu sosyal ilişkiler sistemini, hane, aile ve işgücü pazarında (aileden ziyade işgücü piyasası ve işyeri içerisinde ele alınan) kapitalist ilişkiler sistemini araştırdığımız gibi araştırmamız gerektiğini tartışmıştım. Ana argümanım, erkeklerin kadın emek gücünden kapitalist sistemin sağladığı kadar fayda sağladığıdır.

Birçok kişi bu argümanı daha basitleştirilmiş bir noktadan tercüme ederek “Ben patriarkayı hane içerisinde, kapitalizmi ise işyerinde görüyorum” diye düşündüler. Ama benim argümanım bu değil. Benim argümanım iki alanda da beraber çalıştıkları. Ben buna kapitalizmin ve patriarkanın ortaklığı diyorum. 20. yüzyılın başında ABD’de bu ortaklık aile ücreti olarak formüle edilmişti. Kapitalistler işçi sınıfının yeniden üretilmesi için bu metalaşmış sistemde işçilerin yemek, barınak ve diğer ihtiyaçlarını karşılayacak kadar geliri olması gerektiğini fark etmişlerdi. Aile ücreti şu şekilde işliyordu: Evli bir erkek karısı ve çocuklarını geçindirecek kadar ücret alacaktı. Bu aslında tam anlamıyla makalenin ana argümanı ve bugünü izah etmek açısından da yeterli.

Şimdi, konuşmamın kritik bölümüne geçiyorum: Bugün o günlerde yazdıklarım hakkında ne düşünüyorum? Konuşmamın ikinci bölümünde, o zaman söylememiş olduğum ve söylemiş olmam gerekenleri ve 35 yıl sonra durumun nasıl gözüktüğünü anlatacağım. Rahatlıkla ifade edebilirim ki, makale o kadar da kötü görünmüyor. Makalede ele alınan bazı konular, özellikle psikolojinin ve bilinçaltının rolü gibi konular Amerikan akademisinde işyerindeki ayrımcılık üzerinden konuşulmaya daha yeni yeni başlandı:

Psikologlar gizli önyargıyı tanımladılar. Örneğin, Mahzarin Banaji bir müdürün işe alma ve terş süreçlerinde ayrımcılık içeren düşünceleri olup olmadığından haberdar dahi olamayacağından bahsediyor. Prof. Banaji önyargılarına işaret ederek, insanların bu tarz düşüncelerini fark etmelerinin sağlanabileceğini ve böylece kişilerin bilinçli bir şekilde bu tip önyargılarından kurtulabileceklerini iddia ediyor. Ben Banaji'nin haklı olduğunu düşünüyorum. Ama maalesef çok fazla kişiye ulaşma konusunda başarılı olamadı çünkü bu tip önyargılar dal budak salmış durumda.

Makalede hiç geçmeyen başlıklardan bir tanesi ise ev içi şiddet olarak da adlandırılan kadına yönelik şiddet. 1970'lerin ilk yıllarında konu ile ilgili politik bir hareket yeni yeni örgütleniyordu. Kadına yönelik şiddetin bir başlık olarak öne sürüldüğü her ülkede bu harekete destek vermek son derece önemli çünkü kadına bundan daha fazla zarar veren bir şey olamaz. Bu konu genellikle hemen insanları harekete geçirir. Kadınlar şiddete maruz kalan kadınları şiddet içeren ilişkilerden çıkarmak ve onları ekonomik ve duygusal anlamda bağımsız kılmak için destek grupları oluşturur, kaynak geliştirir, sığınaklar kurar.

Amerika'da biz odağımıza ev içi şiddetin Şzikel boyutuna ilişkin yasal yaklaşımları koyduk ki, bu sınırlı bir yaklaşımdır. Aynı zamanda arkadaşım olan Evan Stark, bir sosyolog ve sosyal hizmet profesörü; yakın tarihte Oxford University Yayınevi tarafından yayımlanan *Coercive Control* (Baskıcı Kontrol) adlı çok önemli bir kitap kaleme aldı. Kitabın alt başlığı *How Men Entrap Women in Daily Life?* (Erkekler Kadınları Günlük Hayatta Nasıl Köşeye Sıkıştırıyor?) Stark, baskıcı kontrolün psikolojik kontrolün bir formu olduğunu ve bunun genellikle kadını ailesinden soyutlamak, cep telefonu almasına izin vermemek, arkadaşları ile buluşmasını engellemek, kredi kartı kullanmasına veya para kazanmasına izin vermemek gibi üstü kapalı hareketlerle başladığını tartışır. Belli seviyelerde bu şiddete dönüşebilir ama dönüşene kadar bu tarz hareketlere karşı herhangi bir yasa bulunmamaktadır. Sadece dayak veya dayağa teşebbüs gibi Şzikel şiddetin vuku bulduğu vakalar için yasalarımız var. Ben hane

içi şiddetin genellikle erkeğin kadının iş bulmak gibi durumlarda edindiği bağımsızlığa bir tepki olarak ortaya çıktığını düşünüyorum. Hamile kalmış kadına bebek sahibi olduğunda erkekten çocuğa kayacak ilgi için verilen tipik tepki gibi. Hâlâ kadına yönelik şiddet konusunda anlamadığımız çok şey var ve bu noktaları ele alabilmek için kamusal politikalar geliştirmemiz gerekiyor. Ama elbette ki, bu konunun artık özel değil kamusal alan ile alakadar bir konu olarak tanınmış olması kadınlar için büyük bir kazanım.

Makalede üzerinde çok durmadığım ve makaleyi zayıfatan bir başka konu ise kapitalizmin olağanüstü gücü. Bu günlerde sıklıkla, kapitalizmi toplumun üzerinden akarak her şeyi kendi yoluna döndüren ve yıkıp geçen devasa ve çok güçlü bir nehir olarak tarif ediyorum. Kapitalizm çok güçlü bir ekonomik kuvvet. Şimdiye kadar icat edilen belki de en üretken ekonomik sistem. Kapitalizm hayat koşullarını birkaç yüzyıl öncesine göre çok daha fazla geliştirebilme kapasitesine sahip ve bazı bakımlardan yerine geçtiği toplumlara kıyasla çok daha eşitlikçi bir toplum yarattı. Ancak o kadar güçlü bir sistem ki, kendi üretkenliğini artırmak için ihtiyaç duyduğu devasa büyüklükte kapitali bir araya getirdi ve kapitalin bu yoğunlaşması, bu gücün ve nereye varacağını kontrol altında tutulmasını son derece zorlaştırdı. Kapitalin büyüklüğü, Amerika'da birkaç yüzyıldır var olan temsili demokrasi için ciddi bir engel oluşturuyor. Demokrasimiz gerçekten ciddi bir tehlike altında. Artık demokrasiyi devam ettirebileceğimizi ve kapitalizmin kontrolünü ele geçiremeyeceğimizi bilmiyoruz.

Örneğin, bu makaleyi yazdığım dönemde aile ücretinin veya aile ücret sistemine oldukça sıkı bağlanmış olan evlilik sisteminin çöküşünü göreceğimizi düşünmemiştim. Şu anda ABD'de evlilik kurumunun sarsıldığını görüyoruz, bu sadece gay, lezbiyen hareketin getirdiği gerginlikten (ki bu hareket gerçekten de geleneksel evliliği sorgulamalı) veya kadınların evlilikten kurtularak özgürlüklerini aramalarından kaynaklanmıyor veya daha net söylemek gerekirse evlilik sistemi sarsılıyor çünkü kapitalizm herkesi işgücü piyasasına çekiyor, aile ücreti sistemini yıkıyor ve belki de gelecek nesil

işgücünün maliyetini azaltıyor. Bu arada bugün ABD’de evlenenlerin ve askere gidenlerin yalnızca geçmişte bu imkânlar tanınmayan gay ve lezbiyenler olduğuna, diğerlerinin bu iki kurumu reddettiğine dair bir espri dolaşiyor. Makalede gay ve lezbiyen ilişkilerden söz etmemiştim ama cinsiyetçiliğin ve heteroseksizmin bir denetleme biçimi, çocukların üretilmesinin düzenlenmesinin bir yolu olarak kadının cinselliğini denetlemenin bir aracı olduğundan söz etmişim.

Çocuk ve aile bakımının maliyeti konusuna geri dönersek, bence göz ardı ettiğim, yeterince ele almadığım konulardan bir tanesi, aile kurma ve ailelerin uygun şekilde desteklenmesinin, yaşlıların ve çocukların bakılmasının, kapitalist sistem bakımından bir maliyeti olduğu ve kapitalizmin bu maliyeti karşılamak istememesi meselesidir. Kapitalizm her şeyi kâr getiren alanlara dönüştürme dürtüsüne sahip. Bunu Amerika’da görebiliyoruz: Daha önce hanede halledilen birçok işi ticari alana taşımış durumdayız, tüm bu aktiviteleri (kamu sektörüne taşıyacağımıza) özel sektöre taşıdık. Örneğin benim burada kaldığım otel, McDonalds’ın hemen yanında. Herkesi sağlıksızlaştıran ve şişmanlatan yeknesak ve ucuz yemeği dünyaya biz verdik. Ama dediğim gibi fast food ucuz bir şey ve Amerika’da pek çok yoksul mahalle, hızlı yemek servisi yapan mağazalarla dolu. Amerika’da yoksullar bile bu yemeklerin masrafını karşılayabiliyor. Araştırmalar gösteriyor ki, yoksul ebeveynler, örneğin fast food’u Şyatını karşılayabildikleri için çocuklarına ısmarlayabildikleri bir yemek olarak görüyorlar. Amerika’da gelişmiş ticari faaliyetlerin çok düşük ücret getirmesi durumu çığırından çıktı (bu faaliyetlerin çoğunu kamusal alana taşıyamadık ve örneğin para yardımı ile kurulmuş, sağlıklı yemek servis eden kamu kafeteryaları açmayı başaramadık). Kapitalizmin giderek düşük ücretlere yönelmesinin ve emeğin değersizleşmesinin aile ücreti sisteminin ve ailelerin çocuk yetiştirme gücünün altını oyacağını yeterince dikkate almamışım. Şu anda ABD’de evliliklere baktığımızda en düşük gelir grubunda bulunan insanların evlenmediklerini görüyorsunuz. Evlenemiyorlar çünkü maddi olarak bunu karşılayabilecek durumda değiller. Yalnızca orta ve üst gelir grubundaki insanlar evlenebiliyorlar. Düşük

gelir gruplarında genelde anneler çocuklarını kendi başlarına, yalnız yetiştiriyorlar.

Dolayısıyla bizim Amerika'da bu duruma tepkimiz ne olmalı? ABD'deki mevcut durum hakkında ne düşünüyorum? Artık konuşmamın üçüncü bölümüne geldim. Bu kapitalist gücün oluşturduğu bu devasa ve gürül gürül akan çağlayan konusunda ne yapabiliriz? Bu gücü kontrol etmenin bir yolunu bulmamız gerektiğini düşünüyorum. Avrupa'da bu kontrolü elde etmenin en sık karşımıza çıkan şekli düzenlemeler, yönetmelikler, sosyal devlet anlayışı ile oluyor. Yani özel sektörün veremeyeceği çocuk bakımı, yaşlı bakımı gibi hizmetleri sosyal devlet veriyor. Biz ise aksine ABD'de bu servisleri özelleştirmeye çalıştık. Kapitalistlerin kâr sağlayabilmeleri için McDonalds'ın fast food zincir mağazaları gibi, çocuk bakımı zincir mağazalarının kurulmasına izin verdik, yaşlı ve engelliler için zincir bakım evleri kurduk. Diğer ülkelerde bunların kamu aracılığı ile verildiğini görüyoruz ki, kişisel olarak bunun daha iyi bir yöntem olduğunu düşünüyorum.

Kapitalizmi kontrol etmenin yöntemlerinden bir tanesi de demokrasiyi kullanarak kamu sektörünü yani devleti kontrol etmek ve kapitalistlerin beceremediklerini devlete yaptırmak. Elbette, aynı zamanda kapitalizmi de düzene sokmamız ve kapitalizmin mümkün kıldığı bu inanılmaz ekonomik gelişimden faydalanarak kapitalist sistemin elde edeceği kârın bir kısmının yeniden çalışan kişilere, işçilere ve tabii ki ailelerde ücretsiz işlerin çoğunluğunu yapmaya devam eden kadınlara dağıtılmasını ve böylelikle çocuk, yaşlı ve türevi bakımlara katkıda bulunmasını sağlamak.

Buna ek veya alternatif olarak, kapitalizmi sendikalar ve tüketici birlikleri ile de kontrol ederek, tüketiciler ve işçiler birlikte çalışarak, kapitalizmin en kötü istismar yöntemlerini ortadan kaldıracaktır. Kurumların, yönetim kurullarında işçilerden ve tüketicilerden temsilciler barındırmaya zorlanması olumlu bir adım olacaktır. Diğer bir alternatif mevcut kapitalizmden daha farklı, daha iyi, daha sağlıklı bir ekonomik sistem yaratmaya çalışmak. Yani nehrin ulaşamayacağı kayaların veya adaların üzerinde bir yerlerde bir şeyler yapmaya



çalışabiliriz. Örneğin, kendi işçi kooperatîşerinizin veya tüketici kooperatîşerinizin kapitalizmin kâr modeli dışında bir yol izleyerek hizmet ve ürün üretip üretemeyeceğine bakmak gibi.

Bu noktadan devam edersek, ben kapitalizmin özellikle aile içerisinde patriyarkanın gücünü kırabilme kudretine gereken önemi vermemiş olduğumu söyleyebilirim. Kadınlar artık haneye bağlı kalarak kendilerini ailenin bakımına adamıyorlar. İşe gidiyorlar, para kazanıyorlar ve haneye ciddi anlamda maddi destek sağlıyorlar. Bunun olma olasılığını ne derecede göz ardı ettiğimi görüyorum bugün; sadece Amerika'da değil dünyanın diğer ülkelerinde de kadınlar erkekler kadar işgücü piyasasında yer alıyor ve erkeklerle hâlâ tam bir eşitlikten söz edemesek de neredeyse aynı maaşları alıyorlar.

Çok fazla değinmediğim bir diğer konu ise eğitim. Kadın ve erkek arasındaki eşitliği sağlamak adına eğitim son derece büyük bir güce sahip. Örneğin, birçok ülkede yüksek öğrenimde daha fazla kadının olduğunu görüyoruz. Ve insani sermayenizi artırmak, özgürleşmek, kendi kaderinizi tayin etmek, çevre üzerinde denetim kurmak ve hayatınızı kontrol altına almak açısından son derece önemli. Marksistler de bu üretim faktörüne yeterince önem vermemişler diye düşünüyorum. Marksistler, Şzıksel emek ve fabrikalar üzerinde durdular. Kapitalist yöneticiler hakkında çok az şey söylediler; oysa profesyonel, teknik ve yönetici sınıfın gelişimi ve işçilerin üretimin nasıl yapılacağı, ürün ve hizmetler üzerine nasıl Şkir geliştirilebileceğini bilmekten kazanabilecekleri güç - bunlar Marksist teori, materyalist teori tarafından ihmal edilmiş görünüyor bence.

Amerika'nın son 50 yılına baktığımızda kadınların kendi ayakları ile işgücü piyasasına dahil olma yoluna gittiklerini görmemek imkânsız. Kimse kadınları zorla iş piyasasına çekmek zorunda kalmadı. Kendileri ailelerini arkada bırakmak yolunu tercih ettiler: Doğurganlık ve evlilik oranları düştü ve kadınlar artık hayatlarının çoğunu evliliklerinin dışında yaşıyorlar. Hatta tipik bir kadına baktığımız zaman, çalışma yaşamında geçirdiği sürenin evlilik içinde geçirdiği süreden daha uzun olduğunu görüyoruz. Ben

motivasyonlarının erkeklerle aynı olduğunu düşünüyorum. Sadece kendini ve aileni geçindirmek değil, ayrıca hanenin ve ailenin dışında katkıda bulunabilmek ve bir değişime vesile olabilmek isteniyor. Topluma, yani daha geniş ölçekli bir bütünlüğe etki bırakmak istiyoruz. Bütün insanların aynı dürtüyü paylaştığını düşünüyorum. Kadınlar eğitim aldıklarında onları artık sadece aile içerisinde tutamazsınız. Birinci Dünya Savaşı zamanında bir şarkı vardı, “Bir kere Paris’i gören birini artık tarlada çalıştıramazsın” diyordu. Savaşı gören gençlerin savaştan, kendilerini farklı kültürlere ve yeni Şkirlere maruz bırakan savaştan sonra aynı kalamayacaklarını ifade ediyordu. Bu anlamda savaşlar devrimci olabiliyorlar gerçekten. Kadınların eğitime ve işgücü piyasasına dahil edilme hareketi bir savaş kadar devrimci olmuştur, bazı yazarlar bu hareketin 20. yüzyılın en önemli devrimi olduğunu söylemişlerdi.

Bugün Amerika ile ilgili önemli endişelerden bir tanesi, kadınların işgücü piyasasına dahil olarak arkalarında bıraktıkları bakım emeğinin nasıl karşılanacağı. ABD’de yaşayan felsefeci ve siyaset bilimci Nancy Fraser, bunu bakım emeği krizi olarak adlandırmış ve bütün gelişmiş devletleri şekillendirdiğini söylemişti. Aileler küçüldükçe, nüfus yaşlandıkça ve kadın işgücüne dahil oldukça, toplumların bakım emeğinin karşılanacağı bir yol bulması daha da önemli bir şart haline geliyor. Ülkeler bakım emeğine biçtikleri değer ile tanımlanabilirler. Amerika’nın yaklaşımı ucuz emek kullanımı, ticarileşme ve Burger King ve McDonalds zincirleri üzerinden ucuz yemek şeklinde bakımın metalaşması şeklinde oldu. Bu yöntemler çok az iş güvencesi olan ve çok sınırlı ek imkânlar tanıyan düşük ücretli işçi çalıştırılmasında artışa ve bu işçilerin sıklıkla kamu sektöründen güvence beklemesine sebebiyet verdi.

Buna karşılık, daha önce de söylediğim gibi, bakım işi için kamu sektörünü kullanan sosyal refah devletleri var. Sıklıkla bu, tüketiciye az bir maliyet getirerek ancak büyük oranda vergi mükelleşerinin omzuna yüklenerek çocuk ve yaşlı bakımı için kamu çalışanları istihdam etmek anlamına geldi. Şu anda kısmen ekonomik kriz yüzünden, sadece Yunanistan, İspanya ve İngiltere’de değil bütün

lkelerde kemer sıkma politikaları uygulanıyor, çünkü bakım işi yoğun emek gerektiren bir alan ve bu işi yapan işçilere makul ücretler ödendiğinde maliyetler çok yüksek. Bu, kamusal refah programları için vergileri kimin ödediği sorusunu getiriyor. Dolayısıyla bu kapitalist sistemin ürettiği o inanılmaz kr marjının ne kadarının sıradan vatandaŐ ve işçilere gittiği kavgasına dayanıyor. IŐiler, kendi ürettikleri o kârın ne kadarı kendilerine döndüğünde insan ırkının yeniden üremesini sağlayacak düzgün bir hayat sürdürebilirler?

Ironik bir Şekilde kamu hizmetleri hem bonkr refah devletlerinde hem de bu konuda çok cimri olan ABD’de çok pahalıya mal oldukları için eleŐtiriliyor. Bugün kamu bütçelerinin büyüklüğü ve ücretlerin düzeyi ile ilgili mücadele, insanların kendilerini ve gelecek nesilleri yeniden üretebilmek için üretilen değerden nasıl adil bir pay alacağı üzerine bir mücadeledir. Amerika’da maaŐların artırılmasına, sağlanan diğer olanakların geniŐletilmesine ve daha aile dostu bir çalışma düzeni kurmaya, ocuk ve yaşlı bakımı için daha fazla denek ve ücretli aile izni olmasına çalıŐmamızın sebebi de budur. Biz işçilerin, erkek ve kadın işçilerin bugün çocukları ile istedikleri aile düzeni içinde daha fazla zaman geçirebilmeleri için çalışıyoruz. Şu an hepimizin içinde bulunduğu mücadele işte bu: İnsan hayatını mümkün olan en iyi Şekilde tekrar nasıl yeniden reteceğimiz. Kamusal sektörü daraltma odaklı tasarruf kampanyaları ve Amerikan tarzı düşük ücret yaygınlığı, orantısız olarak kadınları olumsuz yönde etkiliyor. Amerika’da örneğin, düşük ücretli çalışanların, kamu sektörü çalıŐanlarının ve kamu hizmetlerinden yararlananların çoğunluğunu kadınlar oluşturuyor. Dolayısıyla, kamuya yönelik saldırılar kadınların halihazırda kazanmış olduklarını geri almaya yöneliktir. Aile içindeki erkek gücü ile mücadelede kadınlar, kritik bakım hizmetlerini karşılamak için kamu sektöründen fayda beklerken, aynı zamanda erkeklerden daha bağımsız bir ekonomik duruma gelebilmek için ücretli işgücüne eklemlediler.

Bu konferansın başlığı olan “cretli-cretsiz Emek Kıskaçında Kadın” sözü bu durumu çok iyi aıklyor ve kadınların bu olguya

sıkışıp kaldığını gösteriyor. Kadınlar ekonomik bağımsızlıklarını elde etmek için aileden uzaklaşma yolunu tercih ettiler ancak bakım emeğinin başkaları tarafından, idealde kamu sektörü tarafından karşılanmasına ihtiyaç duydular. Kapitalist sistem ise hâlâ bu maliyeti hesaba katmaya direnç gösteriyor ve ucuza halletmeyi umuyor. Amerika'da kapitalistlerin kârdan haddinden fazla bir pay alma konusunda çok aşırıya kaçtıkları söylenebilir. İşçilerle, aileler, çocuklar ve yaşlılarla paylaşılan kâr yeterli olmaktan çok uzak. Amerika'daki birçok işçi kendilerini uygun koşullar altında tekrar üretme imkânına sahip değil. Amerika, gelişmiş kapitalist ülkeler arasında en yüksek yoksulluk oranlarından bir tanesine sahip. Yeni yoksulluk ölçümlerine göre çocukların %20'si ve yaşlıların %16'sı yoksul. Bugün Amerika'da 50 milyon birey -50 milyon çocuk ve yetişkin- gıda kuponu almadıkları sürece açlık sınırında. (Gıda kuponu, federal hükümetin market harcamaları için ailelere plastik bir harcama kartı tedarik ederek kendi kazançları ile alabilmeleri mümkün olandan daha fazlasını almalarını sağlayan bir program.) Gıda kuponu programının büyüklüğü 2008 ve 2009'da meydana gelen ciddi işsizlik ve düşük ücretli işgücü piyasasının artışı sonucu ortaya çıktı. 50 milyon kişiye gıda alması için para veren federal bir programımız var bugün. Bu gerçekten de çok saçma bir durum. Ekonomik sistem daha yüksek ücretli işler üretmeli ki böyle bir programa ihtiyaç olmasın.

Amerika'da bir başka saçma eksiklik, ise ücretli doğum izninin olmaması. Amerika dünya üzerinde kadın işçilere ücretli doğum izni vermeyen üç ülkeden bir tanesi. Diğer iki ülke ise Yeni Gine ve Lesoto.

Amerika'nın serbest piyasa ekonomisi kesinlikle raydan ve kontrolden çıkmış durumda. Bu yükselen eşitsizlik, ademi merkezi bir yapıya sahip olan ve birçok farklı yerde baş göstererek konuşmaların değişimine yön veren "Occupy Wall Street (Wall Street'i işgal et) Hareketi"ni doğurdu. "Occupy Hareketi"nin argümanları çok popüler hale geldi, destek aldı. Yapılan bütün kamuoyu araştırmalarında bunu net bir şekilde görüyoruz. İnsanlara "Occupy Hareketi"nin

taleplerine katılıyor musunuz diye sorulduğunda, neredeyse herkes evet cevabını veriyor, %65-75 oranında, insanlar “evet, destekliyoruz” dediler. Bu hareketin belli talepleri olsun veya olmasın, protestolarını ait oldukları yerde, kapitalizmin direği Wall Street’te ifade ettiler. “Biz artık bunu istemiyoruz, hayatımızı kazanamıyoruz, istediğimiz gibi yaşayamıyoruz, düzgün bir hayatımız yok” diyerek taleplerini dile getirdiler.

Artık ABD’de yeni bir noktada olduğumuzu düşünüyorum. Yani hareket başlayalı birkaç ay olsa bile, Washington’daki gündemi değiştirdi. Ben her gün tartışmaların içeriğinin değiştiğini görebiliyorum. Bu da doğrudan eylemin gücünü, örgütlenerek fark yaratabilmenin gücünü bize gösteriyor. Ama bu yeterli bir değişime vesile olmayabilir. ABD’de liderler işsizlik meselesine odaklandılar, sürekli “iş, iş, iş” diyorlar. Kemer sıkma politikaları ekonomiyi büyütme açısından üretken olamaz. Ancak daha fazla hükümet harcaması anlamına gelen yeni işlerin üretilmesi çağrısının yanı sıra toplumsal meselelere sürekli bir saldırı durumu söz konusu, özellikle bakımın sosyal olarak, kolektif olarak kamu sektörü tarafından sağlanmasına saldırıldı. Bu sektör genişliyordu fakat geçtiğimiz aylarda Amerika’da birçok okulda öğretmenler toplu olarak işten çıkarıldı. Endişem şu ki, bu büyük ekonomik krizde politikacılar yine birbirimize bakım sağlama ihtiyacını unutacak ve bakım hizmetlerinin kamu sektörü tarafından sağlanmaya devam etmesini mümkün kılmak yerine sadece ticari ürün ve hizmetleri teşvik edecek. Gerçekten de Başkan ve Kongre, hükümet harcamalarına ciddi kesintiler getirmeyi planlıyor ve bu nüfusu yaşlanan ve aslen daha fazla harcamaya ihtiyaç duyan bir ülke için çok anlamsız bir tutum.

Amerika tarihinde önemli bir noktada durduğumuzu düşünüyorum. Bir toplum olarak önümüzdeki yıllarda bakım emeği hakkında ne yapacağımız en önemli kararlarımızdan biri. Söyleyecek daha çok şeyim var aslında ama sizden gelecek tepkileri beklemek isterim. Şunu söyleyerek konuşmamı bitireceğim; içinde yaşadığımız dünyayı anlamamızın en iyi yolunun hâlâ onu hem kapitalizmi hem

patriyarkayı inceleyerek görmeye çalışmaktan geçtiğine inanıyorum. Dünyayı anlamak için bir yol sunan bu örgütleyici ilkenin yanında durmaya devam ediyorum. Her ne kadar değiştirmek için anlamak zorunda olsanız da değiştirmek için örgütlenmenin, anlamaktan daha iyi bir yol olduğunu düşünüyorum. Tam da bu yüzden Sosyalist Feminist Kolektifi, şimdi bu yönde ilerlediği, anlayışımızı geliştirmek için bu konferansı düzenlediği ve Türkiye’de kadınların ezilmesi sorunu etrafında örgütlendiği için tebrik ediyorum. Teşekkür ederim.

# Tartışmalar

**Hülya Osmanağaoğlu (kolaylaştırıcı):** Heidi Hartmann'a teşekkür ediyoruz. Simdi tartışmalar ve soru bölümüne geçiyoruz. Sadece soru cevap şeklinde yapmayacağımız için ve katılımcı arkadaşlarımızın görüşlerini almak istediğimiz için lütfen birkaç dakika süre kullanarak ister Hartmann'a sorularınızı, ister Şkirlerinizi alalım. Arkadaşlar sesin duyulması için mikrofonları size ulaştırmaya çalışacaklar.

**Gülfer Akkaya:** *Herkese merhaba. Ben sunumda genel olarak kapitalizme çok fazla vurgu yapıldığını düşünüyorum. Kapitalizmin patriyarka ile ilişkisinde de, ev içindeki meselelere dair söylediklerinde de Hartmann kapitalizme vurgu yaptı. Patriyarka sanki fazlaca atlandı gibi geliyor bana. Soracağım soru şu: Özellikle ev içinde patriyarka ve kapitalizm ilişkisini nasıl anlatıyor Hartmann?*

**Heidi Hartmann:** Beni duyabiliyor musunuz? Evet doğru, ve muhtemelen bunu bu şekilde yapmış olmamın bir nedeni bugün kapitalist sistemin her yerde krize girmiş olmasının benim düşüncemi de etkileyen şeylerden biri olması. Ancak sanırım, konuşmamda da değindiğim bir konu var. Bu makaleyi yazdığım 1970'lerden bugüne kadar geçen sürede kapitalizmin patriyarkal ilişkileri tahmin edebileceğimden, düşünebileceğimden çok daha fazla parçalamış olması beni çok şaşırttı. Kapitalizmin böyle bir amacı olduğundan bahsetmiyorum ve hatta ben makalede belli bir ev işinin hâlâ ortada kaldığını söyledim. Bu kesinlikle asıl odaklanmamız gereken şey ve sizin de kampanyanızda geriye dönük alacaklarımıza odaklanarak bunu yaptığınızı anlıyorum. Türkiye'de ve Amerika'daki durumu nasıl değerlendirdiğinizi de duymak isterim. Amerika'da buna çok da fazla odaklanılmadığını söylemek istiyorum. Sanıyorum benim yöntemim pek çok başka feministin de kullandığı bir yöntem: Kapitalizm içinde ne kadar fayda sağlayabildiğimize bakalım. Kadınları hangi noktaya kadar iş piyasasına sokabiliyoruz, onların iyi işlerde görev alabilmesini sağlayabiliyoruz? Ve iş piyasasına girerek, evin dışındaki devasa ekonomik sisteme dahil olarak kadın

ve erkekler için ne kadar büyük bir değişim gerçekleştirebiliyoruz? Çünkü ben her zaman şunu düşünürüm: İş piyasasında kadınlar olarak erkeklerle aynı ücretleri aldığımızda, bu, evin içindeki güç ilişkilerini de değiştirir. Ve bu bir dereceye kadar Amerika'da başarılıdı; daha çok evli erkeğin ev işleri, özellikle de çocuk bakımı için daha fazla zaman harcadığını görüyoruz. Hiç yapmadıkları işler var tabii ki, örneğin çamaşır yıkamak. Ancak çocuk bakımı adına daha çok şey yapıyorlar, çocukları ev dışındaki etkinliklere götürüyorlar. Yani erkeklerin yaptıkları işlerin değiştğini görüyoruz. Hatta yaptığımız bir ankette erkeklerin algılarının da değiştğini görmüştük. Kadınların ev içinde onlara özel emek harcamaya devam edeceği Şkrinden çoğu erkek vazgeçmiş görünüyor. Birlikte olduğum adam bana şöyle demişti: "Kadınların kurtuluşu şu anlama geldi, kadınlar evin dışına çıkabilirler ve erkekler kadar para kazanabilirler. Erkekler daha önceden kadınların yapmak zorunda olduğu ev işlerini paylaşmak zorundalar. Ancak hâlâ çöpü atan biziz." Kesinlikle doğru bir şey söylüyor. Ben çöp atmam, ampulleri de değiştirmem. Onun söylediği şu: "Ev içinde hâlâ öyle işler var ki, onları erkekler yapıyor." Ve diğer başka şeyler var ki onları da kadınlar yapıyor. Onun bu işleri paylaşması gerekiyor, nasıl ben para kazanma sorumluluğunu paylaşıyorsam. Bizim ailemizde durum bu. Sanırım Amerika'da geliştirilen tepki bu ve tabii ki bu kusursuz değil. Tabii ki de bu hâlâ bizim amacımız olan durumdan, kadınlar ve erkeklerin hem iş piyasasında hem de bakım emeği harcamada eşit olması durumundan çok çok uzak. Ücretli doğum izninin olmaması da bunun bir göstergesi. Ev işi ile ilgili, erkeklerin daha çok ev işi yapmasıyla ilgili bir kampanya yapmadık örneğin biz. Bunu yapmadık. Biz ücretli hastalık izni talep ettiğimizi söyledik. Amerika'daki işçilerin yarısının hâlâ bir günlük ücretli hastalık izni alma hakkı bile yok. Ve biz kadın ve erkeklerin bu hakkının olması gerektiğini ve bu izinleri aile bireylerinin bakımı için harcayabilme haklarını savunduk. Bu sayede çocuk hasta olduğunda erkek de tıpkı kadın gibi evde kalıp ona bakabilecek. Yani birtakım hamlelerimiz oldu ve bunlar genellikle iş yerleri, kamu sektörü talepleri üzerinden



oldu. Ve daha direkt bir şekilde aile içinde atılabilecek adımları öğrenmek isterim.

**Ebru Yıldırım:** *Hartmann bütün konuşması boyunca aslında sistem içi bir şey tarif etti diye düşünüyorum ben. Gerek eğitime, eğitimde eşitliğe yaptığı vurgu ile, gerekse de verdiği örneklerde, sistem dışı feminizm vurgusu söz konusu değildi. Kadın erkek eşitliğine vurgu yaptı. Yanlış anlamadıysam ABD’de yaşlı ve çocuk bakımının özel sektöre devredilmiş olmasını olumlayan bir vurgu da yaptı. Ben kendisine bir bütün olarak sistemin değişmediği noktada kadınların kurtuluşunun nasıl mümkün olacağını sormak istiyorum. Çünkü yine verdiği örneklerde aslında bireysel kurtuluş vurgusu yaptı. Kadınların tek tek kendilerini geliştirmeleri ya da eğitim almalarıyla kurtuluşun kendileri için bireysel olarak mümkün olacağını söyledi. Yine söyleyeyim, sistemi değiştirecek bütünlüklü bir kadın kurtuluşu tarişi yok mu kafasında?*

**Heidi Hartmann:** *Bir önceki soruya cevap verirken bu konuda da bir yorum yaptığımı düşünüyorum. Bence ABD’de var olan sistemle ne kadar ileri gidebileceğimizi test ettik. Ama kesinlikle bunun iyi bir soru, iyi bir yorum olduğunu düşünüyorum. Sistemin dışındaki feminist projelerle ilgili pek konuşmadım. Feminist sanat, feminist müzik, feminist kültür ABD’de var olan şeyler, orada olduğunuzda bunu fark ediyorsunuz. Bu yüzden benim hayatımın son 30 yılında yapmaya karar verdiğim şeyle ilgili iyi bir yorum, reşeks. Ben bu sistem üzerinde, içinde çalışmaya karar verdim. Ama bir gözleminizi düzeltmek istiyorum. ABD’deki özelleştirilmiş sistemin iyi olduğunu söylemedim. Çocuk ve yaşlı bakımının hatta yemek tedarikinin kamu tarafından sağlandığı refah devleti yaklaşımını tercih ettiğimi söyledim. Yani ABD’deki özel yaklaşımı desteklemiyorum. Hatta ülkeye en çok zarar veren şeylerden biri olduğunu düşünüyorum.*

**Katılımcı:** *Ben acaba ABD’de son yıllarda kadına karşı şiddet vakaları artıyor mu diye sormak istiyorum. Çünkü Türkiye’de durum bu, ciddi bir artış var. Ve eğer artıyorsa sizce neden ve bununla nasıl mücadele edebiliriz? Teşekkür ederim.*

**Heidi Hartmann:** *Bir artış oldu mu bilmiyorum, bunu ölçmek çok zor. Pek çok kadın şiddet gördüğünü polise bildirmek istemiyor.*

Polis, elbette hâlâ cahil ve vakaları rapor etmek istemiyor. Zorunlu raporlamayı ve zorunlu tutuklamayı öngören bütün o yasaları geçirdikleri halde, polis aile içi şiddet mahalline gittiği zaman yalnızca ortalığı yatıştırıyor ve düşünüyor ki bu insanlar şu anda kavga ediyor ama yarın yine birbirlerine aşık olacaklar. Ve bununla ilgili hiçbir şey yapmıyorlar. Yani Amerika'da zorunlu tutuklama yasaları var ama genellikle olan, her iki tarafın da birbirini suçlaması ve dolayısıyla her iki tarafın gözaltına alınması ve tutuklanması. Zorunlu tutuklama olduğu için polis, kimin suçlu olduğunu bulacak yerde her iki tarafı da nezarete atıyor, çocukları bakımevine gönderiyor vesaire...

Bunlar baş edilmesi zor sorunlar ve ne kadar yaygın olduklarını bilmek güç. Çok büyük rakamlardan bahsediliyor. Sanıyorum aktivistlerin öne çıkardığı bir olgu var: Kadına yönelik şiddet, kadınlar kendilerine biçilen payı değiştirdiği zaman, yani işler kadınlar açısından değişmeye başladığı zaman artıyor. Ve daha fazla özgürleşme söz konusu olduğu zaman, medya ve insanlar bunun hakkında konuşmaya başlıyor. O zaman şiddet, bunu yavaşlatmak için adeta otomatik bir tepki oluyor, böyle zamanlarda arttığını görüyorsunuz. Bence bu doğru ve şiddetteki artışı açıklıyor. Ama buna karşı mücadele etmenin de mümkün olduğunu düşünüyorum. Kimse bunun hakkında bir araştırma yapmadı ya da bunu ölçmeye çalışmadı ama ben hemen hemen eminim ki, şu anda Amerika'daki her toplulukta bir kadın sığınağı, bir tür tecavüz kriz merkezi, cinsel saldırı ve şiddete karşı bir proje ya da program vardır. Belki biliyorsunuzdur, başkan yardımcısı Biden bu sene ve aslında geçtiğimiz iki-üç sene boyunca üniversitelerdeki şiddete karşı pek çok şey yaptı. Amerika'da bir yasa var, üniversitelerin kampüslerinde yaşanan cinsel şiddet ve genel olarak şiddet vakalarının sayısını rapor etmelerini zorunlu kılıyor. Ve onlar da bunu yapmıyor. İstedikleri en son şey, ebeveynler okula gelip "Çocuğum bu okulda mı okumalı? Çocuğumu kaydettirmek için yılda 50.000 doları bu okula mı ödemeliyim?" diye sorduğunda "Ah, geçen sene otuz iki cinsel saldırı, yüz elli vaka gerçekleşti ve polisi kampüse otuz dört kere çağırdık," demek. Kimse bunları rapor etmek istemiyor. Yani bunları yakalamak

zor. Ama Başkan yardımcısının kampüslerden bahsediyor olmasının kendisi dahi bence ilgi çekici çünkü uzun zamandır Amerika'da böyle bir şey olmamıştı. Bence bu artı hanesine yazılmalı.

**Nilgün Yurdalan:** *Hoş geldiniz. Ben iki şey sormak istiyorum. Birisi, kadınların durumlarında görece iyilikten söz ettiniz, bu mümkün elbette. Acaba bu, artan muhafazakârlık karşısında ve kapitalizm ve patriyarka var olduğu sürece nasıl garanti altına alınabilir? Böyle bir şeyin mümkün olduğunu düşünüyor musunuz? Ve aynı zamanda da son yıllarda ABD'de artan muhafazakârlığın bu görece iyileşme ile ilgili ne yaptığını öğrenmek istiyorum. Bir diğer soru, maalesef konuşmasının tamamını dinleyemedim, son cümleleriydi, yine görece iyilik meselesi ile ilgiliydi, bana biraz beyaz Amerikalı ailelerden söz ediyorsunuz gibi geldi. Çünkü malum Asyalılar, Güneyde siyahiler, Uzak Doğulular, Orta Asyalılar... anlattığımız şeyler her ev için geçerli mi? Teşekkürler.*

**Heidi Hartmann:** Bu sorunun kısa cevabı: evet. Bu görece iyileşme tüm Amerikan toplumu için geçerli. Bilmek ilginizi çekebilir, Birleşik Devletler'deki Asyalı Amerikalılar, beyazlardan daha çok para kazanıyor; hem kadınlar hem erkekler. Bu biraz daha iyi eğitilmiş olmalarından, biraz da öğretmen pozisyonlarına gelmemelerinden. Asyalı kadınlar da beyaz kadınlar kadar öğretmenlik yapsalardı, onlar kadar az para kazanırlardı. Amerika'da öğretime ne kadar değer verdiğimizizin ilginç bir göstergesi bu. Afro-Amerikalılar da ücretlerin artmasından, iş olanaklarının genişlemesinden faydalandılar. Ben çocukken Afro-Amerikalı bir kadının yapabileceği tek şey ya hizmetçi olmak, ya da evler ve otellerde temizlikçi olarak çalışmaktı. Afro-Amerikalı kadınların üniversiteye gidebilmesi, kitleler halinde sekreterlik işlerine alınmaları, öğretmen pozisyonlarına getirilmeleri, sosyal hizmetlerde çalışmaya başlamaları büyük ilerlemelerdi. Afro-Amerikalı kadınların büyük çoğunluğu özel sektörde değil, kamu sektöründe çalışıyor. Bu arada, bence tam da bu yüzden şu sıralar kemer sıkma kampanyalarının çoğu kamu sektörünü hedef alıyor, buralarda azınlıklar yoğun olarak bulunduğu için. Tam da bu alanlara saldırıyorlar. Azınlıklar en çok hangi federal kurumlarda çalışıyor diye baktığımızda -özellikle siyahılardan söz ediyorum,

çünkü Latinler kamu sektöründe o kadar büyük pay sahibi değiller-görüyoruz ki, bunlar sağlık ve insan hizmetleri, barınma ve eğitim alanları. Yani kendi ırksal ve etnik grupları için en önemli olan alanlarda çalışıyorlar. İnsanlar kendilerini bu şekilde yeniden üretiyor. “Ah ne enteresan, bu insanlar bu alanlarda çalışmayı seçmiş. Ah, artık bunlara ayıracak bütçemiz yok, o yüzden bu alanları kapatalım.” Yani diyorum ki, kamu sektöründeki kesintiler kesinlikle azınlıkları daha çok etkiliyor ve kadınları daha çok etkiliyor; çünkü İngiltere’de olduğu gibi, özel sektöre göre daha fazla kadın kamu sektöründe çalışıyor. Ama dünyada pek az ülke, Birleşik Devletler’de mevcut olan ırksal ve etnik kompozisyona sahip. Ve bence bu konuda iyi iş çıkardık. Muhteşem bir iş çıkarmadık; yani ben de sürekli bundan yakınırım, bu konuda protestolar düzenler ve daha fazlasını yapmamız gerektiğini söylerim, ama yapılanlara baktığımızda, bunları başarılı buluyorum.

**Zeynep Bursa:** *Ben bu Wall Street’i işgal et hareketinden yola çıkarak bir şey söylemek ve sormak istiyorum. Bu hareket biliyoruz ki, dünyanın pek çok ülkesinde şu anda, özellikle de Avrupa Birliği ülkelerinde bir ekonomik kriz olduğu için çok daha anlam kazanan bir mücadele oldu. Ve yine biliyoruz ki ekonomik kriz dönemlerinde genellikle ilk alınan tedbirlerden biri, bir maliyet unsuru olarak görülen ücretlerin düşürülmesi. Ve kadının emeğinin ücretlendirilmesi konusundaki eşitsizlik de göz önünde bulundurulduğunda kapitalizmin bu kriz dönemleri aşında yine en çok kadınları etkiliyor. Ben Hartmann’a şunu sormak istiyorum: Kapitalizmin kriz dönemleri, kadın emeğinin örgütlenmesi ya da bu örgütlenmenin daha da kitleselleşmesi ya da kadın hareketinin bu anlamda bir çıkış sağlaması için bir fırsat olabilir mi, bir fırsata dönüşebilir mi? Ya da bu konuda şu anda somut olarak ne gibi uygulamalar yapılmakta ya da yapılabilir? Örneğin Wall Street’i sadece kadınların işgal etmesini siz şu anda bir ütopya olarak mı görüyorsunuz yoksa bu yakın vadede gerçekleşebilir mi?*

**Heidi Hartmann:** Bu müthiş bir imge, Wall Street’i yalnızca kadınların işgal etmesi. İngilizler, Britanyalılar ya da Birleşik Krallık (siz bunu hangi şekilde söylemeyi tercih edersiniz bilmiyorum) erkek olan

borsa simsarlarının büyük riskler almaya daha yatkın olduklarını ortaya koyan ilgi çekici birkaç araştırma yürüttü. Buradaki ana Şkir, kadınlar aslında daha iyi simsarlar olduklarından, daha iyi kapitalistler olacakları. Erkekler gerçekten çok duygusallar ve rekabet ortamında daha güçlü, daha iyi olduklarını kanıtlamaya çalışırken kendilerini kaybediyorlar. Olası bağlantı bu. Ama biz, kadınların Wall Street'i daha iyi yapmak adına Wall Street'te örgütlenmesi Şkrinden hoşlanmazdık. Her neyse, ama bu Amerika'daki kadın hareketi için bir fırsat anı sayılabilir mi, bilmiyorum; bundan on yıl sonrası, daha uygun bir fırsat olabilir. Büyük ekonomik krizlerde kadın örgütlerinin öne çıktığından emin değilim; ama bu dönemlerde daha fazla örgütleniyorlar ve bir süre sonra ön plana çıkıyorlar. Bence büyük krizler sırasında erkekler sahneyi kapıyor ve "Ah, asıl krizin bunlarla ne alakası var?" gibi, bizim uğraştığımız şeyleri daha az önemli gösteren tüm o zırvaları ortaya atıyorlar. Onun için, bu krizi Nancy Fraser'ın savunduğu gibi ileri kapitalist ülkelerin bakım krizi olarak yeniden kurgulayabilsek ilginç olurdu. Çünkü kuşkusuz, kriz tam da bu; bunu yapabilesek harika olurdu. Kadın hareketiyle, kadın örgütleriyle çok zaman geçiriyorum ve üzülererek, bu anlayışın şu anda kuvvetleniyor olmadığını gözlemliyorum.

**Hikmet Durkanoglu:** *Şimdiye kadar yapılan analizler genelde kapitalist sistem içinde, kapitalist sistemin analizi ve bunun içinde kadın sorununa yönelik çözüm önerileri üzerine. Bu da genel olarak feminist teorinin geliştirilmesiyle ilgili. Bu alandaki akademik çalışmalar Avrupalı ve Amerikalı feminist kadınlar tarafından yapıyor. Temel olarak gördüğüm şu, kapitalist sistemi çok içselleştirmiş arkadaşlar ve değişmez olduğunu da kabul ediyorlar. Şimdi, bizim toplumumuzda kapitalizmi o kadar içselleştirmiş değiliz. Kapitalizm o kadar stabil değil bizim için, değişebilir. Değiştirdiği zaman da geleceğe yönelik sorunlarımız var. Bu noktada da aslında insanlık olarak yaşadığımız deneyimler var. Sosyalist deneyimler var. İster beğenelim ister beğenmeyelim. Şimdi burada, kadın sorununa yönelik önerilen çözümlerin çoğunluğu bu toplumlarda uygulandı. Uygulandı ama acaba burada roller ne oldu? Kadınların sorunlarına nasıl çözümler getirildi? Bu alanda çok çalışma*

yapılmıyor. Bu inceleme alanlarının dışında kaldı. Geleceğe yönelik bir perspektif çizeceksek, ki bu bizim için çok önemli, kurtuluşumuzu biraz da sosyalizmde görsük de, nasıl olacak bu? Yaşanan deneyimleri analiz etmeden de bir perspektif çizemeyeceğiz. Bu noktada, bu deneyimleri biraz daha incelememiz çok iyi olur ve bunun üzerine gitmemiz, perspektif oluşturmamız gerekiyor diye düşünüyorum. Teşekkürler.

**Heidi Hartmann:** Bu çok yararlı bir yorum. Belki burada devrimci hareketler, devrimlerin getirdiği dönüşümler ve devrimlerden sonra kadınlara ne olduğu üzerine çalışan insanlar vardır. Kuşkusuz, Mısır ve Libya üzerine pek çok yorum duyduk, kadınların devrim anında sokakta olup devrimden sonra olmayışları, lider pozisyonlarda hiç olmayışları hakkında. Yani bence bu konular çok önemli ve bir o kadar zorlu konular. Amerika gibi hegemonyanın daha kuvvetli olduğu ülkelerde yaşayan bizler kapitalizmden başka bir sistem tahayyül etmekte zorlanıyoruz. Geçenlerde bir kitap okudum, bir adamın yazmış olduğu, oldukça iyi bir kitap, Erik Olin Wright'ın *Envisioning Real Utopias* (Gerçek Ütopiyalar Hayal Etmek) adlı kitabı, ki kendisi Amerika'da çok tanınmış bir Marksist sosyologdur, lakabı da "saymayı bilen Marksist"tir çünkü sınıf ve sınıf yapıları üzerine nicel araştırmalar yapar. Konuşmamda da bu kitaptan faydalandım. Kapitalizmden başka bir şey hayal etmek ve kapitalist olmayacak gerçek bir ütopyaya kavuşmanın iki yolu vardır diyor. Biri, kapitalizmi refah devleti üzerinden kontrol etmek, ki bu benim Amerika'da benimsediğim yaklaşım. Refahın, kapitalizmin sosyal devlet tarafından kontrol edilmesiyle yayılması için çalışıyorum. Diğer bir yol, kapitalizmin çatlakları arasında, henüz ele geçiremediği adacıklar ya da kutucuklar olduğu varsayımı; kooperatîşer, tüketici kooperatîşeri gibi. Yani kapitalizmin alternatîşeri var kesinlikle. Gerçek hayatta sosyalist ülkelerin olduğu doğru, ama biz bunları çok ilham verici bulmuyoruz ve bence zorluk burada. Bence Marksist teorisyenlerin kesinlikle bunun üzerine çalışması gerekiyor.

**Katılımcı:** Tekrar hoş geldiniz. Sosyal devlet de olsa, her kadın çok iyi eğitim görse bile kadınlar iş bulamayabiliyorlar. Yani kadınların durumları iyileşmiyor. Sosyal devlet çocuk ve yaşlı bakımını devralsa

*da bu kadının kurtuluşu olur mu? Geçtiğimiz ay biz Van'da büyük bir deprem yaşadık ve bu depremde hiç medyaya yansımamış olan yan, depremden en fazla kadınların zarar görmesi ve tecavüzlerin artması. Bu kadar söyleyeceklerim. Sorum da şu: Kadınların eğitim seviyesinin yükselmesi ile kadının iş hayatında yer bulabilmesi mümkün mü?*

**Heidi Hartmann:** Çok hoşuma giden harika bir soru daha. Bence bu açılımları nereye kadar götürebileceğimiz bir soru işareti. Amerika'da çok yaygın bir konu kadınların nasıl üniversiteleri ele geçirdiği, ya da mültimilyon dolarlık üniversitelerin üst makamlarında ya da başında kadınların olduğu. Mesela Harvard'ın rektörü bir kadın. Bunu nereye kadar götürebileceğimizi merak ediyorum. Ama depremler ya da Katrina gibi fırtınalar sonucu yerinden olmalar ve acil durumlar konusunda söylediklerinizde haklısınız. Ve bulgularımızdan biri, kadınların şiddete maruz kalışı ve insanları bir yere yerleştirme konusunda kimsenin bir Şkrinin olmaması üzerineydi. Her şey çok gelişigüzel biçimde yapıldı, insanlar uçaklara tıkıştırılıp şehirlere gönderildi. Hangi şehre gittikleri konusunda bir denetim yoktu. Yoksul olanların hangi şehre gideceklerini seçme şansları yoktu ancak belki bazı orta sınıf kişiler birkaç arkadaşlarının yaşamakta olduğu bir şehre gitmeyi seçme şansına sahip oldu. Ama bu yeni gittikleri yerlerde kadınlara yönelik hiçbir destek yoktu, arkadaşları, ilişkileri yoktu ve korkunç şiddete maruz kaldılar, burası kesin. Yani bu depremler ve kasırgalarla ilgili çok ilginç bir soru. Ve afet çalışmaları alanı gösteriyor ki afet anında kadınları korumak konusunda müthiş bir yetersizlik var.

**Ece Kocabıçak:** Benim sorum sadece Heidi'ye değil. Genel olarak salonda tartışmak üzere bir şey önermek istedim. Sonuçta feminist politikanın radikalliği ne kadar antikapitalist olduğu ile değil, ne kadar antipatriyarkal olduğu ile ve patriyarkayı yok etmek üzere nasıl adım attığı ile ilişkili ve bununla ölçülür diye düşünüyorum. Genel olarak özel alandan patriyarkanın özellikle "Marksizm ile Feminizmin Mutsuz Evliliği" makalesinden sonra yapılan tartışmalarda öne atılan teorilerden biri de patriyarkanın özel alandan kamusal alana doğru gittiği ve kamusal alanda artık özel alana nazaran daha fazla var olduğu

üzerineydi. Günümüzde gelinen noktada biraz bu tez kabul görmüş gibi görünüyor. Özellikle kapitalistleşme sürecinde daha ileride olan Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelerde kapitalizm daha ilerledikçe patriarkayı daha çok zayıfletti, özel alandan kamusal alana taşıdı ve gittikçe zayıfletti gibi bir ön kabul var. Bu ön kabulün arkasında da Heidi'nin bahsettiği birtakım ölçü kriterleri tartışılıyor. Kadınların ev içinde değil, ev dışında daha çok zaman harcadıkları gibi birtakım kriterler söz konusu. Emek piyasasına daha fazla çıktıkları üzerinden. Ancak bu kriterlerin de bazı problemleri olduğunu, çok fazla niceliksel değerlere saplandığını, patriarkanın değişmekte olan niteliğini yakalayabilecek bir analiz geliştiremediklerini düşünüyorum. Örneğin ev içinde harcanan zamana bakıyor olmak, ev içindeki cinsiyetçi işbölümü -ki bu patriarkanın özünde yatan şeylerden biri- hakkında çok fazla bir şey söylemiyor. Yani, bundan 50 sene önce Afrika'daki kabilelerde de dört tane karısı olan adamın karıları tarlada daha fazla zaman harcıyor idiler. Bu model mesela... Kapitalizm falan da yok... Bu model için patriarka daha zayıf diyebilir miyiz? Bir yandan başka bir kriter kadına yönelik şiddetin halen devam ediyor olması, bazen artıyor olması, ekonomik krizlerde edinilen kazanımların çok çabuk geriye süpürülmesi ve hani İngiltere ve Türkiye arasında çok büyük bir fark olduğu sanılabilir ama çok büyük bir fark da göremiyoruz biz. Böylesi bir tartışmayı bundan sonraki aktif tartışmada daha derinleştirerek yapabiliriz diye düşünüyorum.

**Heidi Hartmann:** Bu harika bir yorum ve umarım bu konumlanışları biraz tartışabiliriz. Gerçekten, tartışma esnasında kadın hareketlerinin başarısını ne kadar antikapitalist olduklarıyla ölçme eğiliminin oluşmasını görmek ilginç, çünkü bu aslında bizim ilgilendiğimiz anlamda başarının ölçüsü değil. Bizim ölçümüz, kadınların kurtuluşu için, kadınların daha özgür olması için neler yapabileceğimiz. Kadınların kurtuluşuyla ve ne kadar özgürlüğe, ne kadar özerkliğe sahip olabilecekleriyle ilgileniyoruz. Ve onlara sunacağımız sistemin, ekonomik sistemin bunu nasıl etkilediği çok açık değil. Ama bu çok ilginç bir nokta ve ben bu tartışmayı herkese yönelteceğim.

**Hülya Osmanağaoğlu:** Konuşmasının ilk bölümünde Heidi



Hartmann bize “Marksizm ile Feminizmin Mutsuz Evliliği” makalesini nasıl yazdığından bahsetti, ikinci kısmında ise şu an Amerika’da yaşanan durum, mücadelenin niteliği ve kapitalizme karşı mücadele ile patriyarkaya karşı mücadelenin ne tür bağlantılarla kurulduğu üzerinden bir konuşma yaptı. Gelen sorular ve paylaşılan Şkirler sonucunda en son geldiğimiz noktada, hem Türkiye’deki patriyarkaya karşı feminist mücadelenin niteliği üzerine tartışmamız gerektiği, hem de devrimci bir feminist mücadelenin patriyarkanın kamusal alandaki kadar özel alandaki, hatta özellikle özel alandaki tezahürlerini hedef alan bir yerden kurulması gerektiği üzerine konuşmaya başlamıştık. Bundan sonraki bölümde Heidi ile beraber, Türkiye örneği üzerinden de konuşarak, Türkiye’deki feminist mücadelenin, patriyarkaya karşı mücadelenin nasıl örgütlenmesi, hangi zeminde kurulması gerektiği üzerine Şkirlerimizi paylaşabiliriz. Ve biz bunun, sadece soru cevap şeklinde değil, bir aktif tartışma, kendi aramızda Şkir alışverişi şeklinde devam etmesi gerektiğini düşünüyoruz. Bundan sonra söz almak isteyenler?

**Yıldız Ay:** *Herkese merhaba. Ben İMECE Sendikası Girişimi’nden Yıldız Ay. Ben ev işçisiyim. Biz görünmeyen emeğimizin görünmesini istiyoruz. Bunun için örgütlenme çalışması yapıyoruz. Türkiye’de belki de ilk kadın sendikasını kurmaya çalışıyoruz. Yasalarda yerimiz yok. İşçi sayılmıyoruz, bunun için örgütleniyoruz. Ancak sisteme karşı da, erkeklere karşı da örgütlenmemiz gerektiğinin farkındayız. Sistem öyle işliyor ki, bize iş veren kadın, bize düşman olan kadınmış gibi. Yani işverenimiz kadın olduğu için, biz de direkt kadına karşı düşman kesiliyoruz. Oysa o evi kirleten sadece kadın değil. O evde yaşayan insanlar var, o kadının çocukları var, kocası var. Biz kocasını görmezden gelip direkt kadını hedef alıyoruz. Bu sistem öyle bir misyon biçmiş ki, sanki ev işleri kadınlara verilmiş. Bizim erkeklere de düşman kesilmemiz gerekiyor, evin kirliliğinden onlar da sorumlu. Mesela ben geçen hafta bir eve temizliğe gittim ve evde kadın bana şöyle dedi: “Ya Yıldız Hanım çok utanıyorum evim çok kirli.” Ben de dedim ki, “Sizin utanmanıza gerek yok. Yani, utanması gereken sadece siz değilsiniz. Çocuklarınız da kocanız da bundan sorumlu.” Kadın şok oldu. Ne demek istediğimi*

anlamadı herhalde. Derneğimizden bahsettim, “Gündelikçilerin örgütlenmesi için çalışıyoruz, haklarımızı arıyoruz” dedim. “Haklarımızı alabildiniz mi?” diye sordu. Dedim ki “Haklar mücadele edilmeden alınmıyor.” Sendika kurmaya çalışıyoruz ama sistemle mücadelemizin çok zorlu olduğunu düşünüyorum. Yurtdışında gündelikçilerle ilgili birkaç toplantıya gittim. Farklı ülkelerde çalışan gündelikçilerin bayağı bir hakları var. Çalışma saatleri belli. Emeklerinin görünür olmasını sağlıyorlar. Bizim öyle bir şansımız yok. Biz devletten talep ediyoruz, etmeye de devam edeceğiz. Emegimizin görünmesini, sigorta hakkımızı istiyoruz, emeklilik hakkımızı istiyoruz. Cam silerken düşüp yaralanan ya da ölen arkadaşlarımızın haklarını istiyoruz. Maalesef devlet bize bu hakları kolaylıkla vermeyecek. Ama bizim hem sisteme hem de erkeklere karşı mücadelemizi daha güçlü vermemiz gerektiğine inanıyorum. Amerika’daki gündelikçi kadınların haklarını Heidi Hartmann’la biraz konuştuk, tam anlayamamış olabilirim, oradaki arkadaşların örgütlenme hakkı var mı, dernekleri var mı, onların durumu nedir, daha fazla bilgi almak istiyorum. Teşekkür ederim.

**Heidi Hartmann:** Öncelikle tebrik ederim, Türkiye’de gündelikçileri örgütleme çalışması yapan sizleri kutlamak istiyorum. ABD’de ev işçileriyle ilgili örgütlenme çalışmaları olmuştur ama çok fazla şey yapılmamıştır. Ev işçilerinin bazı hakları asgari ücret yasası ve sosyal güvenlik yasası kapsamına giriyor. Lira olarak karşılığı nedir tam bilemiyorum ancak diyelim ki ev işçileri için ayda en az 500 dolar ödenmesi gerekiyor ki, sosyal güvenceleri olsun ve emeklilik hakkına kavuşsunlar. Ve asgari ücretle çalışmaları gerekiyor. Tabii bunun dışında tutulan ev işçileri var. Kimler bunlar? Mesela evde yaşlıların bakımını üstlenenler ya da engellilerin bakımını üstlenenler. Her nedense, bazı kongre üyeleri yasa tartışılırken onların dışarıda tutulmasını savundu ve yasa bu haliyle çıktı. Ulusal Ev İşçileri Birliği, artık onların da istihdam yasası kapsamına girmelerini istiyor ve ev işçileri arasında örgütlenme çalışmaları yapıyorlar. Aslında bu konuda bir girişimde bulunuldu ve başarılı da oldu. Özellikle göçmen işçilere odaklanmış olmaları da başarılı olmalarını sağladı, zira bu kişiler göçmen statüleri nedeniyle pek çok zorlukla

karşılaşıyorlar ve geçici çalışma vizesiyle durumlarını yasal hale getiriyorlar. Özellikle yüksek gelirli kişilerin yaşadığı bir yer olması ve dolayısıyla ev işçilerinin de sayıca çok olması itibarıyla, New York eyaletinde bir araya gelmeleri gerekiyordu. Ve başardılar, burada bir eyalet yasası çıkardılar ki, bu, ABD’de ücretli izni dahi kapsayan ilk yasaydı. Sanırım şu an 3 günlük ücretli izinleri var ve bugün bunun 14’e çıkarılmasını istiyorlar. Tabii ki üç gün kulağa az geliyor olabilir, ancak hiç olmamasından iyi. Hastalandığınızda kullanabilirsiniz, bayramda kullanabilirsiniz, tatile gittiğinizde kullanabilirsiniz. New York’taki ev işçilerinin dışında ABD’de bu hakka sahip olan işçi yok. Asgari ücret uygulaması var, o kadar. Avrupa Birliği ülkelerinde 20 günlük yıllık izin hakkı vardır değil mi, bizde yok. New York’ta bu yasa geçtikten sonra, Connecticut eyaletinde çalışan işçilerin yarısını etkileyecek bir yasa daha geçirildi, artık bu işçiler sanırım yılda beş gün süreli ücretli izne sahip. Ancak New York’taki ev işçileri yasası Connecticut’takinden daha önce geçmişti ve bu olağanüstü bir başarı; ve oldukça küçük bir grup olan örgütlü ev işçileri bunu başardılar. Sanıyorum toplu sözleşme yapmalarına da izin veriliyor, ancak bu, yasa ile tanınmış bir hak değil. Resmi sendikaları henüz yok. O yönde ilerliyorlar mı onu da bilemiyorum. Daha ziyade ev işçilerinin durumunu düzeltmek üzere halka ve yasa yapıcılara yönelik yaygın çalışmalar içindeler. Bu konu hakkında konuşmak isteyen var mı? Ev işçilerinin haklarını savunmak için Türkiye’deki farklı sınışardan kadınların işbirliği yapması mümkün mü?

**Ayşe Panuş:** *Merhaba ben Ayşe, ben de bir sendika üyesiyim. Biraz önceki oturumda Hartmann’ın tanımladığı bazı konuların yanında, Türkiye açısından başka tür bir sorunumuz daha olduğunu düşünüyorum. İçinde bulunduğumuz evdeki, sendikadaki, partideki, hatta yürüdüğümüz sokaktaki belli mekanizmaları sorgulamadan feminist olduğumuzu düşünüyorum. Benim üye olduğum sendika kamu sektöründe faaliyet gösteriyor ve kadınların çok fazla olduğu bir sektörde, eğitim sektöründe. İşte öğretmenlik, dünyanın her tarafında olduğu gibi kadın mesleği. Eğitim-Sen’in yaklaşık 50.000 kadın üyesi var ve 50.000 kadın üyenin olduğu sendikaya baktığımız zaman, hem kadın emeği hem de kadın*

bedeni açısından kadınların temsilcilerinin son derece az olduğunu görüyoruz ve sorgulamaların çok az olduğu bir durum yaşıyoruz. Sınıf konusuna gelirse, ne yazık ki kamu sektöründeki ve özel sektördeki kadınlar arasında bir işbirliği ve dayanışma kurulamıyor. Ya çok politik olmak zorundasınız ya da sosyalist falan olacaksınız ki, işçi kadınlarla aranızda bir dayanışma ve mücadele birlikteliği olsun. Hiç unutmuyorum yönetim kurulu üyesi olduğum bir dönemdi ve sürekli birileri beni arıyordu. Anneannem dedi ki “kızım senin ne kadar kocan varmış, benim bir tane sende yüz tane koca var.” Bu yıllar evvel, 20 yıl önce falan yaşandı. Eğitim-Sen kadın duyarlılığı olan bir sendika olmasına rağmen sendikamız içindeki eril mekanizmaları yeniden üreterek devamını biz sağlıyoruz. Emek örgütü olarak, kadınlar açısından bu bizim çok büyük bir sorunumuz. İkinci olarak, bakım hizmetlerine dair bir şeyler söylemek istiyorum. Hepimizin bildiği gibi sistem değişti. Artık hem evde olacağız, çocuğa, yaşlıya, engelliye bakacağız, hem yemek yapacağız, hem de dışarıda çalışacağız. Gelecekte bizi bekleyen durumun bu olduğunu düşünüyorum, bakım hizmetleri açısından. Çünkü Türkiye’de yaşlı bakımı ile ilgili bir yasa çıktı ya da çıkmak üzere olabilir tam bilemiyorum, bundan sonra devlet yaşlı ya da engelli bakım hizmetlerinin ücretini ödeyecek. Engellilerde uygulanıyor bu, benim iki öğrencim var. Devlet kadına iki engelli çocuğu olduğu ve çalışmadığı için 300 TL kadar aylık ücret ödüyor şu anda. Bakım hizmetleri konusunda ve ev içi emek konusunda önümüzdeki süreçte bizi bunların beklediğini düşünüyorum. Hem evde olacağız, hem çalışıp para kazanacağız bu adamlar için hem kapitalizmin devamlılığını sağlayacağız. Adamlar sadece dışarıda çalışacaklar yine. Ve özellikle eğitimde, sağlıkta, ev içi hizmet sektöründe, temizlik işlerinde vs. sayımızın inanılmaz artacağını düşünüyorum. O yüzden evdeki ataerkil pazarlıktan ilk başta bir feminist olarak bizim vazgeçmemiz gerektiğini düşünüyorum. Biz kadınlar ücretli emek piyasasında mücadele etme mekanizmalarımızın önünü açmak yerine bazen adamlarla ataerkil pazarlık yapıyoruz ve kendi istikrarımız için bunu istiyoruz. Eleştirmek için söylemiyorum ama yaşadığımız şey de bu. O yüzden sendikaların kadın emeği ve kadın bedeni üzerindeki erkek egemenliği konusundaki duruşunu veya

kapitalizmi sorgulamak çok kolay ama kendi içinde bulunduğumuz örgütleri sorgulamamız ve eril mekanizmaları parçalayacak yöntemleri mutlaka bulmamız gerekiyor, ilerde bu mutlaka önümüzü açacaktır diye düşünüyorum. Teşekkür ederim.

**Necla Akgökçe:** Ben meseleyi farklı bir şekilde formüle etmek istiyorum, yani sınışar arası kadın dayanışmasından ziyade kadınlar arası sınıf dayanışması açısından bir şeyler söylemek istiyorum. Ben Petrol-İş Sendikası'nın kadın dergisinde çalışıyorum. Petrol-İş Türkiye'nin en büyük kimya ilaç enerji sendikalarından, plastik sendikalarından bir tanesi. Ve biz sekiz yıldır Petrol-İş Kadın Dergisi çatısı altında sendika içerisinde kadın çalışması yürütüyoruz. Eğitim-Sen'den arkadaşımız da söyledi, sendikalar her yerde olduğu gibi Türkiye'de de bir hayli erkek egemen yapılar. Biz Petrol-İş Sendikası'nda kadınlara yönelik çalışma yürütürken daha doğrusu sendika içi kadın emeğini görünür kılmaya yönelik işler yaparken en büyük desteği dışarıdaki feminist hareketten aldık diyebilirim. Feminist hareketle ilk dayanışmamız Antalya serbest bölgede çok uluslu bir şirkete ait Novamed adlı bir işyerindeki grev sürecinde olmuştu. Kadınlar 448 gün direndiler ve Türkiye'de Petrol-İş Sendikası Türkiye'deki ve uluslararası alandaki sendikal mekanizmaları harekete geçirdi. Fakat öyle bir açmaz durum vardı ki, greve çıkan 81 kadın azınlıktaydı, içerde çalışan kadınların sayısı çok daha fazlaydı. Ancak Amerika'dan ya da Batı ülkelerinden farklı olarak ben Türkiye'de ciddi bir feminist hareketin olduğunu düşünüyorum. Ve dışarıdaki feminist arkadaşlarımızla dayanışma sayesinde hiç kazanılmayacakmış gibi görünen bir grev kazanıldı. Yani bu işyerinde 300 kişi çalışıyor, bu 300 kişinin çoğu kadın, kadınlar üretimde çalışıyor, erkekler her zaman olduğu gibi bakım ve teknik işlerle meşgul oluyorlardı. Ve sonunda grev başarıyla sonuçlandı. Bu süreç içerisinde, feminist hareket tarafından "Novamed'de bulunan kadın işçilerle dayanışma kampanyası" isimli bir kampanya örgütlendi. Tabii bu kampanya içinde başı çeken feministlerdi ama kadın hareketinden pek çok kurum ve yapının, sendikalarda bulunan kadınların da işin içinde olduğunu söylemek mümkün. O nedenle sınıfın, yani Türkiye'de feminist hareketin sınıfsal bir tahlilini yapmaktan ziyade, az önce Ece'nin de söylediğine paralel olarak bir

şeyler kafamda canlandı. Sınıfa yönelik, kapitalizm üzerinden bir tanım değil de patriyarkaya karşı mücadele üzerinden bir tanım yaptığımızda biz çok daha fazla bir araya geliyoruz gibi görünüyor. O yüzden sınışar arası kadın dayanışmasından ziyade kadınlar arası sınıf dayanışması demeyi uygun buldum. Teşekkür ederim.

**Serpil Karabay:** Merhaba ben Serpil, İMECE'den. Heidi'nin bize yönelttiği soru gerçekten çok ilginç, aslında bizim de cevabını araştırdığımız bir soru. Ücretli ev emeğini sağlayan ve o hizmeti alan kadınlar karşı karşıya geldiği zaman acaba orada bir kadın dayanışması söz konusu olabilir mi ve buradan hareketle bir feminist politika geliştirilebilir mi? Bu soruya olumlu bir cevap verilebilirse eğer, o zaman İMECE'nin işi bayağı kolay olacak. O yüzden biz bu soruya cevap aramak durumundayız. Sonuçta ev hizmetini satın alan kadınlar da toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden muzdarip. Yani o iş bir şekilde kendi üstlerine kalmış durumda ya da öyle hissediyorlar. Bir şekilde evdeki emeği başka kadınların üzerine atarak kendi kariyerlerini sürdürebiliyorlar ya da dışarıda üretim sürecine dahil olabiliyorlar. Fakat burada ücret pazarlığı yapmak zorundalar, sosyal güvence konusunda sorunları var. Çünkü biliyoruz ki, bir eğitim emekçisi kadın da ev işçisi almak istiyor, bir burjuva kadın da ev işçisi almak istiyor. İkisini aynı yere koyamayız herhalde. Burada nasıl bir dayanışma örülecek? Sonuçta bu bir pazarlık, bir çıkar uyumsuzluğu var. Bu bir ezme ezilme ilişkisine de dönüşebiliyor sonuçta. Ev işçilerinin can güvenliği yok, sosyal sigorta hakkı yok, emeklilik hakkı yok, ama bunu hizmeti alan kadınların üzerine bıraktığımız zaman işveren kadınlar da bunu sağlayamaz tabii ki. En azından orta sınıf ve biraz altında olup bu hizmeti satın alan, evdeki işlerin kendine ait olduğunu düşünen kadınlar tüm bu hakları kendileri sağlayamazlar. Ev işçileri açısından baktığımız zaman, onlar da grev yapamazlar, toplu sözleşme yapamazlar, dolayısıyla aslında kendilerine işveren kişilerle bir strateji geliştirmek zorundadırlar. Yani bunların kadın olmasından hareketle bir strateji geliştirebilirler. Ve eğer burada feminist politika işlerse, burada bir kadın dayanışması söz konusu olabilirse kapitalizmin patriyarka ile hâl hamur olarak kadınların üzerine attığı bu meselede bir şekilde kadın dayanışmasıyla bir güç yaratılabilir belki. Çünkü

biz IMECE olarak ev içi ücretsiz emek için de ücretli emek için de mücadele etmek gerektiğini, bu işlerin kadınların üstünden alınması gerektiğini, erkeklerle paylaşılması gerektiğini ve kapitalizm içerisinde de buna karşı mücadele edilmesi gerektiğini söylüyoruz. Son olarak şunu söylemek istiyorum; biz bütün bu meseleleri kapitalizm içinde kalarak tartışmak zorunda kalıyoruz, fakat biliyorum ki burada bir sürü arkadaşım başka bir dünya umuyorlar, başka bir dünya yaratmak gerektiğini düşünüyorlar. Bu başka bir dünya dediğimiz de kapitalizmin dışında bir şey, hatta daha da ileri giderek yeni bir sosyalizm, belki de 21. yüzyıl sosyalizmi, yani yeni bir toplum modeli ile birlikte bu meseleleri konuşmak gerektiğini düşünüyorum. Ve Sosyalist Feminist Kolektife teşekkür etmek istiyorum böyle bir etkinliği gerçekleştirdiği ve bizi buluşturduğu için.

**Çınrı Kocadost:** Ben de ilk olarak bu organizasyonu gerçekleştirdikleri için Sosyalist Feminist Kolektife teşekkür ediyorum. Ve biraz önce arkadaşın bıraktığı yerden tartışmaya katılmak istiyorum. Hartmann yaptığı sunumda kapitalizmin gücünü azımsamışım, kapitalizm patriyarkayı kırmayı başardı gibi bir ifade kullandı. Bunu nasıl anlayacağımı düşündüm verdiğimiz mola sırasında. Acaba bunu çok iyimser bir bakış açısından kapitalizm kadınları ücretli emek sektörüne dahil ederek onları evden çıkarabildi, dolayısıyla da patriyarkayı kırdı, yani kadın erkek eşitsizliğini kadınların lehine değiştirdi diye mi anlamak lazım. Eğer böyle ise ben bu görüşe katılmıyorum. Katılmamamın da bir sürü sebebi var. Özellikle de biraz önce arkadaşın söylediği gibi kapitalizm tarafından değil de işin patriyarka tarafından ve kadınlar için ne olduğu tarafından baktığımızda hiç de iyimser bir tablo varmış gibi, patriyarka kırılmış ya da daha güçsüzleşmiş gibi gelmiyor bana. Çünkü ideal tabloda, kadınların ücretli emeğe katılmasıyla beraber erkeklerle eşit ücretlere sahip olması, ekonomik güce sahip olması, ev içindeki emeğin de kadınlar güçlendiği için erkeklerle paylaşılması ve böylece daha eşitlikçi bir noktaya gelmesi gibi bir durum öngörülebilirdi. Fakat baktığımızda hiç de böyle olmadığını görüyoruz. Neden böyle değil; çünkü bir, kadınlar ücretli işlerde çalıştıklarında erkeklerle eşit ücrete sahip değiller. Aynı işte çalıştıklarında aynı ücretleri alamıyorlar, özel

sektörde özellikle bu fark daha fazla ama kamu sektöründe de benzer ücret eşitsizliklerini görebiliyoruz. Aynı zamanda, kadınlar sadece kadınların istihdam edildiği bazı sektörlerde iş bulabiliyorlar. Ve ev içi ücretsiz işler ücretlendirildiğinde de, bu işleri (kamu ya da özel hasta bakımı, eğitim hizmetleri olsun) kadınlar yapmaya devam ediyor. Belki şöyle düşünülebilir, ücretsiz olarak yaptıkları işleri artık ücretli olarak yapıyorlar. Oysa durum bu da değil, çünkü aynı kadınlar evde ücretsiz olarak bu işleri yapmaya da devam ediyorlar. Dolayısıyla hiç de iyimser bir tablo yok karşımızda bence. Belki sadece şöyle bir şey düşünülebilir; kadınların çok az bir kısmı, yüzdesinin ne olduğunu bilemiyorum ama ekonomik olarak refah düzeyi yüksek birtakım kadınlar diyelim, ev içi işlerden kendilerini tamamen sıyrıp erkeklerle eşit ücrete sahip iyi işlere ulaşabiliyorlar. Ama bu kadınların yüzde kaçını kapsıyor bilmiyorum. Kadınların bütünü için bakıldığında tablo çok karamsar. Kadınların çift işgünü dediğimiz şey onlara şunu getiriyor: Hem patriyarkanın dayattığı işleri yapıyorlar hem de ücretli emek sürecine dahil oluyorlar. Dolayısıyla bir çifte ezilme söz konusu. Patriyarkanın güçsüzleşmesi değil bence bu.

**Heidi Hartmann:** Evet şimdi biraz bu yorumlara yanıt vermek istiyorum. Bence sınışar arası kadın işbirliğinden bahsetmektense kadınlar arası dayanışmadan bahsetmek çok ilgi çekici gerçekten. Ve sınışar arası olarak ifade edince biraz sorunlu bir kavram olarak çıkıyor, katılıyorum. Bahsettiğiniz Novamed grevindeki dayanışmada olduğu gibi, kadın dayanışmasına dair çok güzel örnekler söz konusu. Diğer konuya gelince, kapitalizmin patriyarkayı yok ettiğini söylediğimi sanmıyorum, yalnızca 35 yıl öncesine göre nispeten daha fazla kırdığını söyledim. Bugün ABD’de çalışan kadınların %20’sinin saat başına aldıkları ücret eşlerinin aldığından daha yüksek, bazen yıllık kazançları eşlerinden daha fazla. Bütün kadınlar eskiye göre kendilerinden daha az para kazanan erkeklerle evlendiler diyemeyiz elbette. Bunlar tabii ki son krizden, özellikle istihdam krizinden önceki rakamlardı. Ben sadece şunu söylemeye çalışmıştım; böyle bir değişim, değişimin bu boyutta olması gerçekten beni şaşırttı. Ve elbette kadınlar daha fazla para kazandıklarında bu ev içindeki



durumu da etkiliyor. Bu değişimleri gösteren pek çok çalışma var. Kadınlar yüksek bir pozisyonda iyi bir ücret aldıklarında eşleri işlerini bırakabiliyor, daha erken emekli oluyorlar ya da eşlerinin daha iyi bir kariyeri olduğunu, daha çok kazandığını göreyerek kendilerine daha az sorumluluk yükleyen daha az ücretli işleri seçebiliyorlar. IBM, Hewlet Packard'daki kadın yönetim kurulu başkanlarından söz ediyoruz örneğin. Hatta sanırım IBM şirketinin bir biyograşsinde, kendisi IBM'de üst düzey yönetici bir kadın, eşinin evde kalmayı ve çocuklarla ilgilenmeyi tercih ettiğini anlatıyordu. Yani benim düşündüğümde daha çok bir değişim var, tabii ki kimse patriyarkanın ortadan kalktığından, hele hele ABD gibi bir ülkede patriyarkanın olmadığından söz edemez. Kadınlar daha az ücretle çalışıyorlar, çifte mesai yapıyorlar ve duygusal emek harcıyorlar. Mesela kadınlar her zaman gülümsemesi gerekenler, sekreter kadın patronuna “evet siz bunu yapabilirsiniz, bunu becerebilirsiniz, efendim” diyor, sonra evine gidiyor çocuklarına “yarın okulda çok iyi bir performans sergileyeceksin ya da oyunda çok iyi oynayacaksın” diyor. Sonra aynı destekleyici tutumu kocasına karşı da sergiliyor. Ve bu duygusal emek gerçekten bir iş. Ve çok önemli bir iş. Erkekler bu konularda sorumluluğu paylaşmıyorlar. Benim diğer konularda iyi olduğunu söyleyebileceğim erkek arkadaşım da aynı şekilde, duygusal emek konusunda bir şey yapmıyor. Bir şekilde ailevi konularla ilgili, onun ailesinin ne zaman geleceği, ne zaman gideceği, ne zaman buluşulacağı konularıyla kim ilgileniyor? Ben. Bu çok tipik bir durum. Kadınların yaptıkları işlerin pek çok farklı yönü var ve bunlar çok çok önemli işler ve yapılması gerekiyor. Örneğin oşşerimizi düşünün, bir oşsi daha insani hale ne getirir? Fotoğraşar, küçük biblolar, oşş arkadaşlarının doğum günü kutlamaları... Bu tür işleri, işyerini daha insani bir yere dönüştürme işini hep kadınlar yapıyor. Yani kesinlikle patriyarkanın yıkıldığını düşünmüyorum. Sadece ABD'de ne çok şeyin ortadan kalktığını gözlemliyorum. Bir keresinde İsveç'e gitmiştim, herkes İsveç'e gitmeli çok bilgilendirici oluyor gerçekten, iki hafta kalırsanız bazı konularda uzman bile olabilirsiniz. Şaka bir yana, özellikle ABD ile karşılaştırıldığında

kadınlar çok daha fazla haklara sahipler, örneğin ücretli izin hakları var. Sokakta bebek arabasıyla dolaşan pek çok erkek görebilirsiniz, otobüs şoförleri bebek arabasıyla gezen kadınların otobüse binip inmelerine yardımcı olmak zorunda. Böyle bir şey ABD’de hayatta olmaz, bir şoförün yerinden kalkarak bir kadına yardımcı olduğunu asla göremezsiniz. Diğer yandan İsveç’te kadınlar agresif değiller. Çocuklara bakmanın öncelikli olarak kadınların görevi olduğunu, az çalışmayı kabul etmiş olduklarını düşündüm oradayken. Daha uzun yıllar daha az saat çalışabiliyorlar. Elbette işler arasında inanılmaz bir cinsiyet ayrımı var, hâlâ erkek işleri ve kadın işleri var. Kadınlar daha çok kamu sektöründe çalışıyorlar. Çünkü özel sektör altı saat çalışılmasından, uzun süre izin alınmasından çok da hoşlanmıyor. Kadın ve erkekler arasında sürekli devam eden bir çatışma göremedim orada. Bulaşıkları kim yıkayacak ya da kim bu tatilleri, izinleri, ailelerle geçirilecek zamanı ayarlayacak diye kavga ettiklerini görmedim. Kadınlar kendi kadınlık rollerini daha çok kabullenmişler gibi geldi bana. ABD’de ise kadınlar agresifler, bu tür görevleri tamam bu benim görevim deyip kabullenmiyor, her gün bu görevlerle ilgili kavga ediyorlar. Her gün, her işyerinde, her evde bu kavga devam ediyor. Tamam, belki abartılı olabilir. Ancak bunun kadın hareketinin en etkin olduğu dönemde olmaması önemli. Kadınlar olarak o kadar sık sokağa çıkıp bunun için mücadele etmiyoruz. Ama söylemeye çalıştığım şey kadınların haklarını bu denli içselleştirmiş olması, tüm bakım işlerini yapmamaları, erkekler için yemek yapmamaları... Bu tartışmalar oldukça yaygın ve saldırgan bir biçimde sürdürülüyor. 30 yıl önce bunun bugün pek çok ailede yaşandığı yoğunlukta yaşandığını düşünemiyorum. Arada, özellikle yoksul kesimde evlilik oranlarının düşük olduğu hakkında biriyle sohbet ediyorduk. Özellikle yoksul Afrika kökenli Amerikalılarda durum bu. Yapılan araştırmalara baktığımızda yoksul Afrika kökenli Amerikalı kadınların evliliğe dair çok daha ideal bir tablo çizdiklerini görüyoruz. Onlar için evlilik demek daha iyi bir yaşam standardı, bir ev, bir araba, daha iyi koşullar demek... Ve etrafarına baktıklarında bunları sağlayabilecek erkekler göremiyorlar. Ya işleri yok ya da

işleri varsa da iyi para kazanmıyorlar, o zaman neden evlensinler! Bu bir yandan kadınların özgürleşmesinin bir göstergesi. “Ne yazık ki benim istediklerimi yerine getiremiyorsun ama ben bunu kendi başıma yapabilirim, kendime ve çocuklarıma bakabilirim” diyebilmek özgürleşmiş bir duruş. Bunu şuradan da anlayabiliriz, örneğin benim gençliğimde eğer orta sınıf bir ailede büyümüşsen ve lisede okurken, yani hamile kalmaman gereken bir dönemde hamile kalmışsan evden gönderilirdin. Bebek doğduktan sonra evlatlık olarak verilirdi ve sonrasında okula dönme şansın olurdu. Yoksul insanlar arasında ise, kızın babası erkeğin kızıyla evlenmesini isterdi ve hatta bunun bir adı vardı; zorunlu evlilik. Baba oğlanın ailesine gidip oğlunuz benim kızımı hamile bıraktı şimdi onunla evlenmek zorunda diyebiliyordu. Artık böyle şeyler olmuyor. ABD’de bu neredeyse hiç görülüyor artık. Ama şimdi genelde bu kesim içindeki anneler babalara, “tamam doğum kontrolü kullanmalıydı, böyle bir hata yapmış olabilir ama 16 yaşında bu adamla evlenerek hayatını mahvetmesine izin vermeyeceğim” diyor. İsterse doğum yapabilir, çocuğuna bakmasına yardımcı oluruz, o da okulunu bitirir diyorlar. Ve araştırmalar gösteriyor ki, eğer bu genç kızlar evlenmezlerse, okullarını bitirebiliyorlar, okullarını bitirirlerse bir diploma sahibi oluyorlar, böylelikle de daha iyi bir hayatları oluyor. Yani kadınların evlenmeye zorlanması da artık karşılaşılan bir durum değil. Pek çok şey bu şekilde değişti, tabii ki ben bunu kapitalizme bağlamıyorum, bunu, tüm hamile genç kızların evlenmesi gerektiği Şkrinin ortadan kalkmış olmasına bağlıyorum. Bunu kadınların evlenmeme, erkeklerden bağımsız yaşama ve kendi hayatlarında dilediklerini yapma isteklerine, bu özgürlük anlayışına bağlıyorum. Ve bu pek çok açıdan hiç de kötü bir şey değil.

**Hülya Osmanağaoğlu:** Arkadaşlar tartışmaya devam ediyoruz. Heidi Hartmann da tekrar kapitalizmin kendisinin öngörmediği biçimde patriyarkal ilişkileri, kuşkusuz ortadan kaldırmadığını, ama nasıl dönüştürdüğünü anlattı. İsveç örneği, Afrikalı Amerikalılar örneğiyle devam ederek en önemlisi evlilik anlayışındaki değişimlere vurgu yaptı. Biz de şimdi buradan Türkiye’deki durum üzerine tartışmaya

devam ediyoruz. Türkiye'deki durum üzerine, son olarak sınıf mücadelesi içinde patriyarkaya karşı mücadele ederken bir yandan ev içindeki erkek egemenliğine karşı mücadeleyi, dayanışmayı nasıl yükseltiriz diye konuşuyorduk. Ev içinde patriyarkaya karşı mücadelede yan yana duruşumuzun, aslında sınıf mücadelesinde de, sınıf mücadelesi içindeki erkek egemenliğine karşı da bizi güçlendireceği Şkriyle devam ettik.

**Yasemin Özgün:** Aslında bir taraftan sevgili Heidi'nin bahsettikleri bana bazı şeyleri çağrıştırdı. Ece'nin söyledikleriyle birleştirdim de aklıma gelen bu kız çocuklarının ev içindeki cinsiyetçi işbölümüne çok küçük yaşlardan maruz kalmaları meselesi. Ben kendimi hatırlıyorum mesela, 13 yaşlarındaydım, annem bir gün rahatsızlanmıştı. Benden iki yaş küçük erkek kardeşim var ve fakat evdeki bütün işleri benim yapmam beklenmeye başlandı, bulaşık, şu bu... Ve hayatımdaki belki de ilk isyanımdı o ve babama şu soruyu sorduğumu hatırlıyorum: "Erkek kardeşimin penisi nasıl oluyor da bulaşık yıkamasına engel oluyor?" Dünyadan haberim yoktu esasında ama can havliyle böyle bir tepki verdim. Çünkü bakıyordum aramızda ciddi bir fark yok sadece öyle bir fark var. O fark nasıl oluyor da onun bulaşık yıkamasına engel oluyor. Ve ertesi gün babam -burada esas çarpıcı olan- gidip bulaşık makinesi almıştı. Yani ev içi cinsiyetçi işbölümü şimdi kalktı mı? Teknolojiyle birlikte belki pek çok şey değişti, araştırmalar teknolojik gelişmelere paralel kadının kamusal alana daha çok çıktığını gösteriyor. Ama bir taraftan da yine o cinsiyetçi işbölümü zamk gibi orada duruyor. Yani sonuçta, açılış konuşmasında da kısaca bahsetmiştim, o devletten sermayeden taleplerimiz var. Mesela kreş istiyoruz. Peki bu ne kadar yeterli bir talep, ne kadar bizi gerçekten patriyarkal bağımlılıktan kurtaran bir talep? Sonuçta kim çocukları o kreşe götürecektir? Ya da işte onun programını, ayarlamasını kim yapacak? Bunları araştırmalarla ölçmek çok kolay değil, ya da bunu talep haline dönüştürmek, birlikte mücadele etmek, belki devlete ve sermayeye karşı birlik olmak kadar kolay olamıyor, olmuyor. Belki bunun yollarını yöntemlerini biraz daha fazla düşünmemiz gerekiyor. Çünkü hem kapitalizmin gelişmesi, kapitalizmin patriyarkayla çok uyumlu işbirliği, hem de teknolojik

dönüşümler kadının lehine gibi görünüyor ve bu bazen aldatıcı oluyor. Ölçme ve değerlendirmeleri bu alandaki farklı noktalara kaydırmak gerekiyor. Gerçekte ne olup bittiğine bakmak gerekiyor. Önemli olduğunu düşündüğüm bir konu daha var; sanki taleplerimiz arasında her zaman bir hiyerarşi var, kreş talebi her zaman çok daha can yakıcı bir talep olabiliyor veya daha kreş talebimiz gerçekleşmedi, bir de ev içindeki cinsiyetçi işbölümüyle uğraşmayalım gibi bir hiyerarşi yaratılıyor. Ama bunların hepsi o kadar bütünleyici ki aslında, yani o sacayaklarını görmezsek bir yere hapsolmuş oluyoruz ve gerçekten o direnen, güçlü patriyarkal sistem varlığını sürdürmüş oluyor diye düşünüyorum. Teşekkür ederim.

**Meriç Eyüboğlu:** Ben de Sosyalist Feminist Kolektife ve emeği geçen herkese teşekkür ederek başlayayım. Şimdi aslında biraz önce kaldığımız yerden devam etmek istiyorum. Belki konuklara kendimizi bir parça tanıtmak açısından da buna ihtiyaç olabilir diye düşündüm. Bu salondaki herkes kendine sosyalist feminist demiyor kuşkusuz ama bu salondaki büyük çoğunluk kendini sistem dışı diye tanımlıyor muhtemel ki. Aslında biz burada buluşan kadınlar olarak bu yüzden sistem içi-sistem dışı tartışmasını galiba önemsiyoruz. Çünkü özellikle ilk bölümdeki soruları arka arkaya dinleyince, düşünce sistematiğimizde ve algımızda bunun izleri olduğu için birbirimize ve konuşmacılarımıza böyle sorular sorduğumuzu düşündüm. Yani bu salonda bir araya gelenler olarak pek çoğumuz kapitalizm içinde kadınların özgürlüğünün gerçekleşmeyeceğine inanıyoruz. Galiba durum böyle özetlenebilir. Ama bizi bir araya getiren aslında Necla'nın da söylediği gibi kadınların nasıl özgürleşeceğine ilişkin kurtuluş perspektiflerimiz değil. Bizi bir araya getiren bu topraklarda neredeyse her gün feministlere sokaklarda eylem yaptıran patriyarkaya ilişkin algımız. Bu nedenle bu tartışmanın kendisi belki Türkiye'den, bu topraklardan bakınca, Amerika'dan ya da diğer ülkelerden farklı olarak daha önemli. Sanırım soyut eşitlik üzerine de benzer yaklaşımlar egemen salona. Aslında bizim yaşadığımız topraklarda bu ülkeyi yöneten kişiler, bu ülkenin başbakanı, kadınlarla erkeklerin fitrat olarak eşit olmadığına inanıyor. Kadınlarla erkeklerin eşit olmadığını söyleyen bir başbakanın yönettiği

bir ülkede yaşayan kadınlar, feministler olarak kuşkusuz ki haklar düzeyindeki eşitliğin, bu topraklarda bu sistemde kazanılabilecek her iyileşmenin önemli olduğunu unutmadan hayatımızı devam ettiriyoruz. O yüzden de kurtuluş perspektişi diye ayırmaya çalıştım. Ama bizim algımızda aslında kadınlarla erkeklerin soyut eşitliği değil, kadınlarla erkeklerin farklılığını gören bir eşitliğin kendisine yer var. Biz buralarda hâlâ, kadınlarla erkeklerin eşitliği bir tarafa, hak düzeyinde eşitlik sağlanıncaya kadar egemen olacak pozitif ayrımcılık önlemlerini tartışıyoruz. Pozitif ayrımcılık önlemlerinin henüz hayata geçmediği topraklarda feminist mücadele yürütmeye çalışıyoruz. Ama aynı zamanda bu topraklar umut açısından da zengin topraklar, hepimizin bu mücadelenin içinde olduğu düşünülünce... Buradan konuşmanın ilk bölümünde söylenenlere gelmeye çalışacağım, becerebilirim. 25 yıl önce ile şimdi arasındaki kıyaslamada üç tane başlıktan söz etti Hartmann, anlayabildiğim kadarıyla. Bir tanesi şiddetti. Şimdi baktığımda çalışmasında şiddete yeterince yer vermediğini gördüğünü söyledi. Bir tanesi ev içi bakımdı. Diğeri kapitalizmdi. Kapitalizmin şiddeti ve vahşeti üzerine devam etmeyeceğim, bu kısmı bir tarafa bırakarak söylüyorum. Feminist mücadelenin geldiği nokta ve bundan sonra devamı açısından aslında bizim de her daim gündemimiz kadın emeği; tabii ki kadın emeğinde bakım emeğinin önemli bir yeri var. Bir diğeri de erkek şiddeti diye adlandırdığımız bölüm. Ama bunları da patriyarkayla ilişkisi üzerinden konuşmaya, tartışmaya ve siyaset yapmaya ihtiyacımız var. Biz en azından öyle yapmaya çalışıyoruz. Ancak bizim şiddetle ilgili çalışırken şöyle bir tespitimiz var. Bizim kadına yönelik şiddet yani kadına yönelik erkek şiddetine ilişkin çalışmalar yürütürken fark ettiğimiz, üzerinde uzlaştığımız tespitlerden bir tanesi kadınların evin ekonomisine daha fazla katkı yapıyor olması. Hatta evde çalışanın sadece kadın olmasının kadını güçlendirdiği ama bunun şiddet olarak geri döndüğü. Yani şöyle söylesem galiba daha iyi ifade etmiş olacağım... Kadın cinayetleri ve şiddet artıyor, neden artıyor üzerine tartışıyoruz, düşünüyoruz her birimiz kafa yoruyoruz. Bununla ilgili bir sürü kampanya yürüyor aynı zamanda bu ülkede. Artma nedenleri üzerine bir sürü şey söylenebilir. Ama bizim en önemli

tespitlerimizden bir tanesi kadınların hayır demesinin, itaat etmemesinin, direnmesinin kadın cinayetlerini, kadınlara yönelik katliamı artırdığı yönünde. Yani demek istiyorum ki kadınlar dışarıda çalışıyorlar, Amerika'da Türkiye'de vs., istihdam ediliyorlar. (Ne şekilde istihdam edildiğini sanırım ikinci oturumda tartışacağız.) Aynı zamanda ev içinde patriyarkal düzene ilişkin görevlerini maalesef yerine getirmeye devam ediyorlar. Ama kadınlar yine de ekonomik olarak güçlendikleri için, belki feminist hareketin katkısıyla, hayır dedikçe, daha çok boşanmak istedikçe, boşanırken çocukların velayetini istedikçe de öldürülüyorlar. Dolayısıyla bizim tespitimize göre aslında bu hayır ile şiddet arasında böyle bir bağlantı da var. Patriyarkanın, şiddeti, kadınları baskı altında tutmak için, kadınların mevcut konumunu aynen kullanmak için korumasının dışında, artı bir şey olarak söylüyorum bunu. İşin bu bölümüne ilişkin de birlikte belki kafa yormaya ihtiyaç var.

**Hülya Osmanağaoğlu:** Arkadaşlar öngördüğümüz süreyi aştık. İki gün boyunca bu konuyu farklı veçheleriyle tartışmaya devam edeceğiz. Onun için şu andan son sözleri bir hayli zaman önce isteyen arkadaşlara verdikten sonra Heidi'ye toparlaması için bir söz vereceğim ve öğle arasına çıkacağız. Önce Mürüvvet, sonra Berrin, sonra Heidi toparlayabilir.

**Mürüvvet Yılmaz:** Hartmann kapitalizmin, daha doğrusu meydana gelen değişikliklerin kadının bakım emeği üzerinde ve hayatında da birtakım değişikliklere neden olduğunu söylemişti. Ama şu an dünya ekonomisinin geçtiği evreleri de göz önünde bulundurduğumuzda, kapitalizmin özellikle patriyarkanın muhafazakâr yönleriyle uzlaştığını düşünüyorum ben. Özellikle Türkiye açısından ele aldığımızda, önemli olan bir diğer nokta da ev içinde devam eden bakım emeğinin özellikle esnek üretimle daha da artması. Üretim esnekleştikçe, hem ücretli hem de ücretsiz olarak hayatın döngüsü, üretim sürecinin döngüsü kadın emeği üzerinden daha fazla derinleşerek devam etmekte. Fabrikalardaki incik boncuk ya da kalem ucu ve benzeri işlerin ev içinde sürmesi ve doğal olarak da kadının evin dışına çıkmaması buna örnek olarak verilebilir. Bu tür işlerdeki bağlantılar tamamen erkekler üzerinden devam ediyor, yine kadın evde daha düşük ücretlerle çalışıyor ve evdeki

işleri de yapmaya devam ediyor. Ayşe'nin de bahsettiği gibi engelli bakımı karşılığında ücretlendirilmiş olsa dahi kadın daha fazla eve bağlanmış oluyor. Bir diğer nokta, özellikle biraz kaleme kağıda bulaşmış olan kadınların da yine bu işleri evlerinde yapıyor olması, yani bilişim sektöründe dahi üretim sürecinin evde devam ediyor olması. Dolayısıyla kadının evin dışına çıkmaması, evin içinde bakım için harcadığı emeğin aynen devam etmesi durumu söz konusu. Ben Kürt kadınlarının durumu üzerine de bir şeyler söylemek istiyorum. Kürt kadınları yaşanan savaşla birlikte özellikle metropollere göç etmek zorunda kaldılar. Hem evde esnek üretim nedeniyle emek sömürüsüne maruz kalıyorlar hem de bakım emeği harcamaya devam ediyorlar. Ve metropollerde emeğin Kürtleşmesi gibi bir durum var. Türkiye'de en ucuz emek sömürüsü Kürt kadınları ve yurtdışından gelen göçmen kadınlar üzerinden devam etmekte. Amerika'da göçmen kadınlar için nasıl bir durum söz konusu ve bu durumun patriyarkanın derinleşmesi ve sürdürülmesi açısından yansımaları neler ve bu durumu tersine çevirmek için neler yapıyor sormak istiyorum.

**Berrin Hatacıkoğlu:** Ben çok kısa bir soru soracağım. Heidi aslında kapitalizmi azımsadığını, bunun için de patriyarka yok olmasa da birtakım olumlu gelişmeler olabildiğini söylemişti. Ama aslında bahsettiği şeylerin çoğunun feminist mücadelenin sonucunda kazanıldığını, Amerika'da 70'lerde devam eden, kendisinin de içinde olduğu çok güçlü bir feminist mücadelenin sonunda edinilmiş şeyler olduğunu düşünüyorum ben açıkçası. Mesela Türkiye'de kapitalizm daha da güçleniyor, kadınlar daha fazla öldürülüyor ve feminist hareket bu kadar güçlü bir şekilde buna ses çıkarmasa aslında hiç kimsenin, hiçbir kapitalistin rahatsız olacağı yok. Nasıl bir ayırım yapıyor bu ikisi arasında, ne kadarını kime atfediyor diye sormak istiyorum.

**Filiz Kerestecioglu:** Ben de Sosyalist Feminist Kolektife teşekkür ederek başlamak istiyorum. Bir de ben aslında birisine daha teşekkür etmek istiyorum, ev işçisi olarak konuşan arkadaşımız Yıldız Ay'a. Çünkü biz onunla yıllar önce bir röportaj yapmıştık ve bazen burnumuzun dibinde olan şeylerin ne kadar feminist olsak da ne kadar solcu olsak da farkına varamadığımızı görmüştük. Ben gerçekten onunla görüşme yaptıktan



sonra aslında benim için de bazı şeylerin görünmez olduğunun farkına varmıştım. Ev işçilerinin de sigortalı olması gerektiğini belki daha net bir şekilde algılamamı sağlamıştı o görüşme. Ondan sonrasında da en azından annem ve etrafımdakileri örgütleyerek bir kadının sigortalanmasını kişisel olarak sağlayabildim ama bu tabii çok kişisel bir şey. Onun dışında yasal olarak henüz bir düzenleme yok bu konuda bildiğiniz gibi. Ancak temizlik şirketleri gibi şirketler olduğunda sigortalı çalışmak söz konusu olabiliyor. Bunun dışında, burada kadın emeği konferansındayız, o yüzden tüm tartışmalarımız emek üstünden yürüyor belki ama böyle dışarıdan bakınca, onun örgütlenmesinde olmayıp aslında sadece emek üstüne yoğunlaşıldığı zaman da kimlik sorununun dışarıda kaldığını daha net görebiliyorsunuz. Yani bir bütünlük içinde olmadığı zaman, bugün Kürt sorununda da olduğu gibi evet oraya ekonomik yatırım yapalım lafı ne kadar boşta ve havada kalan bir şeyse, aslında bir kimlik sorununu fark etmediğimizde ya da işte anadilde eğitim sorununa ve başka diğer sorunlara bakmadığımızda sorun çözümsüz kalıyor. Kadın sorununda da aynı durum var gerçekten. Aslında buradan baktığımızda sadece ekonomik gelişmelerin olmasının -tırnak içerisinde aslında kapitalizm içindeki gelişmelerden söz ediyorum- bir yandan iyi şeylere yol açarken bir yandan da çoğu şeyi çözemediğini görüyoruz. Örneğin bir stadyumda çok ünlü bir teknik direktör söz söyleyen bir kadına “Sen sus orospu” lafını söyleyebiliyor çünkü orada aslında o kimliği kabul etmemek, tanımamak var. Ve yükselen şiddet de aslında bununla alakalı. Yani ekonomik olarak bir yandan ne kadar gelişme yaşanırsa yaşansın diğer taraftan kadın kimliğini tanımama ve aslında eşit, nitelikli olarak görmeme durumu var. Kapitalizm dışında başka bir dünya mümkün diyorsak, az önce arada arkadaşlara da söylediğim gibi, belki bir başka toplantıyı da hakikaten yine tırnak içerisinde sosyalist olmuş ülkelerden bazı kadınları davet ederek yapmalı. Belki onlarla, onların yaşadıkları neydi ya da yeni perspektifleri var mı ya da daha ileriye yönelik bizim başka düşüncelerimiz neler gibi bir toplantı da düzenlerseniz çok müteşekkür kalırız. Teşekkür ederim.

**Heidi Hartmann:** Şimdi, özetlemeye çalışacağım. Kısa tutmaya çalışayım çünkü sizi öğlen yemeğinizden alıkoymak istemem. Şunu

söylemek istiyorum, gerçekten olağanüstü bir deneyim oldu, yapmış olduğunuz yorumlar, sorduğunuz sorular benim için de çok kafa açıcı oldu. Pek çoğuna yanıt vermekte zorlandığımı ifade etmek isterim. Bu son oturumda yapılan yorumlar da şunu gösterdi aslında; patriyarka tek bir yere ya da tek bir toprağa, tek bir duruma özgü değil. Bunun çok farklı görüngüleri var çok farklı alanlarda, ama patriyarkaya, ataerkilliğe karşı mücadele var. Ve kadınların ABD’de ve İsveç’te, Türkiye’ye kıyasla daha çok ilerleme kaydettiğini düşünmek çok da şaşırtıcı değil. Tabii ki, şunu ortaya koymuş olmanız da çok çok önemli, elbette ABD’deki kapitalist sistemin bu kadar özgürleştirici olmasının nedeni kadın hareketinin sonuçlarından bir tanesi, kadın hareketinin gücünün bir sonucu. Tabii ki, bu sistemin tamamen özgürleştirici olduğunu, patriyarkanın ortadan kalktığını söylemek anlamına gelmiyor. Ancak bu kadınlara bir olanak sağladı, kadınların para kazanmaya başlaması aile içindeki güç dengesini değiştirmek için bir fırsat yarattı. Kadınlar bence bu fırsatlardan ABD’de çok iyi bir şekilde yararlanabildiler. Ama kadın hareketine odaklanmak ve kadın hareketinin rolü çok önemli bir nokta. Mesele yalnızca patriyarkanın ve kapitalizmin bir şekilde işlemeye devam etmesi değil; kadınlarla erkekler de mücadele ediyorlar, sendikalarda, kadın hakları alanında, eşcinsel hakları alanlarında ve sivil haklar için, medeni haklar için verilen mücadelelerde; ve bütün bu ortak olarak yürütülen mücadeleler hayatlarda mutlaka bir etkiye yol açıyor; ve hepimiz sonuç olarak bunu istemiyor muyuz? Hepimiz daha iyi hayatlar, daha iyi yaşamlara sahip olmak istiyoruz. Benim kapitalizmle uzlaştığımı söyleyen bir arkadaşımız oldu. Belki belirli ölçüde haklı olabilir, bu doğru olabilir. Hayatımın geri kalanında ABD’de biraz daha güzel, biraz daha iyi, biraz daha hoş bir kapitalizm, biraz daha güçlü bir sosyal devletin yaratıldığı bir sistem, kadınlara ve azınlıklara haklarının tanındığı, kamu sektörünün daha geniş olduğu, zenginler için daha yüksek vergilerin olduğu, kapitalizmin sıkı bir şekilde kontrol edildiği, çok daha sıkı ve katı bir şekilde denetlendiği bir sistem için mücadele edeceğim. Ama ben kapitalizm ve patriyarkanın hiçbir şekilde uzlaştığını düşünmüyorum. Kadın

emeği üzerinde bu gerilim her zaman devam edecek. Ve bu gerilim noktalarında bir çatışma olduğunu gördüğünüz an bunu hemen fırsata çevirmek mümkün olacaktır. Birtakım sosyal hareketler, birtakım toplumsal hareketler yaratarak olacak bu. Bu fırsatların bize hep açık olduğunu düşünüyorum. Çünkü bu olguların hiçbirisi durağan olgular değil, sürekli değişiyorlar, sürekli dinamikler, bir hareket halindedir ve biz de bunu fırsata dönüştürebiliriz. Burada bitireceğim. Çok teşekkürler bana bu fırsatı verdiğiniz için. Ve meslektaşlarımda da benim gibi zorlandığını, sıkıştırıldığını görmek istiyorum, gerçekten çok eğleneceğimi düşünüyorum, teşekkürler bir kez daha.

**Hülya Osmanağaoğlu:** Heidi Hartmann'a teşekkür ediyoruz. Diğer oturumlarda diğer konuklarımızla ve Heidi Hartmann'la beraber tartışmaya devam edeceğiz.



# Bakım Emegi

JEAN GARDINER

Merhaba kız kardeşlerim. Mor fularım için çok teşekkür ederim, şimdiden kendimi Sosyalist Feminist Kolektifin bir üyesi gibi hissetmeye başladım. Bugün burada olduğum için gerçekten çok mutluyum. Daha önce hiç yaşamadığım bir tecrübe yaşıyorum. Buraya ilk davet edildiğimde çok şaşırıldığımı söylemem gerek. Çünkü uzun zamandır kimse benden bakım emeğinden bahsetmemi istememişti. İstanbul'da iki yüzden fazla kadının benim bakım emeği hakkında söyleyeceklerimi dinlemek istediklerini öğrenince gerçekten şaşkına döndüm. Umarım sizi çok büyük bir hayal kırıklığına uğratmam. Muhtemelen biraz uğratacağım, ama o kadarına hazırlıklıyım.

Bir power point sunumu hazırladım ama özür dileyerek söylüyorum ki dün akşamüstüne kadar slaytları hazırlamayı bitiremediğim için Türkçeye çevrilmiş değiller. İngilizce oldukları için herkese hitap etmediğini bilsem de slaytları kullanmak yine de iyi olur diye düşündüm. Umarım en azından bazılarınızın konuşmamın ne yönde ilerlediğini ve genel çerçevesini anlamasına yardımcı olur.

Biraz kendimden bahsetmek istiyorum: Hepinizin bildiği gibi 70'ler ve 80'lerde ev içi emek tartışmasına katılan pek çok sosyalist Marksist feministten biriydim. Kişisel tarihimden bahsetmem gerekirse, bir iktisatçıydım ve Marksist bir iktisatçıydım. Ev içi emek tartışmaları benim için çok önem taşıyan bir konuydu. Bunu tabii ki ben başlatmadım ama başkalarının başlattığı bu tartışmalar bana toplumsal cinsiyet konusunda hiçbir şey söylemeyen Marksist Şkirlere istediğim şekilde yön vermeye başlama fırsatını verdi. İlk çalışmam daha ziyade Marksizm içi tartışmalara odaklanıyordu ve feminist tartışmalarla daha o kadar haşır neşir değildim. Benim için 70'ler ve 80'ler boyunca yaşanan gelişmelerden bir tanesi, bugün aramızda olan Heidi Hartmann gibi diğer kişilerin çalışmalarından faydalanabilmek ve aslında Marksist ve feminist çerçevelerin birbirleriyle ilişkilenebileceğinin, birbirine bağlanabileceğinin farkına varmak oldu.

Bazılarının 2000 yılında yayınladığım bir makaleyi okuduğunu biliyorum. Bugün o makaleden bahsetmeyeceğim, belki birkaç atıfta bulunabilirim ama eğer o makale ile ilgili sorularınız olursa tartışma kısmında onları dile getirebilirsiniz. O makale yayımlandıktan sonra bakım emeği, çalışmalarımın odak noktası olmaktan çıktı. O zaman “Tamam, sanırım ev içi emekle, bakım emeğiyle ilgili söyleyebileceğim şeyleri söyledim ve artık başka şeylerle ilgilenmeliyim” diye düşünmüştüm. 2000 yılından beri daha çok ücretli emek, emek piyasası ve ücretli emeğin nasıl yapılandığı ve toplumsal cinsiyete göre nasıl şekillendiği ile ilgileniyorum. Bu yüzden bugün bakım emeğine ücretli emeği nasıl etkilediği ve makro ekonomiyle, makro toplumla nasıl ilişkilendiği çerçevesinden bakıyorum. Burada da büyük ölçüde bunlardan bahsedeceğim.

Bizler bu odada farklı nesillerden, farklı yaşlardan kadınlarız. Ayrıca ben İngiltere'den, buradan pek çok yönden farklı olan bir toplumdaki geliyorum. Belki Heidi'nin sunumunda anlattığı Amerikan toplumuyla benzer özellikleri olabilir ama çok büyük farkları da var. Dürüst olmak gerekirse bu sunumu hazırlamaya başlayana kadar Türkiye ile ilgili, Türkiye'deki toplumsal cinsiyet farklılıkları ile ilgili

pek az şey biliyordum. O yüzden bu konuşmada aslında birbirinden çok farklı kapitalizmlerin olduğunu, patriyarkaların olduğunu ve feministler olarak farklı geçmişlerimizin olduğunu göstermeye çalışacağım. Eğer birbirimizden öğrenmek istiyorsak, içinde yaşadığımız, çalıştığımız ve politika yaptığımız farklı bağlamları anlamalıyız.

Bu sunumda benden konuşmamı istediğiniz konuya dair düşündüklerimi özetlemeyi planlıyorum. En başta vurgulamak istediğim şey şu: Bakım emeğinin, çoğunlukla patriyarkal ilişkiler çerçevesinde gerçekleşmekle beraber, aslında başka şekillerde de vücut bulduğunu düşünüyorum. Bakım emeğinin genellikle kadınların ezilmesiyle sonuçlanan doğasını iyice anlayabilmemiz için, bu emeğin farklı şekillerde örgütlenebileceğini ve bakım içeren sosyal ilişkilerin illa patriyarkal olmak zorunda olmadığını kavramamız gerek. Yola çıktığım noktalardan bir tanesi bu. Bence uluslararası karşılaştırmalar ve derinlemesine karşılaştırmalar da burada devreye giriyor. Bakım emeğinin toplumsal ilişkileri, bir toplumda sınıftan sınıfa, bölgeden bölgeye ve belki farklı dinlere ve kültürlere göre değişiyor. Uluslararası bağlamda da ulus devletler ve bölgeler bazında farklılıklar sergiliyor.

Kısaca üstünden geçeceğim ikinci bir konu ise uluslararası düzeyde toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü hakkında neler bildiğimiz. Daha önce bu konuya değinildi ama ben de Birleşmiş Milletler'in hazırladığı ve oldukça faydalı bulduğum bazı güncel istatistikleri kullanarak bu konuya tekrar eğilmek istiyorum. Bu veriler sınırlı olmakla birlikte kadın ve erkeklerin toplumdaki konumlarının nasıl farklılaştığını ve bazı şeylerin ülkeden ülkeye nasıl değiştiğini görmemize yardımcı olabilir. Daha sonra bakım emeğinin toplumsal cinsiyet eşitliğini ve eşitsizliğini anlamamız açısından neden bu kadar merkezî bir önem taşıdığına değineceğim. Sonra şunu söylemek istiyorum: Bildiğim kadarıyla bugün dünyada bütün toplumlarda kadınlar bakım emeği yüzünden benim "toplumsal cinsiyet cezası" adımı verdiğim bir bedel ödüyorlar. Dünyada kadınların kendilerini dezavantajlı bir konumda bulmadığı bir toplum yok. Ancak bu toplumsal cinsiyet cezasının

derecesi dünyanın değişik bölgelerinde epey farklılık arz ediyor. Bu yüzden bu farklı bölgelerde toplumsal cinsiyet ilişkilerinin değişik yollarla nasıl işlediğini anlayabilmek adına daha tarihsel bir perspektife sahip olmamız ve özgün niteliklerini vurgulamamız gerekiyor. Sonrasında bakım emeğinden kaynaklanan bu toplumsal cinsiyet cezasının ardındaki muhtemel faktörlerin bana göre ne olduklarına değineceğim.

Bakım emeğini çok farklı biçimlerde tanımlamak mümkün. Sabahki tartışmada değindiğimiz ücretli bakım hizmetleri bu tanıma eklenebilir. Bugün pek çok toplumda bakım ekonomisinin büyük bir kısmı artık piyasaya eklenmiş durumda. Ya özel bakım hizmetleri dahilinde örgütleniyor ya da devletin sağladığı kamu hizmetleri kapsamında. Ancak ben bugün ev içinde, aile içinde gerçekleşen, herhangi bir piyasa işlemine ya da ücrete tabi olmayan bakım emeğine odaklanacağım. Yani benim bahsettiğim bakım emeği ev içi toplumsal ilişkilerde temelleniyor. Ayrıca bu bakım emeğinin, tıpkı ücretli ekonomideki işlerde, işgücünde ve emek piyasasında olduğu gibi zihinsel ve duygusal bir boyutu var. Bütün bu boyutların dikkate alınması gerekiyor. Dünyanın daha kalkınmış bölgelerinde bakım emeğinin Şizksel boyutu, bulaşık makinesi, mikrodalga fırın ve benzeri ev teknolojilerini satın almaya gücü yeten insanlar için elbette çok daha kısıtlı. Mesela benim annem her pazartesi gününü çamaşır yıkamakla geçirirdi. Ben annemin bütün gününü çamaşır yıkamaya harcadığını görerek büyüdüm. Benim içinse çamaşır yıkamak çok çok daha az zaman alıyor çünkü küçük çocuğum yok ve partnerim de kendi çamaşırını kendi yıkıyor. Zaten çamaşırını makinede yıkamak Şizksel olarak çok daha basit bir iş. Ama benim bakım emeğine eğilmemin sebebi, ev işlerinin basitçe Şizksel bir işten ibaret olmaması. Bakım emeği, ilişkileri sürdürmek, duyguları yönetmek ve kendine bakacak durumda olmayanlara Şizksel olarak bakmakla da ilgili.

Birkaç olumlu yorumda da bulunmak istiyorum. Bugün burada konuşacak olmamın bana bir getirisi de bakım emeği çerçevesinde gerçekleştirdiğimiz ev içi emek tartışmalarına başladığımızdan beri



geçen 30 yılı aşkın sürede gerçekten de ne olduğu üzerine düşünüp taşınmak oldu. En azından Avrupa'da ve ikinci dalga feminist hareketin etkin olduğu ülkelerdeki kazanımların neler olduğunu düşünmeye başlayınca fark ettim ki, aslında insanları, hükümetleri ve uluslararası kuruluşları ücretsiz bakım emeğinin ekonominin bir parçası olduğuna, ekonomiyi sürdürülebilir kıldığına ve bu yüzden hesaba katılması gerektiğine ikna etmişiz. Belki bu çok kolay ölçülebilir bir şey olmadığından, belki de başka sebepler yüzünden, ekonomik büyümeye bakıldığı zaman ücretsiz bakım emeği hâlâ işin içine katılmıyor ama ev içi ücretsiz emek dünyadaki bakım ekonomisinin hayati bir parçası. Bence bu feminist hareketin kazanımıdır. Bugün size vereceğim istatistiklerden bazıları, sadece feministler bakım emeği meselesini gündeme getirdiği, ev içi ücretsiz emeğin ekonominin bir parçası olduğunu söyledikleri için var.

Başta söylediğim şeyi tekrar vurgulamak istiyorum: Benim için bakım emeği farklı sosyal ilişkilerden oluşuyor. Demin bahsettiğim makalede yardımcı olabileceğini düşündüğüm bir tipoloji var. Demek istediğim, dünyada bakım emeğinin büyük bir kısmı tabii ki de patriyarkal bir şekilde, eşin ya da kız evladın kocaya ya da babaya hizmet etmesi şeklinde gerçekleşiyor. Bunlar erkeklerin kadın emeği üzerinde tahakküm kurduğu patriyarkal ev içi ilişkileri, yani eşitsiz güç ilişkileri. Elbette bakım emeği dediğimizde dünya çapında başat olan durum bu.

İkinci olarak, pek çok Avrupa ülkesinde bakım emeğine bakıtığımızda, emeğin büyük bölümünün daha ziyade bakıma muhtaç insanlara harcandığını görüyoruz. Bunun patriyarkal bir yönü olur ya da olmaz ama muhtaç olanlara bakmak özünde patriyarkal bir şey değildir. Basitçe bakan ve bakılan arasındaki ilişkidir. Küçük çocuklar, yaşlılar ya da engelliler bir şekilde kendilerine bakmalarını sağlayacak bazı işleri yerine getirecek kapasiteye sahip değildirler. Bu yüzden bu tarz ilişkilerde patriyarkal olmayan bir boyut vardır. Elbette nüfustaki değişimlerle, nüfusun yaşlanmasıyla ya da doğum oranlarının yükselmesiyle birlikte bakım emeğine harcanan vakit de değişecektir. İngiltere'de bakıma muhtaç olanlara harcanan zaman,

babalara ve kocalara hizmet edilen zamana kıyasla bariz bir şekilde artmış durumda.

Üçüncü tip sosyal ilişki ise hepimizin zaman zaman bakıma ihtiyacı olmasıyla ilgili. Hepimiz kriz dönemlerinden geçersiz ve birbirimize bakarız. Feminist hareketin en önemli özelliklerinden bir tanesi de bu; kadınlar birbiriyle dayanışma içinde birbirleriyle ilgilenirler, birbirlerine bakarlar. Karşılıklı olarak birbirimize bakarız. Bu yüzden ben bakımın karşılıklı da patriyarkal da olabileceğini düşünüyorum. Feministler olarak, bakımın daha az patriyarkal, daha çok ilgiye, karşılıklılığa dayandığı bir toplumu nasıl yaratabileceğimiz üzerine kafa yoruyorum.

Son olarak, feministler ve Marksistler olarak yanılgıya düştüğümüz bir durumdan bahsetmek istiyorum. Bizler bazı ilişkilerin baskıcı olduğunu objektif bir gerçeklik olarak kabul ettik ama kadınlar bu ilişkileri illa baskıcı olarak algılamıyor. Bence kadınların aidiyetlerine, kimliklerine de kulak vermemiz lazım. Demek istediğim, bakım emeği patriyarkal olabilir ama kadınlar bu işin içinde yine de gönüllü olarak bulunuyorlardır. Kültürleri böyle gerektiriyordur, kadınlar anne ve eş olarak kimliklerini böyle elde ediyorlardı ve bu yüzden de rollerini patriyarkal değil neredeyse doğal görüyor olabilirler. Elbette feminist hareketlerin bir görevi de kadınları bu ilişkiler hakkında daha eleştirel düşünmeye teşvik etmektir.

Şimdi dünyada bakım emeğini kim gerçekleştiriyor, bir bakalım. Birleşmiş Milletler'in çalışmasından bahsetmiştim. Farklı ülkelerde kadınların durumunun nasıl değiştiğini istatistikî olarak görmek istiyorsanız faydalı bir çalışma bu. Bu istatistikler bize çok açık bir şekilde şunu gösteriyor: Bütün dünyada, ister gelişmiş ülkelerde ister az gelişmiş ülkelerde olsun, ücretsiz bakım emeğinin yükünü, istihdama katılma oranları artmasına rağmen halen kadınlar taşıyor. Bu bence kadınların bütün dünyada dayanışma içinde olmaları için bir zemin teşkil ediyor. Bu verilerin ortalaması bütün kadınların aynı pozisyonda olduğunu önermiyor ama en azından ortalamaya bakınca bakım emeğinin büyük bir kısmının kadınların üzerinde olduğunu görüyoruz, bu da bilmediğimiz bir şey değil tabii. BM raporu ayrıca ev

içinde böyle bir yükü üstlenen kadınların emek piyasasında oldukça dezavantajlı bir konuma sahip olduklarını da belirtiyor. Bakım emeği kadınların emek piyasasındaki konumlarını, ne gibi işlerde çalıştıklarını, eğitim olanaklarını, boş vakitlerini nasıl harcadıklarını ve kendilerine zaman ayırma imkânlarını etkiliyor.

İngiltere’de bugün pek çok kişi kendine ayıracak vaktinin olmadığından yakınıyor. Kadınlar çoğu zaman başkalarını düşünmekle o kadar meşguller ki, dün gece de aslında bundan bahsediyorduk, ancak 60’larımıza geldiğinizde bir anda “Pekâlâ, şimdi kendime ayıracak vaktim var ama ne yapayım ki bu vakitle?” diye düşünmeye başlıyorsunuz. Çünkü kadınlar olarak hiç öğrenmemişiz bunu. En azından benim yaş grubumdaki kadınlar olarak bunu öğrenmedik, kendi hayatlarımız hakkında düşünme fırsatımız olmadı.

Bu verilerin üzerinden hızlıca geçelim. Amerika, Avrupa, Avustralya gibi daha gelişmiş ülkelere bakacak olursak, erkeklerin ücretsiz bakım emeğine harcadığı zamanın kadınlarınkinin yarısı kadar olduğunu görüyoruz. Öte yandan, Japonya ve İtalya gibi bazı gelişmiş ülkelerde ise erkeklerin ve kadınların ücretsiz ev içi emeği arasındaki fark çok daha yüksek. İngiltere’de kadınlar için bu, ortalama günde beş saat; yalnız bu hafta içi ortalaması, hafta sonları buna dahil değil. Kadınların büyük çoğunluğunun ücretli işlerde de çalıştığını düşündüğümüzde bu çarpıcı bir durum. Erkekler ise günde ortalama üç saatin biraz altında ücretsiz emek, yani bakım emeği harcıyorlar. Ancak bu raporda özellikle Asya ülkelerinde ücretsiz emekteki toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin halen çok fazla olduğunu ve son yıllarda pek de değişmediğinin altı çizilmiş.

Bu raporda yer alan Türkiye ile ilgili istatistiklerle ilgilenirsiniz diye düşündüm. Türkiye’de kadınlar hafta içinde bakım emeğine günde ortalama 6 saat 11 dakika, erkekler ise 1 saat 28 dakikalarını harcıyorlar. Bu neredeyse dörde-bir bir oran. Oranların dünyada nasıl farklılaştığı bariz bir biçimde görülüyor. Bakım emeği her yerde bir mücadele alanı oluştursa da bunun derecesi her yerde aynı değil. Bu rapor, ayrıca, bakım emeğinin toplumsal ilişkilerini, ne kadar

patriyarkal olduklarını ve emek piyasasındaki toplumsal cinsiyet eşitsizliğini anlamak istiyorsak, ücretli emek ve ücretsiz emek arasındaki bağlantıyı iyice kavramamız gerektiğini ortaya koyuyor. Bu konferansın tam da bu yüzden çok önemli bir konuya eğildiğini düşünüyorum çünkü ücretli ve ücretsiz emek arasındaki ilişki, eğer toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin maddi, ekonomik temellerini anlamak istiyorsak kesinlikle çok önemli.

Kadınların işgücüne katılımının pek çok ülkede arttığını biliyoruz. Buna rağmen kadınların katılım düzeyleri gördüğümüz gibi, 2010 yılında küresel düzeyde yine de erkeklerin çok altında: %77'ye karşılık %52. Bu durumda erkeklerin ücretli işlere daha fazla zaman ayırmasını bekleriz ki öyle de oluyor. Ancak kadınların ücretsiz emeği erkeklerinkinden daha fazla olduğu için, ücretli emekle ücretsiz emeği topladığınızda kadınların yine de kendilerine ayıracak daha az zamanı kaldığını görüyorsunuz. Kadınların toplam iş yükü erkeklerden daha fazla; zaten tam da bu yüzden çifte iş yükünden bahsediyoruz. Yine bu rapora göre Türkiye'de toplam çalışma süresine bakarsak, kadınlar günde 7 saat 19 dakika, erkekler de yedi saatin biraz altında çalışıyor. Kadınların çalışma süresi yine de daha uzun ama ücretli emeği ekleyince erkeklerle aralarındaki fark azalıyor. İngiltere'de de benzer bir fark mevcut. Her ülkede ücretli iş ve ücretsiz iş saatlerini topladığımızda kadınların her zaman erkeklerden daha fazla çalıştığını görüyoruz. Bence bu bütün ülkeleri birbirine bağlayan önemli bir faktör.

Açıkçası ben bu çalışmadan sizden daha çok faydalandım zira Türkiye'deki durumu sizler zaten biliyorsunuzdur. Türkiye'de kadınların işgücüne katılımının son 20 yıldır düşüşte olduğunu görünce epey şaşırdım, İngiltere'de durum hiç böyle değil. İngiltere'de kadınların işgücüne katılım oranı %56'ya çıktı. Türkiye'de sadece %24. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve toplumsal cinsiyetin farklı işleyiş biçimleri açısından ciddi bir farklılık var demek ki. Bu tabloya erkeklerin durumunu da koydum çünkü onların işgücüne katılımı da düşüşte. Belli ki burada toplumsal cinsiyetten başka faktörler de devreye girmiş. Belki işsizlik yüksek ya da daha fazla

insan çalışmaktan vazgeçiyor, nüfus yaşılanıyor, belki daha çok insan eğitimine devam ediyor... Yine bu tabloda gördüğünüz üzere İngiltere’de kadınların işgücü içinde erkeklere oranı artış gösteriyor ancak Türkiye’de durum böyle değil.

Şimdi, toplumdaki cinsiyet eşitsizliğini anlamamız için bakım emeğinin neden bu kadar merkezî bir önem taşıdığına bakalım. Bugün halihazırda değinmiş olduğumuz birkaç meseleden bahsedeceğim. Bu sabah Heidi’nin de sözünü ettiği üzere, eğitim olanaklarına erişim, toplumsal cinsiyet farkındalığı olan bir toplum inşa etmek açısından çok önemli bir kazanım oldu. Annelerin kızlarını eğitimlerine devam etmeleri konusunda desteklemeleri, feminizmin, genç kadınların beceri düzeylerinin yükselmesinde ve kendilerine güvenlerinin artmasında aslında etkili olduğunun göstergesiydi. Ama Türkiye’deki istatistiklere bakacak olursak kadınların yükseköğrenime, yani üniversite ve üzeri eğitime katılım düzeyi erkeklere kıyasla düşük. Bunun bakım emeğiyle herhangi bir ilgisi olup olmadığını bilmiyorum. Genç kadınlar bakım sorumlulukları yüzünden ya da başka sebeplerden dolayı eğitimlerini yarıda kesmek zorunda kalıyor olabilirler. Ancak İngiltere’de eğitim öyle bir değişim geçirdi ki, şu anda kadınların eğitim düzeyi erkeklerinkinin üzerinde seyrediyor. Bunun feminizmin bir başarısı olduğunu söyleyebilirim. Yani feminizm, hem eğitim sistemini hem de ebeveynleri etkileyerek, toplumumuzda egemen olan bazı kadınlık ve erkeklik davranışlarını değiştirmiş oldu. Eğitim kadınların cinsiyet eşitliği mücadelelerinde önemli bir rol oynadı.

İş yaşamında toplumsal cinsiyet ayrımcılığına baktığımızda bütün toplumlarda kadınların, emek piyasasında ağırlıklarının arttığı yerlerde bile, bakım sorumluluklarıyla beraber daha kolay yürütebilecekleri işlerde yoğunlaştıklarını görüyoruz. İngiltere’de ve İsveç’te birçok kadın bu yüzden kamu sektöründe çalışıyor. Sabahleyin sanırım Heidi de bunu vurgulamıştı. Kadınlar ayrıca yarı zamanlı işleri, yani düşük çalışma saatlerini daha çok tercih ediyorlar çünkü bu tarz işler bakım emeğiyle kolayca bir arada yürütülebilir. Şu an İngiltere’de vardiyalı işler, 20 sene öncesine kıyasla daha iyi

koşullarda olsa da, epey yaygın. Toplum 7-24 çalışır halde ve bu, bakımın ebeveynler arasında bölüşülmesinin yöntemlerinden biri. Mesela koca 9-5 arası çalışıyor ve kadın da hastanede gece hemşiresi olarak çalışıyor. Kadın gece işindeyken koca, aslında uyuyor, ama yine de çocuklara göz kulak oluyor. Yani insanlar bir şekilde bakım işini kotarıyorlar ama bu, kadınların erişebilecekleri işleri bir biçimde belirliyor.

Bakım hizmetleri özelleştirildiği ölçüde kadınlar bu işlerde gittikçe daha fazla çalışıyor. Kadınlar aynı zamanda duygusal emek gerektiren işlerde de yoğunlaşma eğilimindedir. Müdürleri için power point sunumları hazırlayan sekreterler var. Özellikle üniversitede bu benim sıklıkla karşılaştığım bir şey; adamlar orada burada konuşmalar yapıyor ama sunumlar büyük ölçüde bu işten hiçbir kârı olmayan sekreterler tarafından hazırlanıyor. Yani kadının görünmez emeği ücretli emek içinde de varlığını sürdürüyor. Temel meselelerden biri, kadınların becerilerini tıpkı ev içi ücretsiz emekte olduğu gibi kullanmaları. Kadınlar bu işleri yapmayı sanki doğaları gereği biliyorlarmış gibi davranılıyor. Sanki bu bir beceri değilmiş, öğrendiğimiz, kendimizi yetiştirdiğimiz bir alan değilmiş gibi. Ücretli bakım emeğinin düşük ücrete tabi olmasının sebeplerinden biri de bu. Yani duygusal emeğin küçümsenmesi, kadınların bunu kendiliğinden yaptığı varsayımına dayanıyor. Bence hepimiz biliyorsunuz ki bunu kendiliğinden yapıyor Şlan değiliz. Hatta bazılarımız için bu çok zor. Bazılarımız bunu öğreneceğim diye yıllarını harcıyor. Duygusal emek, bizim sosyal sermayemize, duygusal becerilerimize karşılıksız yatırım yaptığımız ama toplumun tanımadığı yıllardan ibaret.

İş yaşamında cinsiyet ayrımcılığı ve bakım emeği arasındaki ilişki çalışma saatleri meselesinde kilitleniyor. Dünyanın gelişmiş bölgelerinde ideal çalışanın, özellikle de yönetici pozisyonunda çalışıyorsa ya da profesyonel bir mesleği varsa tam zamanlı çalışması gerektiği halen yaygınlığını koruyan bir anlayış. Ideal çalışanın iş dışında bir hayatı yoktur, kendini tamamen işine adayabilir. İngiltere’de ebeveynlerin birtakım hakları var ve ebeveynlik sorumlulukları doğrultusunda daha az çalışmayı talep edebiliyorlar

ama bütün araştırmalar, kariyerinde ilerlemek isteyen birinin esnek çalışmaması gerektiğini gösteriyor. nk esnek çalıştığımızda ideal çalışan olmaktan çıkıyorsunuz ve bu yüzden de mesleğinizde ykselmeniz çok daha zor oluyor. Onun için bugün kadınlar, özellikle de bakım sorumluluğu olan kadınlar yarı zamanlı işlerde yoğunlaşmış durumdalar.

Bugün Avrupa lkelerinde tek bir erkeklik halinin olmadığı şkri giderek kabul görüyor. Yani erkeklik kimliği illa patriyarkal olmak zorunda değil. Bence yapmamız gereken aslında kadınlar üzerinde tahakküm kuran egemen erkeklik kimliğine karşı çıkan erkeklerle ittifak kurmak. Bunu söylememin sebebi şu: Çalışma saatlerini düşürüp ya da işyerinde daha esnek bir biçimde çalışmayı talep edip yine de kariyerinde ilerlemeye devam etmek bir anne için zorsa, haklarını talep etmek bir baba için, İngiltere’de anneler ve babalar yasal zeminde aynı haklara sahip olsalar da aslında daha zor. Egemen erkeklik haline karşı çıkan erkeklerin “Erkek Kulübü”nden dışlanma ihtimalleri de daha yüksek. Bu yüzden erkeklerin alternatif erkek kimliklerini biçimlendirmeleri g. Erkeklerle diyalog kurduğumuzda ele almamız gereken meselelerden biri de bu.

Yoksulluk ve hayat boyu ekonomik bağımlılık, benim son yıllarda üzerine sıkça düşündüğüm bir konu. Belki yaşım nedeniyle emeklilikle ilgili konularla ve uzun bir ömür geçirmeyi beklerken hayatlarımıza ne olduğuyla daha çok ilgilenmeye başladım. Yalnızca cretli ve ücretsiz emek arasındaki ilişkiye bakarken emekli olduktan sonra sanki hayatımız devam etmiyormuş gibi düşünüyoruz ama aslında emeklilikten sonra daha uzun süre hayattayız. Feministler olarak henüz yeterince eğilmediğimiz ama çok önemli olan bir konu, erkekler ve kadınlar arasında ücret eşitsizliğinden çok daha yukarılarda seyreden emekli maaşı eşitsizliği meselesi. Yani cret eşitsizliğine takılmış durumdayız ama aslında emekli maaşlarındaki toplumsal cinsiyet eşitsizliği cinsler arası ücret eşitsizliğinden çok çok daha fazla. Bunun sebebi tam da kadınların hayatlarının büyük bir kısmında bakım işiyle uğraşıyor olmaları, belki işgücünün dışında kalmaları ya da işgücünün içinde olmaları ama yarı zamanlı işlerde

çalışmaları. Pek çok ülkede emekli maaşları tamamen istihdama, çalışma saati bazında bulunduğunuz katkıya göre belirleniyor.

Kadınlar geleneksel olarak emeklilik maaşlarını kocaları üzerinden alıyorlardı. Bu, bir ölçüde halen geçerli ama kadınların emeklilik sonrası ekonomik özgürlüklerini elde etmeleri için nasıl bir mücadele verilmesi gerektiği meselesi, benim ülkemdeki feministlerin önündeki en önemli sorunlardan bir tanesi kesinlikle. Bu dediğimi düşünmenizi ve bu meseleyle ilgili biraz hazırlık yapmanızı isterim. Eminim ki, pek çoğunuz henüz emekliliği düşünmüyorsunuz, size çok uzak geliyor ama kolektifinizin amaçlarından biri belki de emeklilik noktasına geldiğinizde Türkiye’de oturmuş bir sistem olması için çalışmak olabilir. Türkiye’deki sistem şu anda nasıl işliyor bilmiyorum ama emeklilik maaşlarının kadınlar için çok da doyurucu olmadığını düşünüyorum. Bizim İngiltere’de feministler olarak kazanımlarımızdan biri de emeklilikle ilgili; devlet çalışmış olan herkese düşük de olsa bir maaş bağlıyor, yani emeklilik hakkınız olması için uzun yıllar çalışmış olmak zorunda değilsiniz. Devletten emekli maaşı almanız için çalışmış olmanız gereken süre düşüyor. Ayrıca bakım emeği de artık bir katkı olarak kabul ediliyor ki bu da çok önemli olan başka bir feminist kazanım. Bakım emeği hem emekliliğinizde hem de istihdam kaydınızda görünüyor. Türkiye’de talep edeceğiniz şeylerden biri de bu olabilir.

Evet. Sanırım epeydir konuşuyorum, hâlâ zamanım var mı? Beş dakika içinde bitirmeye çalışacağım.

Bakım emeği ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği ilişkisiyle ilgili söylemek istediğim son bir şey var. Kadınların kendilerine ayırabildiği zamanın kısıtlılığında zaten bahsettik. Şimdiye kadar değinmediğimiz başka bir şey, kadınların bakım emeği yüzünden aktif politikadan, sendikalarda etkin bir biçimde çalışmaktan, değişim için bilşil uğraş vermekten nasıl da uzak kaldıkları. Bu yüzden bence feminist hareketlerin -ve tabii sendikaların da- üstesinden gelmesi gereken zorluklardan biri, politik eylemleri, bakım sorumlulukları olan kadınları da içerecek bir şekilde örgütleyebilme meselesi.

Bakım emeğinden kaynaklanan toplumsal cinsiyet cezası



bütün dünyada geçerli bir durum; yalnızca bazı ülkelerde ceza diğerlerinden daha yüksek. Bununla ilgili bir şey daha söylemek istiyorum konuşmamı bitirirken. Temelde ücretsiz ve ücretli emekten ve bunların birbirleriyle nasıl bir ilişki içinde olduğundan bahsettik. Dünyada gözlemlediğimiz farklı bakım ve istihdam rejimlerini karşılaştırmak için basit bir yöntem önermek istiyorum. İlkın, ailenin geçimini erkeğin sağladığı ve kadının tam zamanlı bakım emekçisi olduğu, ev içi ilişkilerin genellikle epey patriyarkal olduğu, kadınların evliliğe olan ekonomik bağımlılığının çok yüksek olduğu ve devletin bakım desteği sunmadığı geleneksel model var. Bu model dünyanın bazı yerlerinde halen mevcut ama illa ki düşüşe geçmiş durumda.

Bugün dünyada en yaygın olan model ise insanların “çift reisli” dediği, ailenin geçimini esas olarak sağlayan kişinin yine erkek olduğu, ücretsiz bakım emekçisinin de esasen kadın olduğu bir model. Burada kadının da ailenin geçimini sağlamada sorumlulukları var ama ücretsiz bakımın yükünü çoğunlukla o üstleniyor. Kadınların istihdam olanakları net bir şekilde daha fazla ama bu olanaklar genellikle yarı zamanlı işler; kadın genellikle erkekten daha az çalışıp daha az para kazanıyor. Kadınların kariyer olanakları kısıtlı oluyor çünkü işverenler çocuk doğurup işe ara verme eğilimleri yüzünden kadınlara karşı ayrımcılık uyguluyor ve kadınları işe almıyorlar. Devletin sunduğu çocuk bakımı hizmetleri de sınırlı oluyor, yani bazen bazı devlet hizmetlerinin ya da özel bakım hizmetlerinin varlığına rağmen bakım emeğinin yükünü hane üstleniyor.

Son olarak da feministlerin “çift kariyerli” dedikleri aile modeli var. Bu model yetişkinler olarak hepimizin işçi olduğu Şkrine dayanıyor. Bu modelde, en azından teoride, bakım emeği taraşar arasında eşit bölünüyor çünkü ailede herkes benzer miktarda ücretli emek katkısında bulunuyor. Tabii ki burada erkek ve kadın emeği arasındaki eşitlik artıyor, kadınların işgücüne katılımı çok daha yüksek ve devlet genellikle bakım konusunda ciddi şekilde destek sunuyor. Bence Heidi'nin sabah ABD'yi anlatırken söyledikleri ABD'nin de bu yetişkin işçi modeline yaklaştığını gösteriyor ama

burada bu modeli destekleyen bir devlet olmadığı için bu sefer de sınıf ekseninde ciddi bir bölünmenin olduğu bir tablo çıkıyor karşımıza. İzlanda, İsveç, Norveç gibi İskandinav ülkelerinde ise, ev içi emeğin daha eşit paylaşıldığı bu modele oldukça yaklaşıldığı görülüyor. Ancak buralarda bile kadınların ücretsiz emeği erkeklerinkinden, erkeklerin ücretli emeği de kadınlarinkinden daha fazla.

Evet, sonuç kısmına gelelim. Ortaya koymaya çalıştığım şeyleri sıralayayım: Dünya genelinde bakım emeğinden kaynaklanan bir toplumsal cinsiyet cezası var ve bu meseleye feminist bir perspektiften yaklaşmak çok önemli. Üstelik bu konuda birbirimizle paylaşacağımız pek çok şey var çünkü bu ceza bazı bölgelerde diğerlerine kıyasla yüksek olsa da küresel boyutta çok belirgin birtakım ortak eğilimlere sahip. Şu an hemen her ülkenin emek piyasasında, evin geçiminden esasen erkeğin sorumlu olduğu, bakım emekçisinin de öncelikle kadın olduğu ama kadının ücretli emekte ve ailenin geçimini sağlamakta da sorumluluk aldığı, erkeğin de bir şekilde bakım emeğine katkıda bulunduğu “çift reisli” modelin egemen olduğunu görüyoruz. Eğer daha çok ülkenin tek reisli ve çift reisli modelden çift kariyerli modele geçtiğini görmek istiyorsak, bence burada devletin bakımı desteklemek ve çalışma saatleri gibi, istihdamla ilgili meseleleri düzenlemek anlamında çok merkezî bir rolü var. Şu anda durum çok iç açıcı görünmüyor; devletler küçülme eğiliminde, sayesinde bugün sözünü ettiğim kazanımların mümkün olduğu bakım hizmetlerine ayrılan para giderek azalıyor. İşsizliğin artma ihtimali de çok yüksek ve kadınların maddi bağımsızlıklarını artıracakları işlere erişimleri iyice güçleşecek.

Ancak ben daha olumlu bir şekilde bitirmek istiyorum sunumumu. Aslında geçtiğimiz 30-40 yıla baktığımızda, ki bu sabahki tartışmanın sonunda da vardığımız nokta buydu, bakım emeğinden kaynaklanan toplumsal cinsiyet cezasını azaltan önemli gelişmeler yaşandı. Bunlar feministlerin yaptığı politikalar ve kendi çocuklarını, özellikle kızlarını yetiştirirken benimsedikleri, farklı bir hayata kapı aralayan tutum sayesinde oldu. Büyük ihtimalle kızlarımızı yetiştirmede oğullarımızla olduğumuzdan daha başarılıyız. Feminist eylemler

sayesinde elde ettiğimiz pek çok şey var, bunun moralinizi yüksek tutmanıza yardımcı olmasını ve benzer şeyleri Türkiye’de de elde etmenizi umarım. Tartışma bölümünde bu konuları sizle konuşmak için sabırsızlanıyorum.

Eğer ilgilenen olursa burada bir kaç tane kaynak var; “Dünya Kadınlar Raporu”nun referansı var. Eğer farklı aile ve bakım modelleriyle ilgileniyorsanız Jane Lewis’in makalesi de çok işe yarıyor.



# Tartışmalar

**Katılımcı:** Bu ilgi çekici konuşma için teşekkürler, gerçekten büyük bir zevkle dinledim. İkili kariyer rejimi dediğiniz ya da iki kişinin birden eve ekmek getirdiği modelde belki de gizlenen bir şey de var. Hem İngiltere’de eminim öyle, hem Türkiye’de özellikle son 10 yılda göçmen emeğinin yoğunlaşmasıyla bu modeli yaşıyoruz; ama kadın ve erkek, işleri eşit olarak paylaşmıyorlar. Bunun tabii sınışa ne kadar bağlantılı olduğunu da söylediniz ama burada gizlenmiş olan şu: üst sınışar için mümkün olan ev içi ücretli emek satın alınımının artık orta sınışar için de geçerli olması ve bunun da ucuz göçmen emeği sayesinde mümkün olması. Dolayısıyla Türkiye’de artık orta sınıf kadınlar için de Özbekistan’dan, Azerbaycan’dan, Ermenistan’dan ve daha bir sürü ülkeden İstanbul’a akan göçmen emeği, sınıfsal olarak bir farkı gözeterek, bu tür bir eşitliği mümkün kılıyor. Buna bağlı olarak çizdiğiniz tabloda kayıt dışı ekonomiyi göz ardı eden bir taraf var. İngiltere’de de mutlaka böyle birçok açıdan, fakat İstanbul’da bizim için kayıt dışı ekonomi özellikle kadın emeğinin kullanılmasında çok ciddi bir alan. Bu ikisini bağlantılı olarak nasıl açıklarsınız? Tekrar teşekkürler.

**Jean Gardiner:** Evet gerçekten iki çok önemli noktaya değindiniz. Tamamen katılıyorum size. Sona doğru biraz hızlı gittim, ama sunumumda iki kişinin eve ekmek getirdiği modellerin ya da ikili kariyer rejimlerinin karşılaştırmasından söz etmeye çalıştım aslında. Ülkeler arasında karşılaştırma yapabileceğiniz gibi, aynı ülke içerisindeki farklı sınışar arasında da karşılaşturmaya gidebilirsiniz. Son derece haklısınız. Şöyle ki, birtakım ülkelerde özellikle ikili kariyer rejimi açısından bazı ilerlemeler oldu. Ve bu ilerleme sadece devlete bağlı olarak değil, daha çok da ücretli ev emeğinden faydalanma sayesinde gerçekleşti. Bu anlamda size katılıyorum. Sizin de söylediğiniz gibi birisini ücretli olarak tutmak aslında birtakım şeyleri gizleyebilir. Biliyorum konuşmamda istatistiksel bilgilere yer verdim ve bu yüzden şimdi söyleyeceğim şey biraz çelişik gibi durabilir: İstatistik hakkında kesinlikle söyleyebileceğimiz şeylerden

bir tanesi de bir yerden sonra ne kadar yetersiz kalabileceğidir. Ücretsiz bakım emeğinin ölçülmesi son derece zordur ve özellikle zihinsel ya da duygusal değer içeren bakım emeğinin ölçülebilmesi, harcanan zamana yönelik çalışmalar açısından baktığımızda Şizksel emeğe göre çok daha zordur. Yani son derece eşitlikçi görünen bir topluma bile baksanız, en azından toplumdaki bazı sınışara mensup kadınlar görünmeyen emek harcıyorlardır. Tabii ki siz işe giderken birisinin para karşılığında çocuğunuza bakması sizin işgücü piyasasına girmenizi sağlar, gün içinde o çocukla artık siz ilgilenmek zorunda değilsinizdir. Ama günün sonunda birisinin -anne ya da baba- eve dönüp o çocuklarla zaman geçirmesi gerekecektir. Yani bir ebeveynseniz, anne-babaysanız çocuklarınızla olan ilişkiden kurtulamazsınız. O yüzden de, anneler ve babalar acaba çocuklarıyla nasıl bir ilişki içerisindedeler, ikisi arasında bir fark var mı, varsa bunu nasıl değiştirmek isteriz? sorusunu sormak çok önemli.

Tabii ki bir de bu kayıt dışı ekonomi meselesine değindiniz. Kesinlikle haklısınız. Kullandığım raporun bir başka bölümünde kadın ve erkeklerin farklı istihdam ilişkilerine dair rakamlar da mevcut. Türkiye'yle ilgili çok açık olan bir şey şuydu: Çalışan kadınların en azından %20'si ücretsiz aile işçisi. Dolayısıyla karşımızda kadınların ücretsiz ev emeğine dayanan büyük bir ekonomi var. Benim sunumda çizdiğim tablo besbelli bir nebze daha basit bir tablo.

**Katılımcı:** *Merhaba ve teşekkürler öncelikle. Önceki soruyla da biraz bağlantılı olarak daha pratik ve kısa bir şey soracağım ben. Türkiye'de hem anne hem baba için düzenlenen doğum izni, göçmen işçilerin sayısının artmasını ve kayıt dışı ekonominin büyümesini etkileyen bir faktör. İngiltere'de doğum iznini belirleyen koşullar neler? Kadınlar doğum izni koşullarının iyileştirilmesi için ne gibi mücadeleler veriyorlar? Aşlında burada şöyle bir tartışma da var; kadınların daha fazla doğum iznine sahip olması belki ev emeğine daha fazla hapsolmalarına sebep olacak. Ama bu şekilde de hem anneler hem babalar çocuklarıyla yeteri kadar ilgilenemiyor ve kayıt dışı ekonomi büyüdükçe büyüyor. Bu konuda ne düşünüyorsunuz ve İngiltere'de neler yapılıyor bunu sormak istedim. Teşekkürler.*

**Jean Gardiner:** Evet şunu söyleyebilirim ki, günümüzde doğum izni konusu ilk çocuğumu doğurduğum 1980 dönemine göre çok daha iyi, o zamanlar bugünkü yasal haklarımız yoktu. 1981 yılında ilk oğlum doğduğunda bana altı hafta izin verilmişti. Şimdi artık 52 hafta ücretli doğum izni hakkı var. Hatta kadınlar isterse ücretsiz olarak da bunu uzatabiliyorlar. Sonra işlerine geri dönme hakları var. Zannediyorum Türkiye’de 16 haftaymış değil mi? Bir raporda öyle yazıyordu ama güncel rakam bu mu bilmiyorum. Evet, haklısınız bu tartışılması gereken bir mesele. Kadınların doğum izni hakkına sahip olmalarının olumlu olduğu kadar olumsuz etkileri de olabilir tabii ki. Ama geneli itibariyle olumlu olması gerekir diye düşünüyorum. Tabii ki bu izin ücretli mi ücretsiz mi tartışmasından ziyade, yasal güvenceyle kadınlar doğum izni öncesinde sahip oldukları işe geri dönme hakkına sahip mi, bu önemli. İngiltere’de yaklaşık 30 yıldır bunun gibi düzenlemeler mevcut ama hâlâ kadınlara yönelik en büyük cinsiyet ayrımcılığı vakalarını bu alanda görüyoruz. Kadınlar hamilelik ve doğum iznine çıkmak konularında çok fazla ayrımcılığa uğradıklarını söylüyorlar. Pek çok Şırma kadınları doğum izninden döndükten sonra daha az önemli pozisyonlara yerleştirmeye çalışabiliyor. Yani yasal düzenlemelerimiz iyi olsa da bu konu hâlâ bir mücadele alanı olmayı sürdürüyor. Fakat yine de bence feminist hareketin değiştirmeyi başardığı alanlardan bir tanesi bu. Doğum izninin olumsuz yönleriyle ilgili iki konudan bahsedebiliriz. Bir tanesi şu: Biz doğum izninin iyileştirilmesi için ısrar ettikçe kadınları istihdam etmek istemediklerini söyleyen işveren sayısı artıyor. Çünkü sorun yaşıyorlar. Kadın hamile kalıp izne çıktığında onun yerine başkasını bulmaları gerekecek diye düşünüyorlar ve işverenler kadınları istihdam etmekten çekinmeye başlıyor. Böyle de bir durum var. Ama kişisel olarak ben şunu söyleyemem; “tamam o zaman doğum izni hakkını kaldıralım ki kadınlar işgücü piyasasında erkeklerle daha eşit muamele görsün”. Hayır bunu da yapamayız. Çünkü bebek sahibi olmak zaten başlı başına çok ciddi bir iş. Çok önemli bir iş ve bunun için zaman ayırmanız gerekir. İzne çıkmanız gerekir. Çocuklarınızla iyi bir ilişki kurmak istiyorsanız da belirli

bir dönemi onlarla geçirmeniz zorunludur. Ama buradaki temel sorunlardan bir diğeri belki şu: Erkekler bebek sahibi olduktan sonra doğum izni kullanmadıkları için işverenler erkek çalışanlarına bu anlamda bir ayrımcılık uygulamıyor. O yüzden erkeklerin babalık izni kullanmaları için mücadele vermek önemli bir savaş. Bu iznin olmasını istiyorlarsa onlar da izin almalılar, “Karım bensiz çocuk bakabilir ben de çalışmaya devam ederim” diyerek olmaz. Norveç ve İsveç’te yapılan bu, sanırım babaların sorumlu olduğu günler var ve bunun önemli bir etkisi var çünkü erkekler aslında kadının da erkeğin de alabileceği bu izni almaya meyilli değiller. Fakat baba iznine talipler. Bu durum da bir şekilde babanın çocukla olan ilişkisinin anneninki kadar önemli olduğunu vurguluyor.

Evet, söz veriyorum çok fazla konuşmayacağım çünkü artık söz sizin ama kayıt dışı ekonomi ile ilgili bir soru geldiği için belki ilgilenenler olur diye düşündüm. Şimdi hafızam beni yanıltmıyorsa %20 demiştim ben. Türkiye’deki çalışan kadınların %20’si ücretsiz aile işçisi olarak çalışıyor demiştim ama rakamlar çok daha fazlaymış. Birleşmiş Milletler rakamlarına göre bu rakam %38’miş. Kadınların %38’i kayıt dışı istihdamda ücretsiz aile işçisi olarak çalışıyorlar. Yani bakım emeği dışında bir şekilde kayıt dışındaysanız küçük bir dükkânda çalışıyorsanız, bir aile işletmesinde ya da çiftliğinizde tarım sektöründe çalışıyorsanız böyle bir durum söz konusu. Türkiye’deki kadınların %38’i. İngiltere’de ise kadınların çok küçük bir yüzdesi böyle bir istihdam ilişkisinde. İngiltere’deki kadınların istihdam katılımı bir çalışan olarak, Türkiye’deyse durum böyle değil.

**Gölnur Acar Savran:** *Jean’a konuşmasından dolayı ve buraya geldiği için çok teşekkür ediyorum. Çok somut bir şey soracağım ben de aslında. Ama önce şunu hatırlatmak istiyorum ki, bildiğimiz gibi dünyanın birçok ülkesinde günümüzde neoliberal politikalar nedeniyle emeklilik yaşı yukarı doğru çekiliyor ve zorunlu prim ödeme günleri artıyor. Türkiye’de de yine bildiğimiz gibi, son sosyal güvenlik düzenlemeleriyle, kadınların erken emeklilik hakkı ellerinden alındı ve erkekler ve kadınlar için emeklilik yaşı yükseltildi. “Erkeklerden Alacaklıyız” kampanyamızda bakım emeğini emekliliğin bir parçası*



haline getirmek için iki talep öne sürüyoruz; ilk olarak, kadınlar için erken emekliliğin yeniden bir hak olarak tanınmasını, ikinci olarak da, tam zamanlı ev kadınları için 50-55 yaşında emeklilik hakkı talep ediyoruz. Bu talepleri tamamen kadınların harcamış oldukları bakım emeğinin karşılığı olarak ve tabii ki belli bir yaşa geldiklerinde hiç olmazsa evlilik ilişkisinde belli bir bağımsızlık sağlama imkânına sahip olmaları için öne sürüyoruz. Jean konuşmasında İngiltere’de bakım emeğinin emeklilik kapsamında düşünüldüğünü söylemişti, bu, hangi somut mekanizmalarla gerçekleşiyor, bunu sormak istemişim.

**Jean Gardiner:** Bu soruya hızlıca cevap verebileceğimi düşünüyorum. Öncelikle çocuk kredisi denilen bir sistemimiz var bizim. Bu bir ödeme aslında. Birincil bakım sorumlusu olan kişiye, çocuğun bakımından birinci derecede sorumlu olan kişiye bu para ödeniyor. Yani genelde kadınlara... Ama tabii ki eğer birincil sorumlu kişi erkekse, erkeğe de ödenebilir. Çocuklar 12 yaşına gelene kadar bir para ödeniyor. Yanılmıyorsam bu yaş 12 olmalı. Eğer sosyal güvenlik primlerinizi istihdam kapsamında ödemişseniz ama çocuk yardımından yararlanmışsanız o zaman emeklilik için kredi almış oluyorsunuz. Puan toplamış oluyorsunuz bir şekilde yani.

**Berrin Hatacıkoğlu (kolaylaştırıcı):** Arka arkaya üç soru alalım.

**Gülsüm Coşkun:** Ben şunu sormak istiyorum; sunuşta da vardı, ev içi emek ya da bakım emeğiyle ilişkilenen kadınların hangi tür işe gireceği ya da nasıl bir iş seçeneğine sahip olduğu bakım emeği konusuyla yakından ilişkili, bunu siz de söylemiştiniz. Burada hiç değinilmeyen bir şeyi merak ediyorum; ev eksenli çalışmaya siz nasıl bakıyorsunuz? Kadınların %30’u güvencesiz çalışıyor deniliyor ama TÜİK araştırmalarının sonucu da bunu destekler biçimde, kadınların %90’ı ev eksenli çalışıyor, yani evde ücret karşılığı iş yapıyor. O zaman da işçi olarak görünmüyorlar. İstatistiklerin içine bir şekilde giriyor veya girmiyorlar. Yanlış hatırlamıyorsam İngiltere’deki kadınların %75’i ev eksenli çalışıyor, bunu nasıl görüyorsunuz? Ev eksenli çalışma ve ev içi emek çok iç içe girmiş durumda. Ev içi emeğine bakarken ev eksenli çalışmaya nasıl bakıyorsunuz?

**Fatma Gök:** Tam bir soru değil söylemek istediğim, bir şey dile getirmek istiyorum; ama önce, çok teşekkür ediyorum, gerçekten çok heyecanlandım, Sosyalist Feminist Kolektifteki arkadaşlara bu önemli toplantıyı düzenlediklerinden ötürü teşekkür ediyorum. Şimdi benim dile getirmek istediğim, kadınların yoğun olarak mesai harcadıkları başka bir bakım; ama bu bakımda daha çok duygusal ve bilişsel, manevi emek harcıyorlar. Kadınların eğitim sistemiyle ilişkisinde çok önemli bir alan da, çocuklarının okullarıyla ilişkileri. Bu gerçekten tam zamanlı bir mesai olabilecek denli yoğun olabiliyor. Mesela Türkiye’de birkaç sene önce yeni programa, yapılandırıcı eğitim modeline geçildi ve çocuğu merkeze alan aktif bir eğitim yöntemine -tırnak içinde söylüyorum bu ne kadar gerçekleşti tartışılır ama- geçildi. Ancak gazetelerde de görüyoruz ki, pek çok kadın internet kafelere gidip çocuklarının ödevlerini yapmak gibi durumlara düştüler. Ayrıca şöyle bir şey var: Neoliberal politikalar sonucu devletin kamusal bütçeden eğitime ayırdığı para öğrenci başına maliyet olarak gittikçe düştüğü için, kamu okulları çok zor durumdadır. Yaşamayacak, kendilerini devam ettiremeyecek duruma düştükleri için kadınları devreye soktular. Sınıf anneliği diye bir şey icat edildi, bu hep vardı ama son dönemde İstanbul Valiliği’nin yayınladığı bir genelge var, sınıf anneliği özendirilmelidir diyen; yani sınıfın bütün donanımı, perdelerinden, temizliğine, öğretmene alınacak hediye de dahil, kadınların üzerine yıkılmış durumda. Böyle bir mesai nereye denk düşüyor? Kadınların bulasık, çamaşır ve bütün diğer evdeki işlerinin dışında, çocukları olan kadınların böyle büyük bir mesai harcadıkları bir durum var. Bunu dile getirmek istedim, ayrıca Jean’e sunumu için çok teşekkürler.

**Güneş:** Ben de çok teşekkür ediyorum sunum için, ayrıca Kolektife de çok teşekkürler böyle bir organizasyondan ötürü. Sizin sunumda, belki yanlış anladım emin değilim, ama kısaca değindiğiniz bir nokta vardı. Erkeklikten bahsettiniz ve ortak bir erkeklik durumunun bu paydayı, bu kârı paylaştığını, bir konsensüs oluştuğunu söylediniz. Egemen erkekliği patriyarkadan daha geniş tutup, illa ki patriyarkal ilişkilerle örtüşmediği bir noktadan bahsettiniz; belki ben yanlış anladım. Size sormak istediğim şu: Hem patriyarkaya yönelik, hem egemen erkekliğe

yönelik farklı teoriler de var. Belki Brown gibi bazı atışarda bulunulabilir egemen erkeklığe yönelik. Patriyarkayı aşan bir noktadan da bahsediliyor egemen erkeklığın. Siz patriyarkayla neoliberal kapitalizm ve egemen erkeklığın ilişkisini nasıl kuruyorsunuz? Yani patriyarkanın terminolojik olarak, analitik bir kategori olarak geçerliliğini yitirdiği bir nokta var mı, onun yerini egemen erkeklik mi alıyor? İkincisi, buna dahil olmak üzere, devletin egemen erkeklikteki rolünü, “male associations” (erkek kulüpleri) aracılığıyla, tanımlayabilir miyiz? Devletin egemen erkeklikle olan entegral ve hegemonik ilişkisini nasıl kuruyorsunuz? Analitik kategoriler olarak “care labour” (bakım emeği) veya “paid labour”un (ücretli emek) dışına çıkmadan, sizin bunlara yönelik görüşlerinizi tekrar almak istiyorum, teşekkürler.

**Jean Gardiner:** Öncelikle bu soruyla başlayayım sonra diğerlerine döneceğim. Ben egemen erkeklik kavramını patriyarka kavramını tamamlayan ama maddi bir kavram olmaktan ziyade daha kültürel bir kavram olarak kullanıyorum. Sabah kimlikten bahseden bir arkadaşımız olmuştu sanırım, sahip olduğumuz kimliği nasıl şekillendiriyoruz? Erkeklik bir kadın olarak benim için ya da bir erkek için ne ifade ediyor? Maddi yapısal ilişkileri tamamlayan toplumsal rollerimizi kültürel zeminde nasıl yorumluyoruz? Bence patriyarka yapısal bir kavram ve maddi ilişkiler üzerine odaklanıyor. Ben de söylediklerimin büyük bir kısmında maddi ilişkiler üzerine odaklanmaya çalıştım ama ben şunun da önemli olduğunu düşünüyorum: Kültürün maddi yapılarla nasıl bir etkileşim içinde olduğunu da dikkate almamız gerekiyor. Ben maddi yapıların toplumda insanların davranışlarını tek başına belirlediğini düşünmüyorum. Maddi yapılar çok önemli bir güç ama bence bağımsız olarak kültür de bir güç olarak karşımızda ve bence insanın eyleyciliği, insanın eylemleri toplumda değişime yol açabilecek ama aynı zamanda toplumsal ve kültürel anlamda değişimi olduğu kadar sürekliliği de sağlayabilecek güçlerden. Yeterli zamanım olmadı ama ben şunu söylemeye çalıştım aslında; bazı durumlarda bizim erkeklerin ve kadınların kendi kadınlıklarını ya da erkekliklerini nasıl yorumladıkları üzerine düşünmemiz gerekiyor. Konuyla alakalı

çok yararlı bir kaynak olarak ABD’de R. W. Connell erkeklik üzerine bir çalışma yayımladı. Yazıda Connell farklı erkeklik türlerinin varlığından ve erkekliğin egemen formunun patriyarka olduğunu tartışarak bunun erkek egemenliği ile alakalı olduğundan bahsediyor. Erkek egemenliğinin patriyarka yerine kullanılması gereken bir kavram olduğunu söylemiyorum; bunlar destekleyici kavramlar ve hangi soruları sorduğumuza bağlı olarak kültürü de yapı ve maddi ilişkileri de göz önüne almamız gerektiğini söylüyorum.

İkinci soruya dönecek olursak; son derece ilgi çekici bir gözlemde bulunduğunuzu düşünüyorum. Bakım emeğinin öğretmen sayısında ve eğitime ayrılan bütçede kesintiye gidilmesi sebebiyle artık okullara da yansığını görüyoruz. Söylediklerinize son derece katılıyorum, İngiltere’de de benzer şeyler yaşanıyor aslına bakarsanız. Ulusal sağlık sistemimizde çok ciddi sorunlar var. Ciddi bir krizle karşı karşıyayız ve korkunç hikâyeler ortaya çıkıyor. Özellikle de yaşlılara nasıl davranıldığına ve düzgün bir bakım alamadıklarına dair. Hastanelerdeki yaşlılar için söylüyorum. Korkunç gerçekler, korkunç hikâyeler ortaya çıkıyor. Bunun asıl nedenlerinden bir tanesi -tek nedeni değilse de- yaşlılara bakım sağlayabilecek kadar yeterli sayıda sağlık çalışanının olmaması. Ve temel olarak ailelere şu söyleniyor: “Eğer hastanedeki yaşlı anneniz için endişeleniyorsanız neden gelip kendiniz bakmıyorsunuz? Böylece düzgün bir şekilde bakıldığından emin olabilirsiniz”. Şu anda çocuk bakımından ziyade yaşlı bakımı için İngiltere’de böyle bir sorun var.

Ve ev eksenli çalışmayla ilgili bir soru sorulmuştu. Bu gerçekten çok önemli bir nokta. Ben de aslında tartışmamda daha çok kayıtlı istihdamdan bahsettim. Kayıt dışı istihdam ya da ev eksenli çalışmadan çok fazla bahsetmedim, çok fazla bu konuyu ele almadım. Ancak ev eksenli çalışmayı da irdelememiz gerektiğini düşünüyorum. Çünkü farklı ev eksenli çalışma türleri var ve bunların hepsi bir arada bir şekilde var olabiliyorlar aynı zamanda. Genellikle ev eksenli istihdam son derece düşük ücretli, son derece sömürüye dayalı. Hatta evde yapılan aile bakımı için zaten hiçbir şekilde ücret alınmıyor. İlk dalga feminist hareketin içinden doğan en kalıcı örgütlenmelerden

bir tanesi İngiltere’de ev eksenli çalışanları örgütlemeye çalıştı ve bu çalışanlara ciddi de bir destek sağlama konusunda da başarı elde ettiler. Ve tabii ki siz Türkiye’deki durum hakkında benden çok daha fazla bilgi sahibisiniz. Bu alan örgütlenmeye dair çok geniş bir kapsam ortaya koyabiliyor ve burada emeğin sömürsü çok açık. Zaten ev eksenli çalışmayla sıkça karşılaşmamızın nedeni bakıma dair birtakım sorumluluklarımızın olması ve evi bırakamıyor olmamız; dolayısıyla bu iki kavram doğrudan bağlantılı.

**Katılımcı:** Ben şimdi bu anlatılanlardan sonra ücretli ev eksenli emeği sorgulamaya başladım, bu ne kadar doğru bir şey kadınlar adına. Şimdi başladık hesaplamaya, evdeki her işimizi ölçümlendiriyoruz. Bunun sonu nereye kadar gidecek, en son şunu mu diyeceğiz; “Çocuğumu ben şu kadar sevdim buna da para isterim”. Çok yabancılaştıran bir sürece girdik sanki. Çok felseş bir soru sanki ama bu emeğin ücretlendirilmesi ne kadar doğru, ne kadar insani? Bu sadece kadın için ya da ev içi için değil normal çalışma hayatımızda da sorgulanması gereken bir şey diye düşünmeye başladım.

**Ayşe Durakbaşa:** Ben de çok teşekkür ediyorum Sosyalist Feminist Kolektife, bu imkânı bize yarattığı için, burada Batılı feministlerle birlikte konuşma, tartışma imkânımız oluyor; bu da çok önemli bir şey bence. Biraz önce arada Kadın Eserleri Kütüphanesi’nden bir arkadaşım ile konuşuyorduk; hakikaten feministler bilgi konusunda da ne kadar bilinçli olurlarsa olsunlar, bu tür karşılaşmaları yaşamadıkça biz bilgi konusunda da nasıl bir tekelleşme olduğunu fark edemiyor olabiliriz. Çoğu zaman Batı merkezli bir feminist teori var, politikaya da Batı merkezli bakıyoruz. O yüzden özellikle bu nedenle, bu toplantının bu şekilde düzenlenmiş olması, Türkiye’de düzenlenmiş olması çok önemli diye düşünüyorum. Bu karşılaşmayı, bu “encounter”ı yaşamak ve buradan çıkacak olan yeni sorular, yeni tartışmalar çok önemli.

Türkiye’yi nasıl bir ülke olarak nitelendiriyoruz? Periferide olup kendini merkezde sanan, yerini de tam bilmeyen bir ülke belki, neyse sonuçta Batı’dan başka bir yer olduğu kesin. Bu sefer buradan bir bilgi akışı olacak kesin diye düşünüyorum. Şimdi bütün bunları söyledikten sonra biraz önce konuşan arkadaşım gibi şurada otururken kendi bireysel

hayat hikâyesi de düşünerek değerlendiriyorum. Ben altı yıl önce eşimden ayrıldığım için, tek ebeveynli bir yaşam sürüyorum. İki tane oğlum var biri 21 biri 11 yaşında, eşimden ayrıldığımda küçük oğlum 3 yaşındaydı zannediyorum, çünkü resmi ayrılmadan önce de bir ayrılma süreci var biliyorsunuz, oldukça küçüktü. Bütün o süreci düşündüğümde bu “care work” meselesinin hakikaten hesaba dökülmesi, feministlerin de bunu bu şekilde düşünmesi ancak ve ancak biraz önce Gülnur’un söylediği şekilde politikalar oluşturacaksa anlamlı, öbür türlü biz kendi kendimizi bitirebiliriz kadınlar olarak diye düşünüyorum ben. Bakım her yerde var, bakım ve emek hayatın kendisi zaten biz bundan vazgeçemeyiz hiçbir şekilde. Bunu sürekli olarak “negotiation”, bir pazarlık meselesi de yapamayız diye düşünüyorum ben kendi adıma. Ama düşündüğüm zaman Türkiye’de biz sosyal politikalarda o kadar geriyiz ki, hani biraz önce Jean bakım emeği konusunu anlatırken bu emeklilik meselesi içine nasıl katılıyor düşündüm; o kadar komik ki çünkü çocuk parası diye bir şey var biliyorsunuz, çocuk başına 30 lira bile değil, ne için verildiği belirsiz bir para. Ben kimden nasıl alacaklıyım diye soruyorum ve onun için benim de Feminist Kolektif’le tabii ki bağlantım var ama politika üretmek konusunda daha çok içinde olmak istiyorum. Devlettten alacaklı olduğumuzu düşünüyorum, Türkiye’de “single parent” sayısı artıyor, nasıl ek bir kazanç sağlanacak bu kadınlara belki bunun politikası yapılabilir. Benim söylemek istediğim bunlar çok teşekkürler.

**Ece Kocabıçak:** Ben İngiltere’yle ilgili bir şeyler söyleyecektim. İngiltere’de, bahsedildiği kadarıyla, kadınlara, annelere verilen sosyal yardımla kadın biraz güçlendirilmiş gibi görünüyor; ama bir yandan da şöyle bir durum yok mu acaba? İngiltere’de kadınlar ciddi şekilde bakım emeğine teşvik ediliyor. Bu sosyal yardımlarla teşvik ediliyor, işgücü piyasasında kadına özel esnek işler yaratılmasıyla teşvik ediliyor. Esnek çalışma kurallarına, kanunlara bağlanmış durumda ve kadınların çoğu esnek çalışıyor, bakım emeğiyle beraber bunu karşılayabilmek için. Aynı zamanda anneye verilen devlet yardımları söz konusu ve İngiltere’de şu anda Türkiye veya Amerika’dan farklı olarak göçmen kadın emeği çok az kullanılıyor bakım emeği açısından. Ve kadınlar bizzat kendileri ilgileniyor çocuklarla, yaşlılarla veya sakatlarla, bunun

için de birtakım teşvikler ödeniyor. İngiltere'ye baktığımızda hakikaten ciddi anlamda bakım emeği yükünün kadınlarda olduğunu görüyoruz. Anladığım kadarıyla bu, vakti zamanında feministler tarafından da desteklenen bir politika olmuş. Bakım emeği tartışmalarında “Bakım emeğini en iyi kadınlar verir, bakım emeğini aslında ne kamu sektörü, ne özel sektör, kadınlar verebilir” gibi bir mistiŞkasyon da oluşmuş bakım emeği üzerinde ve erkekler çok az zorlanmış gibi geliyor bana. Özellikle bu devlet tarafından sağlanan yardımlarda, “single parent” adı altında, kadın bekâr görünüyor, çocuk üzerinden yardımı alıyor, ama muhakkak evde bir partneri, bir eşi oluyor. Resmi olarak evli olmasa da... İşsizlik gittikçe ciddi bir boyuta taşındığı için, yavaş yavaş, benim görebildiğim kadarıyla, erkeğin pek de çalışmadığı, arada bir çocuğu parka götürdüğü, kadının devlet yardımı aldığı, aynı zamanda arada esnek işler yaptığı, yani ailenin tek ekmek getireni kadın olduğu halde çocuğa da yine kadının baktığı bir tablo var. Ama istatistiklere baktığımızda yalnız kadın gibi görünen bir sürü de çift oluşuyor. Sizin Şkrinizi de soracağım ama benim bakış açıma göre, sanki İngiltere’de devlet kadına bu tür teşvikler vererek kadını güçlendiriyormuş gibi görünse de, cinsiyete dayalı işbölümü daha derin ve yeniden kendini üretiyor gibi.

**Jean Gardiner:** Tabii bütün bu yorumlara yanıt vermem mümkün değil ama birkaç tanesine dair bir şeyler söylemek isterim. Şunu düşünüyorum: Aslında her zaman birileri kaybedecektir ve birileri kazanacaktır; bu her zaman böyledir. Eşitsiz birtakım süreçler yaşanıyor ama toplam olarak baktığımızda, artık bugün geldiğimiz nokta itibariyle, kadınların İngiltere’de elde etmiş oldukları bazı kazanımlardan geriye dönüşler olduğunu düşünüyorum. Bence şu çok açık ki, İngiltere gerçek anlamda bir ikili kariyer rejimi olmaktan ziyade, çoğu hanede -evet bazı hanelerde eşleriyle, kocalarıyla ya da erkek arkadaşlarıyla ya da partnerleriyle aynı düzeyde para kazanan ya da biraz daha fazla para kazanan kadınlar olabilir- kadınların erkeklerden daha az kazandığı, erkeklerin daha uzun saatler çalışırken kadınların daha kısa süreli çalıştıkları bir ekonomi; ve şu konuda çok haklısınız ki, kadınlar İngiltere’de bakım emeği yükünü

sırtlanmış durumdadır. Bu durum kesinlikle daha da kötüye gidebilir, bu arada kadın işsizliği erkek işsizliğinden çok daha hızlı bir şekilde yükseliyor. Ve kadınlar kamu sektöründeki kesintilerden çok daha fazla etkileniyorlar, hem istihdam açısından hem de bakım hizmetleri açısından. Dolayısıyla da şu andaki tablo oldukça olumsuz. Ama ben sunumumda daha uzun vadeli bir bakış açısı ortaya koymaya çalıştım, çünkü yalnızca mevcut durumdan bahsetmememiz bence daha iyi. Eğer yalnızca mevcut durumdan bahsederseniz bir şekilde bunalıma girebiliriz. Eğer yalnızca mevcut durumdan bahsederseniz, koşullar Türkiye’de de İngiltere’de de çok kötü, çok berbat, hepimiz vazgeçelim, diyebiliriz. Sadece, gerçekten de bazı kazanımlarımız olduğunu söylemeye çalışıyordum. Dolayısıyla, sizin de ortaya koyduğunuz noktaya değinmek isterim. Ev içinde harcanan bakım emeğinin ücretlendirilmesi ve bunun bir ölçütü olarak bir para verilmesi gerektiği gibi bir izlenim yarattıysam özür dilerim, ben aslında bunun aksini savunuyorum. Biz pek çoğumuz, geçmişteki “ev işi için ücret” kampanyalarının buna benzer taleplerine karşı mücadele ettik aslına bakarsanız ve ben şuna inanıyorum: Bir şekilde ücret için kampanya yürütmek, hele hele bunlar ebeveynlerin değil de sadece annelerin ücret almasına yönelik kampanyalar ise, birincisi bunlar çok da başarılı olur gibi gelmiyor bana, çünkü zaten bu sizin de ifade ettiğiniz gibi kolaylıkla ölçülebilir bir iş değil ve ikinci olarak da cinsiyete dayalı eşitsizliğin gittikçe derinleşmesine neden olur. Söylemeye çalıştığım şey; bakım emeği ve ücretin, toplumun her alanında -ücretli istihdam, siyasete katılım, siyasi güç ya da boş zamanlarda yapılan etkinlikler vs- var olan cinsiyet eşitsizliği üzerinden kurulduğu idi. Size bir örnek vermek istiyorum, küçük bir örnek ama toplumda varlığın nasıl bölüşülmüş olduğunu gözler önüne seriyor. Varlık deyince yalnızca gelir olarak düşünmeyin. Biliyorum çok fazla insan büyük bir zenginliğe sahip değil ancak İngiltere’deki çalışan insanların büyük bir kısmı için asıl zenginlik bir emeklilik maaşı ve belki de oturdukları eve sahip olmaları. İngiltere’de feminist hareketten önce, kadınların bakım emeği yasada tanınmıyordu ve yasada bu zenginlikten kendi paylarına düşeni almaları noktasında



herhangi bir düzenleme yoktu çünkü bu zenginliğe sahip olacak kişi ya da sahip olması gereken kişi, yasalara göre eve para getiren kişiydi. Feminizmin önemli kazanımlarından bir tanesi sonucunda, artık eşler boşandığı zaman boşanan kadının bu ortak hanedeki zenginlikte hakkı olduğu tanınıyor. Yani kadın eğer ücretsiz bir şekilde bakım işlerini yıllarca üstlendiyse, bu artık bir şekilde hesaba katılıyor, yeterince olmasa da katılıyor. Ben ücretsiz bakımın, yani ev içindeki bakımın ücretlendirilmesi gerektiğini söylemiyorum. Bence bu bir çözüm değil. Emeklilik maaşı açısından baktığımızda ise, burada söz konusu olan, ücretsiz bakımın ücretlendirilmesi değil, ücretsiz bakım emeğinin topluma sağladığı katkının ücretli olarak yapılan işlere denk olduğunun kabul edilmesidir. Şu anda olağanüstü, devasa bir toplumsal cinsiyet eşitsizliği olduğu ve gittikçe belki her şey daha da kötüleştiği halde, bunun önemini görmek gerekiyor. Önümüzdeki 10 yıl boyunca daha da kötüleşecek, çünkü şu anda İngiltere’de başımızdaki hükümet Avrupa Birliği dahilindeki tüm sorumluluklarını bir şekilde hasıraltı etmek için elinden geleni yapmaya çalışıyor. Avrupa Birliği’ndeki toplumsal cinsiyetin anaakımlaşırılması meselesini biliyor musunuz? Avrupa Birliği’ne dahil olan hükümetlerin, istatistikler oluştururken, politikalarını gözden geçirirken ve yeni politikalar oluştururken belirttik olarak toplumsal cinsiyeti hesaba katmaları gerekiyor; bu bir zorunluluk ve bu feministlerin de mücadele ettikleri konulardan bir tanesi; ama İngiltere’deki hükümet bu sorumluluğundan kaçınmak için şu anda elinden geleni yapıyor. Tarihsel olarak uzun vadeli baktığımızda, feminist hareket küçük gibi görünebilecek ama aslında kayda değer olan birtakım kazanımlar elde etti ve bu bağlamda da bunun içinde mücadeleyi devam ettirmeye gerçekten değer. Çünkü kazanmak mümkün, kazanabilirsiniz. Oldukça sıkıcı bir sosyal demokrat haline gelmiş olabilirim yaşımla ilerledikçe, Heidi gibi belki ben de biraz gönlümde bazı şeylerden vazgeçmiş olabilirim çünkü İngiltere’de şu anda doğru dürüst bir sosyalist parti bile yok. Komünist parti zaten kapandı ve böyle bir toplumda yaşadığımızda hayatımıza bir şekilde devam etmeniz gerekiyor ve her şeye rağmen yapabileceğiniz,

değişimlerin olması için mücadele etmek. Diğer sorunuza yanıt verebildim mi bilmiyorum. Umarım bütün bu söylediklerim tüm sorularınıza bir şekilde yanıt olmuştur.

**Özgün Akduran:** Merhaba, ben Özgün. Sorumu sormadan önce bir noktaya değinmek istiyorum; umarım hoşgörürsünüz, sadece 2-3 dakikanızı alacağım. Doktora tezimi çok yakında bitirdim ve beynim sulanmış gibi şu anda, çünkü çok uzun sürdü. Tezim toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve bakım emeğiyle toplumsal cinsiyete dayalı bütçeleme arasındaki ilişki üzerineydi; tezimin odak noktası buydu. Ve bu soruyu ne kadar doğru yanıtlayabildim bilmiyorum. Sosyalist Feminist Kolektif'in örgütlediği bu konferansta olduğum için çok mutluyum. Konferansta emeği geçen bütün arkadaşlarımız bunu karşılığında hiçbir şey beklemeden yaptılar; yani bu, kadınlar için, kadınlarla birlikte, kadınlar tarafından düzenlenmiş bir konferans...

Söylemek istediğim şey şu: Biz sosyal politikaları tartışırken bunun hep bir sosyal kontrol aracı olduğunu düşündük. İlk İngiltere'de sosyal politikalar ortaya çıkarken Beveridge raporunda ya da T.H. Marshall'ın vatandaşlık tanımında, sosyal politikalar aslında aileyi kurumsallaştırıyor ve kapitalist sistemin yürümesinde aileyi bir sosyal kontrol mekanizması olarak inşa ediyor, orada da kadını bakıcı, anne ve eş olarak tanımlıyordu ve bakıcılık, anne ve eşlik görevlerini en iyi yapabileceği bir ortam hazırlamak amacıyla tasarlanmışlardı. Bütün dünyada da sosyal politikalar aslında bu şekilde gerçekleşti. Sosyal politikalar, sosyal demokratlar ya da bazı sosyalistler tarafından insanları dekomodifiye etmenin, yaşamak için para kazanmaya ihtiyaç duymadan da sürdürülebilir bir hayat yaşamalarını sağlamanın bir yolu olarak parasız sağlık, parasız eğitim sunmak olarak düşünülüyordu. Sosyal politikanın insanı dekomodifiye ettiği ölçüde, para olmadan yaşayabilmesini sürdürebildiği sürece başarılı olduğunu düşünüyordu eski sosyal politika anlayışı. Ama benim görebildiğim, şimdi her şey artık ücretlendirilirken, sağlık ve eğitim de dahil her şey metalaştırılırken, emek piyasası daralmışken, ücretler yükselirken, kapitalizm açısından büyüme ve yatırımlarla ilgili kriz yaşanırken, insanlar yeniden kitlesel bir işsizlik ve çaresizlik batağına sürüklenirken; şimdiki sosyal politikalar,

bunlara direnmenin yolunu, kapitalizm için mümkün olduğu kadar büyük bir emek piyasası yaratmakta ve ücretleri düşürmeye çalışmakta, bunun için de kadın emeğine sarılmakta görüyor sanki. Ne kadar çok kadın yedek işgücü olarak emek piyasasına girerse ücretler düşecek ve bir yandan kadınlar çalışacak, böylelikle kapitalizm daha düşük işçi maliyetleriyle kendini sürdürmeye devam edecek; bir yandan da, bu kadınların dışarı çıkabilmesi için bakım işinin ve ev içi sorumlulukların da devam etmesi lazım, çünkü emek gücünün bir meta olarak yeniden üretilmesi, bakılması lazım. Yani insanlığın sürdürülebilmesi için de bakım işinin yapılması lazım, böyle bir sıkıntı var ortada. Bu noktada, sosyal politikalar insanları dekomodiŞye değil komodiŞye ettiği ölçüde başarılı bulunmaya başladı gibi geliyor. Yani ne kadar iş hayatına, işgücüne, esnek de olsa girebiliyorsa bir insan, kadın ya da erkek, sanki sosyal politikalar şu an o kadar başarılı görülüyor. Bu noktada benim cevabını bulamadığım soru şu... belki ileride ben de Heidi gibi düşünmeye başlayacağım ya da belki şu an bile öyle düşünüyorum... Yaşım ya da bu konuda kafa yorduğum süre daha az olsa da, görece daha genç bir insan olsam da ben de bu konularda ilk okumaya başladığımda, çok Marksist, sosyalist bir güdüyle eleştiriyordum. Ama şu an, kapitalizm ortadan kalkmadan patriyarkal ilişkiler de çözülmez ve kadınlar mutlu olmaz diyoruz, kapitalizmle derdimiz var diyoruz ya... ama son noktada kadınların hayatını kolaylaştırmak, en azından onları diğer erkek vatandaşların yaşadığı yanılmalı özgürlük durumuna yükseltebilmek için, kapitalizm içinde yanılmalı liberalizm duygusunu, özgürlük duygusunu tadabilmeleri için, kadınların en azından işçileşmeleri, kapitalizm tarafından ücretli işçi olarak da -sadece ücretsiz olarak değil- sömürülmeleri gerekiyor belki. En azından o yanılmalı özgürlük durumunun içinden gerçek bir özgürlük talebi çıkar diye düşünüyorum. Bu noktada, kadını ücretli emeğe ulaştırmak için de... kapitalizm bir kriz yaşarken, bir yandan da bir yeniden üretim ve bakım krizi yaşıyor şu anda. Belki de o yüzden sosyal politikalar, ya da aile ve iş yaşamını uzlaştırma politikaları güncelleniyor diye düşünüyorum. Son bir şey daha eklemek istiyorum. Jean Gardiner'in söylediği çok önemli bir şey vardı: Uluslararası örgütler ve Şnansal kurumlar kadın emeğinin çok önemli

bir şey olduğunu fark ettiler çünkü kapitalizmin kendini sürdürebilmesi için bunu gözetmesi gerekiyordu; artık gittikçe bir duvara doğru çok hızlı bir şekilde yol alıyor çünkü. Küresel kamu malı denilen bir şey var ya Milenyum Kalkınma Hedefleri kapsamında, çocuk sağlığını ve anne sağlığını çok önemsiyorlar vesaire ama bunun nasıl olacağı konusunda mikro krediler ve birtakım kalkınma planları, projeleri dışında hiçbir şey üretildiğini düşünmüyorum. Bu durumda, bizim onların jargonuyla onlara sormamız gerekiyor: Madem Milenyum Kalkınma Hedeflerinde bunları tanımlıyorsunuz, o zaman evrensel erişilebilir ve ücretsiz bakım olmak zorunda. Kapitalizmin gittiği şu noktada, dünyada kadını iş hayatına çekmeye çalışırken, kadını ücretli konuma getirmeye çalışırken Türkiye'deki liberal muhafazakârlık da kadını ev içinde ücretlendirmeye çalışıyor. Yine muhafazakârlıktan dolayı evden çıkarmıyor ama o da ücretlendiriyor. Demek istediğim şey, evrensel erişilebilir bedava çocuk bakımı, her mahallede, her apartmanın girişinde bir kreş olmadan, o yanılmalı özgürlük durumuna bile gelemeyeceğiz gibi geliyor. Teşekkür ederim.

**Berrin Hatacıköglü:** Salondan saat 5'te ayrılmamız gerekiyor. Üzgünüm. 2 kişi daha söz istemişti. Sorularınızı alalım ama gerçekten kısa tutmamız ve hızlı olmamız gerekiyor. Yarın sorular ve tartışma için bol bol zamanımız olacak çünkü nasıl bir feminist politika izlememiz gerekiyor üzerine oturumlar yapılacak. Aynı zamanda Jean'e de toparlaması için birkaç dakika vermem gerekiyor.

**Katılımcı:** Her mahallede, her işyerinde bir kreş açmaktan bahsetmişti arkadaş, burada aslında aklıma takılan bir soru var: O zaman o kreşlerde kimler çalışacak? Bunun üzerine de düşünmemiz gerekiyor galiba. Bakım emeği kadınların yükü tamam ve kadınların özgürleşebilmesi için kısmen bu bakım emeği yükünden kurtulmaları gerekiyor. Bu emeği kadınlardan almayı tahayyül ettiğimizde kafamızda sürekli bir refah toplumu anlayışı var. Yine sistem içerisinde bakıp, işleyen devlet mekanizmalarının bunu çözmesini bekliyoruz. İngiltere'de belki bu kısmen işliyor hâlâ ama Türkiye'de o refah devletini bulamıyoruz. Hasta ve yaşlı bakımı üzerinden gidersek, kadınlar bu işleri yapmadığı zaman hastanelere ve hemşirelere devrediliyor bu görev ve hemşirelik %95

oranında kadın emeğinin olduğu bir iş alanı. Orada da yine gündelikçi arkadaşın söylediği gibi kadının kadınla karşılaşmasını görüyoruz. Bir kadın kariyer yapacak ve hayatını iyileştirecek diye bir başka kadın sistem içerisinde harcanmış oluyor. Bakım emeği bence sadece duygusal ya da zihinsel bir emek gerektiren bir iş değil, sizlerin de bildiğiniz gibi Şzüksel bir boyutu var bunun. Türkiye’de hemşireler çok kötü koşullarda, uzun süreli hasta bakıyorlar ve bir de eve gittiklerinde “double care” denen şeye maruz kalarak çocuklarına ve evdeki hastalarına hizmet vermek zorundalar. Yani bu mekanizma içerisinde ciddi Şzüksel, bedensel rahatsızlıklar söz konusu. Kadınların kurtuluşunu düşünürken öngördüğümüz mekanizmalar neler olacak, burada yine kadınlar olmayacak mı sorusunu da düşünmemiz lazım.

**Fulya:** Ben de emeği geçen herkese, özellikle çevirmen arkadaşlara teşekkür ediyorum. Toplumsal üretimin üretim ve yeniden üretim olarak ikili karakterini düşündüğümüzde, bir önceki oturumda da açtığımız tartışmanın temelinde yatan bir ayırmadan bahsediyoruz sürekli; kamusal ve özel olan. Kabaca tarif ettiğimizde birçok eksikliği olabilir ama kadın emeği açısından feminist teoride, özellikle 70’lerden sonra, kadının baskılanmasının, ücretli ve ücretsiz emeğinin sömürülmesinin temel dayanaklarından biri olarak ortaya konulan ev-işyeri ayırımından bahsediyoruz ve işyerinin kamusal alan kavramı içerisinde erkeğe özgü bir alan ve evin kadına özgü bir alan olduğunu ve bakım emeğinin özel alana atfedildiğini görüyoruz. Fakat özellikle 80 sonrası, 90’lı yıllar ve günümüz düşünüldüğünde, bunun dönüşüme uğradığını düşünemiyoruz miyiz? Soruyu tersten soracak olursak; bakım özel alanda olduğu için mi feminizmin sorusu? Oysa kadının dışarı çıkıp kamusal alanda bir üretim sürecine katılması da aslında bizim özel alana atfettiğimiz kavramlarla dile getiriliyor. Yani bir kadın dışarıda çalışırken, fabrikada yemek yapılacaksa bunu yine bir kadın yapıyor ya da evdeki bakım okuldaki bakıma dolaşüyor ve alanlar arasında girift bağlar oluşuyor. 90’lı yıllardan bu yana baktığımızda, evet bakım emeğinin kapitalizm açısından hayati bir değer kazanması ve bu anlamda sosyal hizmetlerdeki kesintilerle kadınların ev kadınlaştırılması (housewifeization) dediğimiz bir itki var. Onun karşısında da, aile

*açısından baktığımızda, neoliberal politikaların sonucunda yoksulluk ve aile bütçesi açısından kadının proleterleşme ihtiyacı var ve kapitalizm açısından da bu bir ihtiyaç tabii ki. Yani bir taraftan özel alana itilirken diğer taraftan kamusal alana çıkma ihtiyacı. Bu anlamda da az önce arkadaşın sorduğu soruya atfen; ev eksensli üretim kapitalizm için çok ciddi çözüm ve çok güzel bir formül olmuş durumda. Tüm bunları düşündüğümüzde, bu ayrıma ilişkin bir feminist teori üretmenin yeniden düşünülmesi gerektiğini düşünüyorum. Bu ayrım artık ne kadar geçerli ve günümüze dair bu teorileri geliştirirken nasıl yeniden düşünmeliyiz bu ayrımı? Teşekkürler.*

**Berrin Hataçkoğlu:** Evet, bu son soru olsun ve toparlayalım. Sadece 5 dakikamız kaldı.

**Jean Gardiner:** Evet gerçekten oldukça faydalı yorumlarda bulundunuz. Ne yazık ki, her birine hakkıyla cevap verecek zamanımız yok. Ben burada gerçekten yeni bir tartışma ortamının yaratılmış olmasından çok büyük memnuniyet duyuyorum. Çok faydalı yorumlar dinledik. Sadece birkaç noktaya değinmek istiyorum. Bütün bu tartışmalarda sürekli sorulan bir soru vardı bütün “Neden kadınlar bu bakımı üstleniyor?” Şimdi buna cevap vermeye çalışırken şunu söylemiştim; kadınlar farklı sosyal ilişkiler içerisinde bakım veriyorlar. Söz alan bazı kişiler şunu söylüyor; aslında kadınların bakım hizmetini gerçekleştirmesi zorla yapılan bir şey değil, kadınlar zaten bunu tercih ederler. Bence kadınların seslerini yükselterek bakım emeğine dair nasıl bir sosyal ilişki içinde olmak istediklerini kendilerinin söylüyor olmaları gerekiyor. Yani kadınlar gerçekten gidip çalışacakları kreşler, çocuk bakım merkezleri istiyor mu? Burada çalışarak maddi bağımsızlıklarını kazanmak istiyorlar mı; yoksa çok düşük ücretlerle uzun saatler çalışmayı ve kendi çocuklarına bu sebepten dolayı vakit ayıramamayı istemiyorlar mı? Yani bu sosyal bakımın sağlanması tek başına bir cevap değildir diye düşünüyorum ben. Farklı ülkeler bu konuya kendi yanıtlarını bulacaktır. Bu daha ziyade siyasi bir mesele çünkü bu, kadınların seslerini duyurabilecekleri siyasi tartışmaların zemininin oluşturulmasıyla ilgili. Tabii herkes her konuda hemşkir

olmayacaktır sonunda ortaya konulacak çözümlerle ilgili. Ama bizim yapmaya çalışmamız gereken şey bence, birtakım stratejiler sayesinde kadınları daha güçlü kılmak, onları güçlendirmek. Kadınlara neyi nasıl tercih edeceklerini düşünebilmeleri için daha fazla özerklik sağlamak. Yine bu tartışmaların ortaya koyduğu bir başka konu, bakım emeğinin doğal olarak sadece kadınlara özgü bir şey olduğu düşüncesini sorgulamamız gerektiği. Bütün bu bakım ilişkileri aslında toplumda var olan sosyal ilişkilere bağlı olarak ortaya çıkar. Elbette çocukları kadınların doğurmasının biyolojik bir yanı var ama bakım emeği yükü biyolojik olarak belirlenmez, kadınlar ve erkekler arasındaki biyolojik farklarla bir ilgisi yoktur. Daha önce de söylediğim gibi bu toplumda kadınlığın ve erkekliğin inşasıyla ve farklı sosyal bakım emeği ilişkileri oluşturmak için nasıl alanlar kurabileceğimizle ilgili. Bütün sorulara yanıt veremediysem özür diliyorum, ama elimden gelenin en iyisini yapmaya çalıştım.

**Berrin Hatacıköglü:** Arkadaşlar, son bir şey söylemek istiyorum; maliyeti bizim boyumuzu defalarca aşan böyle bir konferansı, yapılan hem kişisel bağışlar hem kurumsal bağışlar olmadan asla gerçekleştiremezdik, ama daha da teşekkür etmek istediğimiz emeklerini ortaya koyan arkadaşlar, hem çevirmen arkadaşlarımız, hem dışarıda bize çay ve kek dağıtan erkek arkadaşlarımız, çok teşekkürler hepinize.





# Esnek Çalışma ve Ücretli Kadın Emegi

HELENA HIRATA

Günaydın. İlk olarak beni bu konferansa davet ettiğiniz için hepinize çok teşekkür etmek istiyorum. Özellikle de organizasyon komitesine bu konferansı mümkün kılan bütün çalışmalarından ötürü teşekkür ediyorum. Ece'ye nazik e-mailleri için teşekkür ediyorum, fakat bu mesajlara çok hızlı cevap veremedim. Beni havaalanında Fransızca karşılayan Sezen'e özellikle teşekkürler... Organizasyon komitesi benden bu konuşmayı İngilizce yapmamı istedi. Şimdiden bu zor görev için çevirmenlerden özür dilemek istiyorum çünkü İngilizcem o kadar iyi değil. Son olarak, makalemi Sosyalist Feminist Kolektif'in dergisi *Feminist Politika*'nın son sayısı için çeviren Gülnur Acar Savran'a teşekkür etmek istiyorum. Konferansın bu akşamüstü son oturumlarından birine katıldığım için heyecan duyuyorum. Dün farklı tartışma gruplarında hem Heidi'nin hem Jean'in makalelerini tartışırken birçok konuya derinlemesine eğildik. Feminist hareket için farklı stratejilerden; politik stratejilerden bahsettik.

Benim konuşmamın odağı, profesyonel emeğin dönüşümü olacak

çünkü ev içi emek kayda değer bir değişim göstermedi. Analizim, ücretli kadın emeğindeki dönüşümler ve güncel küreselleşme bağlamında kadın istihdamında ortaya çıkan esnekliğe odaklanacak. Ayrıca profesyonel ve ev içi emekteki cinsiyete dayalı işbölümü hakkında Şkirler sunacağım. Son olarak da Fransa'da esnek ve eğreti (precarious) işlere alternatif sunmak üzere yapılan tartışmalardan bahsedeceğim. Bu tartışmalarda önerilen alternatifler kamu politikalarından, hukukçulardan, sosyal haklar üzerine uzmanlaşmış avukatlardan, sosyal hareketlerden ve özellikle feminist hareketten geliyor.

Fransa'da 25-49 yaş arası kadınların çalışma oranı %80'lerde. Fransız kadınlar kamu yönetimi ve kamu sektöründe işgücünün çoğunluğunu oluşturuyor. Bu işler istihdamın istikrarlılığı açısından görece daha güvenli işler. Öte yandan, bu kadınlar küresel bir eğilim olan kadın istihdamının kutuplaşması sürecinden de kazançlı çıktılar. Bugün, kadınların kıdemli işler ve yönetici pozisyonlarında payı %30 kadar. Fakat kadınların bu nitelikli işlere erişimi, Kuzey ülkelerindeki yarı zamanlı ve eğreti işlere yönelik genel eğilime, Türkiye ve başka ülkelerdeki enformel ve güvencesiz işlerin artışına engel olamıyor. Gerçekten de iş dünyası ve üretimde son zamanlarda görülen dönüşümler, sosyal eşitsizliklerin yenilenmesiyle birlikte emeğin sosyal eksende bölünmesinde, özellikle cinsiyetçi anlamda bölünmesinde kayda değer değişimlere yol açtı. Eğretilik (precariousness) ve kayıtdışılık, Kuzey ülkelerinde refah devletinin koruyucu gücünün artık var olmaması, azalması ya da neoliberal politikalar yüzünden krizde olması sebebiyle artıyor.

Küreselleşmenin birden çok ayırt edici özelliği olduğunu vurgulamak önemli. Bu özellikleri sizin Türkçeye çevirmiş olduğunuz makalemden tartışıyorum. Küreselleşme kendini, birleşik bir pazar kurulmasıyla bütün ulusal pazarların birbirine bağımlı hale gelmesi temelinde inşa ediyor. Fakat küreselleşme, homojenleşme anlamına gelmiyor; işler arasında var olan farklılıkların önüne geçmiyor. Tam tersine, sermayenin uluslararasılaşması, iş ve istihdam dünyasında kadınlar ve erkekler arasında farklılaşmayı, heterojenleşmeyi ve ekonomik faaliyete eklenme biçimlerindeki farklılıkları

keskinleştiriyor. Küreselleşme sürecinin karmaşık ve çelişkili sonuçları olmuş, bunlar, 90'lar ve 2000'lerde istihdamın cinsiyet açısından durumunu etkilemiştir. Genel olarak, erkek istihdamı bir gerileme, ya da en azından durgunluk içine girmiştir. Ticaretin liberalleşmesi ve istihdamın esnekleşmesi bu sonuçlara yol açmış ve ücretli kadın istihdamının dünya çapında artmasına sebep olmuştur. Kadın istihdamındaki bu artışla birlikte gelişen problem, hepimizin tanık olduğu ve feminist ekonomistler tarafından vurgulanan bir şey. Bu da artışın iyi ücretli, istikrarlı, güvenceli işlerde değil, tersine kırılgan ve eğreti işlerde gerçekleşmesidir. Yani, kadın istihdamında kesinlikle bir artış söz konusudur fakat bu istihdamın kalitesi makul olmaktan uzaktır. Bu tarz istihdam meslekte yükselmeye ve sosyal haklara olanak tanımaz. Bu olanaklar ya sınırlıdır ya da hiç yoktur. Sonuç olarak diyebiliriz ki, son zamanlarda yaratılmış bu tarz istihdam, küresel ölçekte kayıtdışılık ve eğretileşmeyi ortadan kaldırmamış ya da bastırmamıştır. Dahası bu süreçte Avrupa ülkeleri içinde dahi farklılaşma vardır. Kuzey Avrupa ve Güney Avrupa ülkelerinde işsizlik ve kadın istihdamıyla ilgili farklı koşullar ve farklı eşitsizlikler söz konusudur. Makalemden farklı tip istihdamlarla ilgili veriler mevcut.

Yoksul ve tek ebeveynli ailelerdeki durumdan bahsetmek isterdim, fakat bu konuları ayrıntılı şekilde tartışmaya vaktim olmayacak. O yüzden yalnızca bir olgu hakkında konuşacağım: yarı zamanlı istihdam ve esneklik sorunu. Esnekliğin ne olduğu ve farklı koşullarda ne ifade ettiğinden bahsetmeden önce, dünyanın bugün bir küresel, Şansal, sosyal ve ekonomik kriz içinde olduğunu hatırlatmak isterim. Büyük ihtimalle bu olgunun sonuçlarını bu oturum içinde tartışacağız. Bazı noktaları kısaca belirtmek istiyorum. Ekonomik kriz bugün küresel ölçekte bütün koşulları değiştirmekte. Bu nokta Heidi ve Jean tarafından dün vurgulandı. Şu an 2000'lerin başındaki veya tam olarak söylemek gerekirse Kasım 1998'deki koşullardan bahsetmek mümkün değil. Bu dönemde endüstri sektöründeki iş kayıpları hizmet sektöründe istihdam yaratılmasıyla telaş edildi. Bu durum cinsiyete dayalı işbölümünü etkiledi. Yakın bir zamanda

Japonya'daki kurumlarda, bakım evlerinde ve evlerde çalışan bakım işçileriyle dört ay süren saha çalışmamı tamamladım. 2008'in sonunda birçok erkeğin Lehman Borthers'in batması bahane edilerek işlerinden çıkarıldığını gözlemledim. Birçok teşebbüs bu dönemde kapatıldı ve birçok erkek işsiz kaldı. Japon hükümeti bu erkeklere bakım sektöründe yaşlı bakımı öğrenmeleri için ücretsiz eğitim olanağı sundu. Yaşlı bakımı için gereken vasıf, ücret ödmeden, üç dört ay içinde edinilebilecekti. Bugün, Japonya'da bakım evlerinde çalışan bakım işçilerinin %35-40'ı erkek. Fransa ve Brezilya gibi ülkelerde bu oranın %10'dan az olduğu düşünülürken bunun bir paradoks olduğunu görebiliriz. Şimdi Japonya'da çok fazla sayıda erkek geleneksel olarak feminen beceriler gerektirdiğine inanılan bu sektörde, bakım sektöründe çalışıyor. Bu erkekler gördüğüm en maço ülkelerden biri olan Japonya'da feminen bir sektördeler. Japonya çok erkek merkezli, maço ve patriyarkal bir toplum. Bu çok çarpıcı bir paradoks.

Esneklik hakkında şunları söylemek istiyorum. Bence 80'lerden başlayarak esnekliği farklı anlamlarda kullanıyoruz. Mesela bu terim "esnek fabrika" dediğimiz zaman işin örgütlenmesine işaret eder. İngiltere'de, Anna Pollert adlı bir araştırmacı, esneklik sorununu esnek fabrika bağlamında inceler. Esneklik aynı zamanda iş piyasasına, işin ve istihdamın esnekliğine de atıfta bulunur. Bu kullanım şekliyle esneklik, yarı zamanlı işler ve çalışma süresinin azalması anlamına gelir. Esneklik terimi aynı zamanda ideolojik olarak etiketlenmiştir. Bu terim adaptasyon veya adaptasyonun kolaylaştırılması anlamında kullanıldığında nötr, tarafsız hatta pozitif bir terim olarak algılanır. Fakat bu kullanımıyla aslında esnekliğin eğretileşme (precarity) anlamına geldiği bir yönetim pratiğine işaret eder. Tabii ki yönetim, bize esnekliğin bu yönünü göstermek istemez. Avrupa'nın bütününde ve Japonya'da esneklik politikaları 80'lerin başından beri ekonomi politikalarını ve iş kanunlarını belirledi. Japonya'da, 80'ler ve 90'larda sözleşmeli istihdam politikası vasıtasıyla şirketlere esnek çalıştırma yolu açıldı. 1975'ten itibaren, esnek istihdam "atipik" istihdam formlarına yol açtı –atipiki turnak içinde kullanıyorum çünkü atipik

istihdam artık tipik olandan daha sık görülmekte. Fransa'da artık CDD'den, (Contrat à Durée Déterminée/Sınırlı Süreli Sözleşme) taşeronluktan, devletin ve şirketin çalışanın maaşını paylaşarak ödediği özel bir sözleşme olan destekli-sözleşme tiplerinden söz etmek mümkün. 80'lerden bugüne, devlet müdahalesi ve yardımı ile yarı zamanlı işlerin artmasına tanık olduk. Örneğin Fransa'da, 1982'de yarı zamanlı işlerde çalışan kadınların oranı %18 iken, bu oran 2010'da %30'a yükseldi. 20 yılda yarı zamanlı çalışan Fransız kadınların oranı %18'den %30'a çıktı. 19. yüzyılın sonundan itibaren Fransız kadınların istihdam şeklinin tam zamanlı olduğunu göz önüne alırsak, bu büyük bir artış. Kadınların bu tam zamanlı çalışma biçiminden dolayı Fransa'da kreş ve çocuk yuvası geleneği kuvvetlidir. Fransa bu konuda Hollanda'dan veya Birleşik Krallık ve İsveç'ten ayrışır çünkü bu ülkelerde yarı zamanlı çalışan kadınların oranı çok daha yüksektir. 2011'in ilk üç ayında, yarı zamanlı işlerde çalışan kadınların oranı Hollanda'da %76, Birleşik Krallık'ta %43 ve İsveç'te %40 idi. Bu veriler Eurostat'tan alınmıştır. Makalemde Bulgaristan'daki durumun farklı olduğunu anlattım. Bulgaristan'da yarı zamanlı çalışan kadınların oranı sadece %2. Bugün bile, yani 2011'de, bütün yarı zamanlı işlerin toplam işlere oranı Bulgaristan'da %2,6. Bu durumda yarı zamanlı işlerde çalışan kadınların oranı da düşük kalıyor. Türkiye ise biraz tuhaf. Son üç dört yılın verilerine bakınca, Türkiye'de yarı zamanlı çalışan kadınların bütün çalışan kadınlara oranı %13,5 gözüküyor. Bence Türkiye koşullarında bu oran yüksek.

Geçici işler ve çıraklığı dışarıda bırakırsak, iş güvencesi bulunmayan neredeyse bütün işlerde, CDD'de olduğu gibi, kadın ve gençlerin çalıştığını belirtmem gerekir. Özellikle genç kadınların çalıştığı işler son derece güvencesiz. Yine belirtmek isterim ki, işteki eğretilişmeyi analiz ederken bunu ailedeki eğretilişmeden ayırtmak mümkün değildir çünkü bir kadının eğreti bir işe sahip olması aynı zamanda ailesinin de eğretilişmesi (precarization) anlamına gelir. Son olarak, eğretiliğin artışına Fransa'daki kamu politikalarının sebep olduğunu söylemekte fayda var. Son yıllarda

Fransa'da RSA (Revenu de Solidarité Active/Aktif Dayanışma Geliri) veya kısa süreli ve yarı zamanlı istihdamı destekleyen kamu politikaları eğretilişmeyi pekiştiriyor. Kamu politikaları daha çok stabil iş yaratılmasına yönelik değil. Bu da tek başına kadın istihdamı için bir problem teşkil ediyor.

Kayıtdışı ve eğreti işleri tanımlamak için istatistikî ya da sosyal göstergeler kullanmak mümkün. Üç tane göstergeden bahsedeceğim. Bunların ilki, bir işte sosyal koruma ve sosyal haklardan yararlanılamaması. Enformel işler sosyal koruması olmayan, yani sosyal güvenceden yoksun, emeklilik sonrası aylığa yatırımın yapılmadığı, tatil ücreti ödenmeyen işlerdir. Gelişmiş kapitalist ülkelerde yani zengin ülkelerde bile birçok çalışan bu saydıklarımından yoksundur. Yani güvencesiz işin ilk göstergesi sosyal hakların ve sosyal korumanın olmayışıdır. Örneğin, ücretli ev içi işler Fransa, İspanya veya Birleşik Krallık'ta göçmen kadınlar tarafından yapılmakta. Bu kadınların çoğunun sosyal hakları ve sosyal koruması yoktur. Eğreti işi tasvir eden ikinci bir karakteristik veya gösterge ise çalışma süreleridir. Bu işler tam zamanlı işlerden saat olarak daha az çalışılan işlerdir. Daha az saat daha az maaş anlamına gelir. Az maaş ise eğretilişmeyi tetikler. Fransa'da çalışan bir kadın CDI (Contrat à Durée Indéterminée/Süresiz İstihdam Sözleşmesi) yani süre limiti olmayan normal bir sözleşmeyle yarı zamanlı bir işe sahip olabilir. Çalışma süresi çok kısa, mesela haftada 17 saat olacaktır ve bu yüzden maaşı düşük olacaktır. Sonuç, normal bir sözleşmeyle eğretilişmedir. Kayıtdışı ve eğreti işlere yönelik üçüncü bir gösterge ise formel beceri gerektirmeyen ve bu nedenle düşük ücretli olan işlerdir. Düşük ücret eğretilişmeye ve eksik istihdama (underemployment) neden olur. Bu saydığım üç gösterge bize eğreti işlerde güçlü bir cinsiyet ayrımının olduğunu göstermekte. Kayıtdışı işlerde kadınlar sayıca erkeklerden daha fazla. Bütün ülkelerde, ama özellikle de Güney ülkelerinde durum böyle. Aynı şey yarı zamanlı işler için de geçerli.

İşin örgütlenmesine bağlı olan, terimin ilk anlamı içinde değerlendirilebilecek esnekliğe dair üç örnek vereceğim. Esnekliği burada “esnek fabrika” bağlamında kullanıyorum. Bu

üç örnek Brezilya'da çalışan Fransız Şirmalarında yaptığım saha araştırmalarından alınma. İş organizasyonuna bağlı gelişen bu üç farklı örnek, cinsiyete dayalı üç farklı işbölümü biçimine karşılık gelmekte. İlk örneğim esnekliğin ve takım çalışmasının sadece erkek işçiler için tasarlandığı ve hızlı çalışma ve hızlı üretimin, paketleme bandında çalışan kadınların üzerine yüklendiği bir gıda fabrikasından. Kadınlar üretim hattında çalışırken, erkekler hat dışında, bir takım içinde esnek çalışmaya tabi idiler. İkinci örnek ise oto camı imalatı yapan bir fabrikadan. Burada cinsiyete dayalı işbölümü biçiminin tersine çevrilmesi söz konusuydu. Fabrika, beyaza boyanmış odalarda, el becerisi, dakiklik ve hijyen gerektiren koşullarda çalışılan bir “kadın gettosu” barındırıyordu. Diğer yanda erkekler, camları ocaklara sokup çıkarmak gibi işlerde çalışıyordu. Fakat esnek örgütlenmenin fabrikaya gelmesiyle birlikte açılan yeniden-egitim kurslarından sadece erkekler yararlandı. Esnek fabrikanın tesis edilmesiyle, burada artık sadece erkekler çalışabilir hale geldi çünkü sadece erkekler esneklik üzerine olan eğitim programlarından yararlanmışlardı. Kadınlar daha büyük bir teknolojik değişiklik olduğunda otomatik olarak dışarıda bırakılıyordu. Fransa, Brezilya ve Japonya'daki fabrikalarda çok kereler teknolojik bir değişimin hayata geçmesiyle bir teknisyen, tabii ki sadece bir erkek teknisyen işten çıkarılırken, buna karşın üretim hattında çalışan diyelim 20 kadın işçinin işten çıkarıldığına tanık oldum. Son örnek kadınların yeniden-egitim programlarından kötü bir şekilde etkilendiği bir ilaç şirketinden. Burada kadınlar aslında bu eğitimlere katılmışlardı. Kadınların eğitimlere erişimi vardı fakat daha başka bir ayırım onların iş koşullarını kötü bir şekilde etkiledi. Bu ayırımın içeriği elle ve makineyle yapılan işlerin kadınlara, denetleme işlerinin veya teknik beceri gerektiren mühendislik işlerinin erkeklere verilmesiydi. Dün tartışmanın hiçbir yerinde “cam tavan”dan bahsetmedik. Genellikle, denetleme ve sorumluluk gerektiren işler erkekler tarafından yapılıyor ve kadınların dikey bir şekilde yükselmesini adeta camdan bir tavan engelliyor. Bahsettiğim ilaç şirketindeki durum buydu. Kadın ve erkek bütün işçiler eğitimlere girebiliyor, yeni beceriler elde

edebiliyor ve yeni teknolojik sürece katkıda bulunabiliyordu. Fakat yöneticiler ve denetleyiciler hep erkekti ve kadınlar hep işçi olarak çalışıyordu.

Konuşmamı 30 dakikaya sığdırmam gerekiyordu fakat beş dakika daha zaman isteyip sizinle alternatifler hakkında konuşmak istiyorum. Önceden de söylediğim gibi esneklik ve eğretilişme karşısında alternatifler geliştirilmekte. Bu alternatiflerden biri sosyal hukuk ve sosyal haklar üzerine uzmanlaşmış hukukçulardan geliyor. Faaliyet sözleşmesi gibi bir şey öneriyorlar. Önerdikleri sözleşme şekli, belirli bir iş için işveren ve çalışan arasında imzalanan bir şey olmaktan çıkıp işsizlik sürelerini, eğitim ve hastalık zamanlarını kapsıyor. Bu tür özel sözleşmelerin hayata geçirilebilmesi için farklı partnerlerin birlikte çalışması gerektiğini söylüyorlar. Çünkü bu sözleşmeyle sağlanacak eğitim, yeniden eğitim gibi durumların örgütlenebilmesi için yalnız işverenin değil, farklı kuruluşların da buna dahil olması gerekiyor. Bu alternatifin bir problemi, bir çalışan için bu mesleki olanağı yaratabilmenin ön koşulunun farklı organizasyonların birlikte çalışabilmesini garantileyen güçlü bir sosyal güvenlik sistemine olan gereksinim. Diğer benzer bir alternatif ise, işverenlerin ve devletin Fransızca'da şexisécurité dediğimiz ve güvenceli esneklik anlamına gelen bir işbirliğini sergilemesi. Sosyoloji alanında şexisécurité ile ilgili kapsamlı bir literatür mevcut. Örnekler çoğunlukla Kuzey Avrupa ve bu konuda yerleşik bir deneyimi olan Danimarka'dan.

Sosyal hareketlerin ve özellikle kadın hareketinin ortaya attığı bir başka alternatiften bahsederek konuşmamı sonlandırmak istiyorum. Bence 2006 yılında Fransa'da CPE'ye (Contrat Première Embauche) karşı bir milyondan fazla kişiyi seferber ettiğimizde iyi bir zafer kazandık. CPE, yani ilk istihdam sözleşmesi, genç insanlar ve öğrencilerin ilk sözleşmelerinde eğretilişme anlamına geliyordu. Bu kanun, işverenlerin ilk işinde çalışan insanları kovmasını kolaylaştırıyordu. Sadece öğrenciler değil, ailelerinin de katılımıyla çok geniş protestolar örgütlendi. Anneler, babalar, anneanneler, bebek arabasında çocuklar, sokaklarda bu genç insanların ilk işlerinin eğretiliştilmesini protesto etti. Kanun yürürlüğe girmiş olduğu halde



bu protestolar sebebiyle hükümet bunu geri çekmek zorunda kaldı. İş güvencesizliği alanında kadın hareketinin ve kadın gruplarının destek verdiği başka mücadeleler de oldu. Bunlar McDonalds ve Accor Otel Grubunun Concorde La Fayette Paris Oteli'nde sürdürülen mücadelelerdi. Son yıllardaki mücadeleler, grevler ve protestolar çoğunlukla eğretilişme, yarı zamanlı işler ve işten atılmayla ilgiliydi. Eğretilişme ve yarı zamanlı iş, insanların seçtiği bir şeyden ziyade onlara zorla benimsetilen bir şey. Bir süpermarkette veya alışveriş merkezinde tam zamanlı çalışmayı seçemezsiniz çünkü buralarda sadece yarı zamanlı işler sunulmaktadır.

Sendikalar da dahil birçok örgüt ve platform işlerin eğretilişmesine karşı mücadele ediyor. Bu organizasyonlar içinde CNDF (Collectif National des Droits des Femmes/National Collective of the Rights of Women, Ulusal Kadın Hakları KolektiŞ) gibi kadın grupları da var. Ayrıca uluslararası düzeyde mücadele eden platformlar da mevcut. Eğretilişme ve kadına yönelik şiddete karşı mücadelesini sürdürmekte olan Dünya Kadın Yürüyüşü bu hareketin önemli bir parçası. Elbette bu kadın örgütlerinin mücadelesi sadece güvencesiz koşullar veya esneklikle sınırlı değil. Aynı zamanda bu örgütler Fransa ve diğer ülkelerde daha geniş kapsamlı bir kapitalizm karşıtı veya anti-kapitalist hareketin bir parçası.

Çok teşekkür ederim.



# Tartışmalar

**Yıldız Ay:** Merhaba, ben İmece Sendika Girişimi'nden Yıldız Ay. Türkiye'de şimdilerde istihdamla ilgili, bizim gündelikçilerle ilgili şöyle bir şey var: Kadınlar bizi yarım gün işe çağırıyorlar, diyorlar ki, "Yarım gün gel, mesela 80 liraya gidiyorsan 40 lira vereyim", yarım gün diyor ama bir günün işini yaptırıyorlar.

Bir de, göçmen kadınlar evde köle gibi çalıştırılıyorlar. Vizeleri yok, kaçak çalıştırıyorlar. Evde yatılı kalan göçmen işçiler, çok kötü şartlar altında yaşıyorlar. Çamaşır, ütü gibi işlerin yapıldığı odalarda yatırılıyorlar. Bu kadınların Türkiye'de normal şartlarda ve yasal olarak çalışmaları için biz devlete nasıl bir baskı unsuru olabiliriz? Devlet nasıl haklar tanıyabilir?

Bir de ben İtalyanların yanında çalışıyorum. İşe girişte bir sözleşme yaptık, 2,5-3 yıl çalıştım ve şimdi gidiyorlar. Bununla ilgili nasıl bir yasal prosedür izlemeliyim, bir yasal hakkım var mı? Hiçbir yasal hakka sahip değiliz, ama hiç değilse çalıştığımıza dair bir sözleşmem var. Şirket ödüyor benim paramı da. Haftada bir gün gidiyorum, şimdi onlar İtalya'ya taşınacaklar. Herhangi bir hak talebim olabilir mi? Bu gibi durumlarda çok sıkıntı yaşıyoruz, çünkü hiçbir hakka sahip değiliz. Teşekkür ederim.

**Helena Hirata:** Evet, göçmen işçilerin durumundan bahsetmek çok önemli. Fakat bundan önce gündelik işçilerden bahsedelim. "Yarım gün çalışma", insanları çalıştırmanın oldukça esnek bir biçimi. Yarım günde daha yoğun çalışabilirsiniz ve yorulduğunuzda da zaten daha fazla çalışamazsınız, aldığınız 40 lira ile evinize gidersiniz. Sanırım bu durum farklı ülkelerde de, hizmet sektöründe çalışan çoğu kadın işçi için benzerlik gösteriyor. Mesela Kanada'da çağrı merkezinde çalışan kadınlar, Fransa'da süpermarketlerde çalışan kadınlar aslında bu işyerlerinin en yoğun oldukları zamanlarda çalışıyorlar, işten sonra da evlerine gitmek zorundalar. Müşteri sayısı arttığı zaman, eviniz uzakta bile olsa süpermarkete çalışmaya geri dönmek zorundasınız. Uzakta yaşamak sizin sorunuz, işverenin değil. O

yüzden süpermarketlerde işlerin yoğun olduğu zaman çalışan sayısı da çok oluyor. Örneğin Fransa'da marketlerin yoğun oldukları saatler akşam 5'ten 8'e kadardır, öğlenle öğleden sonra saat 3-4 arasında tüm dükkânlar kapalıdır çünkü siesta (dinlenme) zamanıdır. İnsanlar bu saatler arasında alışveriş yapmak için süpermarketlere gitmezler, marketlerde müşteri olmaz. Dolayısıyla işçilere ihtiyaç yoktur. Yani çalışma saatleri oldukça esnek; sabah işe gelirler sonra eve giderler ve sonra da bir kısmı akşamüstü, bir kısmı da saat 8-9 gibi gelir. Çünkü artık esnek istihdam saatleri var. Akşam 8'den gece 11'e kadar açık süpermarketler var. Örneğin Paris'teki Carrefour gece 11'e kadar açık. Yani oldukça uzun bir çalışma süresi var ancak sabah 8'den akşam 11'e kadar orada çalışmak zorunda değilsiniz, gelip gidersiniz, gelip gidersiniz.

Kanada'da, Carnegie Grubu'nun kadın işçilerin sağlık sorunları üzerine bir araştırması, kadınların her gün farklı mesai saatlerinin olduğu çağrı merkezlerinde de aynı sorunun olduğunu gösteriyor. Çalışma saati açısından bir gün diğerine benzemiyor. Dolayısıyla işçiler esnek çalışma saatlerine uyum sağlayabilecek bebek bakıcısı bulamadıklarını söylüyorlar. Çünkü bebek bakıcısı çalışmak zorunda ya da halihazırda çalışıyor ya da öğrenciyse dersine çalışması lazım. Dolayısıyla her gün farklı saatte gelemes. Yani bu insanların yaşamlarını organize etmeleri büyük bir sorun.

Göçmen işçiler için konuşursak, bence vizesiz ya da izin belgesiz olanların durumu oldukça zor. Fransa'da muhtemelen Türkiye'dekinden de fazla göçmen işçi vardır. Çünkü Fransa ikincil sektörlerde çalışmak için gelen göçmen işçilerle kurulmuş bir ülke: fabrikalarda, örneğin otomobil fabrikalarında ve inşaatlarda. Şu anda çok fazla göçmen var ama son zamanda gelen göçmenlerin belgeleri yok ve olmayacak, hatta eski göçmenlerin çoğunun da izin belgesi yok. Bugün Fransa'da, sans-papiers yani kağıtsız göçmen dediğimiz göçmenlerin hareketini görüyoruz. Sans papiers, "kağıtsızlar" demek. Sanırım ABD'de de belgesiz göçmenlerin başlattığı bir hareket var. Ruth Milkman adında Amerikalı bir araştırmacı ABD'nin batısındaki San Diego'daki Latin göçmenlerle ilgili çok sayıda araştırma yaptı.

Araştırmaları kağıtsız göçmenlerin yasal statü kazanmak, çalışma izni almak için mücadelelerini gösteriyor.

Fransa'da da durum oldukça benzer. Bazı kazanımlarla sonuçlanan pek çok direniş var. Şimdi CGT (Genel İşçi Konfederasyonu), CFTD ve solcu sendika SUD gibi sendikalar da onları destekliyor. Ev ya da bakım işlerinde çalışan göçmen kadınlar da yasal bir statüye kavuşmak ya da çalışma izni almak için mücadele etmeye başladılar. Fransa'daki göçmen kadınlar genelde Kuzey Afrika'dan, Cezayir, Fas ve Tunus'tan; ayrıca Siyah Afrika'dan, Kongo, Senegal ve Mali'den geliyorlar. Bu ülkelerden gelen çok sayıda kağıtsız göçmen var. Bu kadınlar yasal sendikalardan destek gördüler. Belirli sayıda göçmen belge aldı ve yasal statüye kavuştu. Ancak mücadeleleri oldukça zordu; çalışma izni ya da herhangi bir yasal belge alana kadar belirli binaları, kiliseleri işgal ettiler, günlerce, haftalarca kötü yaşam koşullarında sabrettiler. Fakat bugün Fransa'da kağıtsızların mücadelesi süreklilik kazandı. Fransızca'da papier (kağıt) eril bir kelimedir, le papier olarak telaffuz edilir. Dolayısıyla sans-papier de eril bir kelimedir. Ancak kadınlar, "Bizler sans-papieres'iz" diyorlar yani bu kelimeyi dişileştiriyorlar. Böyle diyerek kullandığımız dili değiştirdiler.

**Dilek Hattatoğlu:** *Bir katkı sunmak istiyorum. "Esneklik", "küreselleşme" ve "çalışma biçimlerindeki değişim" dendiği zaman, en önemlisi işin organizasyonunun değişmesi ile dışarıya iş vermek. Yani işin fabrikalar dışına çıkması ve küçük atölyelerde ya da evlerde yapılması. Bu bütün dünyada, Kuzey/Güney, Doğu/Batı, Birinci/Üçüncü fark etmez, istediğiniz gibi adlandırın, tüm dünyada yaygın bir şey. "Ev eksenli" çalışma, dışarıya iş verme sistemleriyle birlikte yaygınlaştı. Ev eksenli işlerde kadınlar tüm dünyada %90'lara varan oranlarda çalışıyorlar. Yani "ev eksenli çalışma" dendiğinde, neredeyse kadına özgü bir çalışma biçiminden bahsetmiş oluyorsunuz. Şimdi ev eksenli çalışma ile değil de terimle ilgili bir şey söylemek istiyorum.*

*"Dışarıya verilen" işler derken üç ayrı taşeron istihdam tipinden bahsetmek mümkün. Bir tanesi eskiden beri bildiğimiz home work olarak adlandırılan "evde çalışma". Bu, bildiğiniz fason çalışma.*

İkincisi, “sipariş üzerine çalışma”. Ve üçüncüsü de “kendi hesabına çalışma”, ama bu mikro girişimcilik değil. “Ev eksenli çalışma” teriminin kullanılması 1996’da Uluslararası Çalışma Örgütü ILO’nun evde çalışma konusunda bir sözleşme kabul etmesinden sonra gelişti. Yani bağımlı olmayan, evde çalışma olmayan, fason olmayan dışarıda çalışmaları da kapsamak üzere konuldu. Bundan söz etmek gerektiğini düşünüyorum. Bunu hatırlatmak istedim.

1975’lerin ortasından itibaren tüm dünyada ev eksenli çalışanların örgütlenmeleri var. Ev eksenli çalışma esas olarak uzun ve belirsiz çalışma saatleri, işin gelişindeki düzensizlikler, gerçekten çok düşük ücretler ile nitelenebilen bir çalışma biçimi. Neden kadınlar ev eksenli çalışıyorlar? Çocuk, yaşlı ve engelli bakımının ve ev işlerinin kadınların üzerinde olması ve bu ikisinin bir arada yapılabilmesi beklentisiyle böyle oluyor. Yani hem bir yandan gelir kazanma diğer yandan klasik sorumluluklarını yerine getirebilme beklentisiyle girilen bir çalışma biçimi. Ancak dünyada yapılan pek çok araştırmanın sonuçları bunun doğru olmadığını gösteriyor. ILO’nun bu konuda yaptığı bir derleme var. Yani ev eksenli çalışan kadınlar sanıldığı gibi hem çocuklarına bakıp hem de gelir elde edemiyorlar. Çünkü iş geldiğinde o işi yetiştirmek zorundasınız. Geceleyerek, sabahlayarak, tüm gün o işle ilgilenmek durumundasınız.

O zaman, siz o işi yaparken sizin üzerinizdeki sorumlulukların gereklerini ya kız çocuklarımız yapıyor ya da yapamıyorsunuz. Veya erkekler “yardım” adı altında bir şeyler yapıyorlar. Ama sonuçta buralardan çeşitli güçlenme ve pazarlık öğeleri çıkıyor. İyi şartlara sahip, başka güvenceli iş seçenekleri zaten yok. Sadece Türkiye’den değil, dünyanın çeşitli yerlerinden bahsediyorum. Çok tipik bir şekilde aynı özellikleri görüyoruz. Sanıldığı gibi kadınlar eve kapanıp, evden çıkmadan hem yaşlılarına, çocuklarına bakıp, hem de para kazanamıyorlar. Birinci olarak ev eksenli çalışmayla ilgili altını çizmek istediğim şey bu.

İkincisi, yeni tip örgütlenmeler söz konusu ve bunlardan bir tanesi de ev eksenli çalışanların örgütlenmeleri. 1970’lerden beri dünyanın çeşitli ülkelerinde, Doğu’da da, Batı’da da klasik sendikalar ev eksenli

çalışanlara itibar etmiyorlar. Daha çok fabrika, işyeri ve erkek odaklılar. Taban kaybettikleri halde bu yönelimlerini değiştirmekte çok başarılı değiller. Dolayısıyla kadın sendikaları olarak adlandırılan bir form gelişti. Mesela Hindistan'daki SEWA Kendi Hesabına Çalışan Kadınlar örgütü adında kuruldu ancak sendika olduğunu mahkemeye tescil ettirdi. Portekiz'e bağlı, kibar deyişle özerk bölge, eski bir sömürge olan Madeira'da nakış işçileri sendikası mevcut. 1974'te Portekiz'deki Karanşl Devrimi sırasında, 1938'den beri var olan bu sendikada yönetimi deviren kadınlar, sendikayı ele geçiriyorlar. Daha sonrasında ev eksenli çalışanları dünya örgütü olarak örgütlüyorlar, ayrıca başka ülkelerde de örgütlenmeleri var. Bütün bu sözünü ettiğim örgütler ya kadınlar tarafından kurulmuş ya da oralarda kadınlar çalışıyor. Örneğin Avustralya'daki klasik bir sendika olan tekstil-deri-ayakkabı işçileri sendikasını, kadınlar olarak örgütlediler. Şili'de, Bolivya'da, Türkiye'de örgütlenmeleri var. Türkiye'de 2009'da ev eksenli çalışanlar sendikası kuruldu. Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinde sendika olarak olmasa da değişik örgütlenmeler var.

Bu şekilde uzunca anlatmamın sebebi, kadın emeğinden, bakım emeğinden, üstelik enformel küreselleşmeden konuşuluyor olmasına rağmen, aslında kadınların belki de en yoğun olduğu çalışma biçimi olan ev eksenli çalışmadan bahsedilmiyor.

Son söz olarak, örgütlenmeleri özellikle söylüyorum çünkü ev eksenli çalışanların hem dünya örgütü var, 2006'da Makedonya'daki toplantıda kurulan "Dünya Evde Çalışanlar Federasyonu", hem de çeşitli ülkelerde çeşitli formlarda örgütleri var. Yani özetle, "Üretim örgütlenmesi değişti, esnek çalışmaya maruz kalıyorsunuz. Zaten patriyarka da sizi köşeye sıkıştırıyor, zaten hükümetlerin de politikaları bunlar, vah zavallı bizler, vah zavallı kadınlar", şeklinde bir durum değil ortadaki, mücadele devam ediyor. Teşekkür ederim.

**Firdevs Hoşer:** Ben sizin konuşmanızdan, dünyadaki yeni istihdam biçiminin yarı zamanlı çalışma olduğunu anladım. Çeşitli ülkelerde saha çalışması yaparken, hiç kadınlara yarı zamanlı çalışmayı tercih edip etmediklerini sordunuz mu? Çocuk ve yaşlı bakımı gibi gerekçeleri bir tarafa, kendileri için böyle bir çalışmayı tercih ediyorlar mı?

**Helena Hirata:** Evet, çok sayıda kadınla görüşme yaptım, yarı zamanlı çalışan ve/veya geçmişte tam zamanlı çalışmış birçok kadınla görüştüm. Ama Japonya örneğinde yarı zamanlı çalışma çok dikkate değer. Çünkü Japonya’da yarı zamanlı istihdam süre açısından büyük bir fark göstermiyor, tam zamanlı çalışmadan sadece bir saat daha az oluyor. Burada temel fark çalışma koşullarıyla ilgili. Maaşlar tam zamanlı işlerle kıyaslanamayacak kadar düşük, yarısı bile değil; örneğin bebek bakıcılarınınkinden çok daha düşük. Yarı zamanlı çalışan bir kadının çocuklarına bakıcı bulması bile çok zor. Dolayısıyla Japon kadınlar için evlendikten ve çocuk sahibi olduktan sonra çalışmaya devam etmek çok zor. Japon toplumu kadının evde kalmasını, çocuğuna ve eşine bakmasını istiyor. Yarı zamanlı çalışanlar için ücretler çok düşük, tatil imkânınız yok, herhangi bir sendikaya üye olma ya da emeklilik maaşı alma olanağınız ya da diğer haklarınız yok. Bütün bunlara rağmen Japonya’da çok sayıda kadın yarı zamanlı çalışıyor çünkü işverenlerin istedikleri gibi çalışmıyorlar.

Ben, çocuk sahibi olmadan önce tam zamanlı çalışan kadınlarla görüşmeler yaptım. Doğumdan sonra yarı zamanlı çalışmak zorunda kalmışlar, çünkü sabah 8’den akşam 10’a kadar çalışmıyor. Yarı zamanlı çalışmak, normal saatlerde eve gidebilirsiniz demek. Eğer tam zamanlı bir çalışansanız, elinizdeki işiniz bitene kadar işyerinde kalmak zorundasınız. Yani bir kadın için yarı zamanlı çalışmak demek, iş saatleriyle aile yaşamını bağdaştırmak demek. Dolayısıyla tam zamanlı çalışmayı tercih edemiyorlar, çünkü bu tip çalışma Japonya’daki anlamıyla aile yaşamıyla uyumlu değil. Erkekler sabah erkenden çalışmaya başlıyorlar ve gece geç saatte işten dönüyorlar, iş sonrası meslektaşlarıyla içki içiyorlar vs. Öte yandan evli olmayan kadınlar bile genellikle annelerinin bakım işini paylaşmak zorunda kalıyorlar. Ve diğer aile üyelerinin bakım işleri, Japonya’daki tam zamanlı çalışma ile bağdaşmıyor. Dolayısıyla yarı zamanlı çalışıyorlar.

Belki sormak istediğiniz soru şu: “Kadınlar çocuklarıyla evde zaman geçirmek için mi, yoksa daha az çalışmak için mi yarı zamanlı işler istiyorlar?” Bu ikinci durum Japonya için geçerli değil. Fakat



Fransa'da daha fazla insan çocuklarıyla vakit geçirmek için yarı zamanlı çalışmayı tercih ediyor. Fakat bu tercih hakkına ancak kamu sektöründe sahip olabiliyorsunuz, mesela okullarda, üniversitelerde, bakanlıklarda yarı zamanlı işi tercih etme şansınız var. Fransa'da yarı zamanlı işçiler genellikle çarşamba günleri çalışmazlar. Eskiden gelen bir Fransız geleneğinde çarşamba günü ilmi hale yani kilisede dinsel öğrenime ayrılmıştır. Artık böyle bir durum yok ama çarşambaları çalışmamak bir gelenek olarak kalmış. İnsanlar çocuklarıyla birlikte vakit geçirmek için çarşambaları izin alıyorlar. Ben hiçbir zaman Mercredi libre (boş çarşamba) kullanmadım, hiçbir zaman yarı zamanlı çalışmak istemedim. Ama çocukları anaokuluna verebiliyoruz. Benim oğlum da oradaki anaokulundaydı. Fransa'da okullar sabah 8'den öğleden sonra 2.30'a kadar açık, ama çocuklar öğleden sonra 4.30'a kadar anaokulunda kalıp yemeklerini okulda yiyebiliyorlar, yemekhaneleri var. Bu, tüm Avrupa ülkelerinde uygulanan bir sistem değil. Elbette çocuğun annesi de yakında bir yerde yaşıyor, okuyor ya da çalışıyor ve çocuklarını öğle yemeği için alıyorlar. Fakat ben oğluma evde ya da kantinde yemek yeme konusunda bir tercih hakkı tanımadım. Tüm çocuklar kantin yemeklerinin kötü olduğunu söylüyorlar ve eğer olanağınız varsa evde yemek istiyorlar.

Evet, Fransa'ya benzeyen ülkelerde yarı zamanlı çalışmayı tercih etmek mümkün ama bu sadece kamu sektöründe yapılabilecek bir tercih. Özel sektörde tercih şansı yok, ancak süpermarketlerde ve büyük alışveriş merkezlerinde bu seçenek mevcut. Zaten bu tür yerlerde de tercih şansı yok, size sadece yarı zamanlı iş öneriyorlar. Fransa'daki Çalışma Bakanlığı'nın istatistiklerine göre çalışanların %30 ila 40'ı tam zamanlı çalışmak istiyor ancak tam zamanlı çalışma olanakları yok. Fransa'daki yarı zamanlı çalışma sorunu Hollanda'dakine benzemiyor. Hollanda'da geri dönme olanağınız var. Yani yarı zamanlı bir işe girebilirsiniz ve kendinizi hazır hissettiğinizde istediğiniz zaman tam zamanlı çalışmaya çevirebilirsiniz. Fransa'da böyle bir durum yok. Yani yarı zamanlı işten tam zamanlı işe geçmek istediğinizde bu fırsatınız her zaman olmuyor.

**Necla Akgökçe:** Merhaba, ben Petrol-İş Kadın Dergisi'nden Necla Akgökçe. Aslen kadınların çalışma koşullarına dair, yani küreselleşme neticesinde güvencesiz çalışmanın nasıl tezahür ettiğine dair bir şeyler söylemek isterdim, ama tartışmalar biraz uzadı. Şöyle bir soru sormak istiyorum: Esasında kadınların bir bölümü güvenceli sürekli çalışma istiyor dediniz ya; sürekli çalışma bence kapitalist küreselleşmenin Güney ve Kuzey'deki tezahürüne ilişkin bir şeydir. Örneğin bizde kadınların durmaksızın çalışması, tedarikçi Şrmalarda bazen 36 saate kadar çıkabiliyor. Bir defasında kadınlar sipariş alınan bir ürünü yetiştirmek için 36 saat, hiç durmadan çalıştıklarını söylemişlerdi. Kadınlar açısından güvenceli ve sürekli çalışma buralarda, yani Güney'de böyle bir anlama tekabül ediyor. Tabii bunun istisnaları da var. Yarı zamanlı çalışmadaki güvencelilik sizdeki anlamıyla tam bir güvencelilik anlamına gelmiyor, daha güvencesiz diyebileceğim bir güvencelilik anlamına geliyor. Tüm bunlardan hareketle, bağlantı kurabilecek miyim bilmiyorum, ama şöyle bir soru sormak istiyorum: Küreselleşme ve güvencesiz çalışma Güney'deki ve Kuzey'deki kadınlar açısından farklı bir anlam ifade ediyor. Siz bu farklılıkta patriyarkal süreçlerin ne türlü bir etkisi olduğunu düşünüyorsunuz? Kapitalizm açısından bu x ya da y anlamına gelebilir ama patriyarkal süreçlerin ya da patriyarkanın güçlülüğü ya da zayıflığının bu konudaki etkileri açısından neler söylemek isterdiniz?

**Özlem Kaya (kolaylaştırıcı):** Önce birkaç soru ya da katkı alalım, ondan sonra yanıtlara geçelim isterseniz. Heidi sanırım söz almak istemiştin, bir şeyler söylemek ister misin?

**Heidi Hartman:** Helena, Fransa'da yarı zamanlı çalışan kadınların sayısının niçin arttığını söylemiş miydin? Değişimlerin ve ekonomik yapının kadınlar için bu kadar çok sayıda yarı zamanlı işi Fransa'da nasıl yarattığını anlamadım. Ve sonra umarım bize Danimarka'dan bahsedersin, çünkü güzel bir örnek gibi geliyor bana.

**Tuğba Baki:** Ben başka bir soru sormaktan ziyade, biraz daha esneklik üzerinde durmamız, kadınların esnek çalışmaya itilmesinin patriyarkayla ilişkisini biraz daha vurgulamamız gerektiğini düşünüyorum; çünkü esnek çalışma zaten bizlere yani kadınlara güvencesiz çalışmayı da

beraberinde getiriyor. Bunun başka büyük bir tehlikesi daha var, o da ev işlerinin, ev içi emeğinin, bakım emeğinin tamamıyla kadının üzerine sabitlenmesi... Kendi yaptığımız kampanyalarda da biz bunu söylüyoruz. Örneğin, geçen yıl yürüttüğümüz “Erkeklerden Alacaklıyız” kampanyamızın sloganları şöyleydi: “Erkekler eve çocuk bakmaya”, “Erkekler eve yemek yapmaya”.

Yani esnek çalışmayla birlikte ev içi işler tamamen kadına yükleniyor. Amaç da bu, kapitalizm ve patriyarkanın birbirini beslediği, birbirini güçlendirdiği bir sistem bu. Kadınlar hem esnek ve güvencesiz çalışacak hem de ev işine zaman ayıracak. Ev işi zaten “kadının işi”. Bu arada örneğin parayla yaptırılacak işlerde de kadın bunu evde bedava yapacak, hastaya da bedava bakacak, yaşlıya da bedava bakacak. Ama bu arada esnek bir işte, güvencesiz bir işte çalışarak eve ekstra para da sağlayacak. Demin bir örnek verdiniz kendi çocuğunuzla ilgili, benim oğlum mecburen okulda kalıyordu dediniz, babası niçin gidip onu almıyordu? Ya da ille de ev yemeği istiyorsa, hazır istemiyorsa, neden ona evde özel bir yemek hazırlamıyordu? Yani bunları göz ardı etmeden, patriyarkayla ilişkisini, sistemle ilişkisini göz ardı etmeden, bu şekilde irdelemeye devam edersek daha güçlü bir feminist bakışla konuyu daha fazla incelemiş olacağız diye düşünüyorum.

**Ece Öztan:** Hirata’ya öncelikle bu sunumundan dolayı çok teşekkür ediyorum. Çok değerli ampirik veriler sundu. Açıkçası kadın emeğinin farklı biçimlerini bu kadar net bir şekilde görmek herhalde hepimizi heyecanlandırdı. Şimdi katkıda bulunanların da söylediklerinden hareketle bir şey eklemek istiyorum. Hirata’nın bahsettiği esnekleştirmeye beraber giden bireyselleştirmenin çok önemli olduğunu düşünüyorum, tam da patriyarkayla ilişki kurmak ve kadın emeğinin farklı biçimlerini anlamak açısından. Çünkü bugün baktığınızda sadece ev içi emeği değil genel olarak emeği bireyselleştirmeye ya da sayılabilir/sayılamaz üzerinden tanımlamaya çalışan bir dizi alan var. Örneğin sağlık ya da eğitim alanındaki emeği, farklı emek biçimlerini, aslında sayılabilir/sayılamaz oluşuna göre, cinsiyete dayalı belli bir ayırım üzerinden tanımlama eğilimi var. Şöyle örnek vermek gerekirse; diyelim ki siz hastanede çalışan bir hastabakıcısınız. Performansınız,

sayılabilir faaliyetleriniz üzerinden ölçülüyor ama aynı zamanda hastayla kurduğunuz ilişkinin duygusal bir emek boyutu var. Ya da okulda çalıştığınızda öğrencilerle kurduğunuz farklı bir ilişki var. Bu tür bir emek bireyselleştirilmiş değil, tam tersine toplumsal cinsiyetleştirilmiştir. Onun için bizlerin, feministler olarak, ev içi emek/ ev dışı emek tartışmasının ötesinde, istihdam alanındaki görünmez emeğin sayılabilir sayılamaz biçimlerinin ayrışmasının ne kadar çok cinsiyete dayanan ayrımlar üzerinden işlediğini tespit etmemiz, göstermemiz gerekiyor. O yüzden ben bu ufuk açıcı sunumlar için çok teşekkür ediyorum.

**Hülya Osmanağaoğlu:** Merhaba, ben Türkiye’de güvenceli esnekliğin nasıl gündeme geldiği üzerine kendi tartışmalarımızdan yola çıkarak bir şeyler anlatıp Fransa’da, Brezilya’da ya da Japonya’da durum nedir diye sormak istiyorum.

Özellikle 2008’den beri sık sık gündemimize gelen bir konu var: Türkiye’de kadın istihdamını artırmak adı altında yasal düzenlemeler yapılıyor, direktişer yayınlanıyor, başbakanlık genelgeleri yayınlanıyor. Sürekli Avrupa Birliği normlarına uyum sağlamak üzerine kadın istihdamını artırmaktan bahsediliyor. Mesela kadınların sosyal güvenlik primlerinin bir kısmını sermayenin yerine devlet ödese deniyor. Aslında kadınlar, sermaye için tercih edilebilir ucuz emek haline getirilmeye çalışılıyor. Keza zaten çok sınırlı olan kreş hakkını, burada uzun uzun anlatmayayım, katılımcıların çoğu biliyordur kullanılmaz hale getirdiğini.

İkinci olarak, yine “iş ve aile yaşamını uyumlulaştırma” adı verilen bir çerçeve programla, kadınların hem evde çalışması ve iş yükünü sırtlanması hem de ücretli emek gücüne katılmasından bahsediliyor. Ancak bu ev ve iş ve aile yaşamını uyumlulaştırma denilen şeyin zaten kendisi, muhafazakârlaşmanın bu kadar güçlendiği koşullarda, kadınların ev içinde harcadıkları karşılıksız emeği daimi kılarak ücretli emek gücüne katılmalarını öngörüyor. Yani evdeki patriyarkal denetimi daimi kılarak ücretli emek gücüne katılmalarını öngörüyor. Bunun modelleri, mikro krediler, aslında demin Dilek’in bahsettiği ev eksenli çalışma modelleri, çağrıya bağlı çalışma, yarı zamanlı çalışma

gibi modeller. Bunları da aslında kayıt altına alalım diyorlar. Bunları kayıt altına alarak vergilendirelim, aynı zamanda kadınları güvenceli esneklik modeli altında çalıştıralım diyorlar.

Türkiye’de kadın hareketindeki bazı feminist arkadaşlarımız da, kadınları güçlendirme politikası başlığı altında, kadınların istihdamının bu modellerle bile olsa, güvenceli esneklik ön koşuluyla, artırılmasının desteklenmesi gerektiğini söylüyor. Bizse Mutfak Cadıları’nda uzun uzun yazdık, dergimizde dönem dönem yazdık, hatta TÜSIAD’ın Kadın Bakanlığı’yla Çırağan’da yaptığı bir toplantıya “Çalışmak istiyoruz ama esnek değil” pankartlarımızla gittik. Biz kadınlar olarak nasıl bir istihdam istediğimizin altını çizmemiz gerekiyor diyoruz. “Çalışmak istiyoruz ama esnek değil” diyoruz, yani özetle, esnek çalışma niteliksiz işler için uygulanan bir model diyoruz; zaten Hirata da bunu söyledi. Biz güvenceli esnekliğin, kadınları yine niteliksiz işlere hapseden, işin ve emeğin niteliğini geliştirmeye olanak vermeyen, sosyal güvenlik sistemine kayıtlı olsa bile emeklilik hakkı tanımayan, sürekli çalışmaya olanak vermeyen bir model olduğunu söylüyoruz. Bu anlamda kadın hareketi ve feministler açısından, güvenceli esneklik kadınları güçlendirmek için, en azından bugün için, desteklenebilir bir politika mıdır? Kadın istihdamını artırmak, kadınların ücretli emek gücüne katılması hiç kuşkusuz kadınları bir nebze güçlendirme olanağı taşır. Dün de bunu söyledik. Kadınların çalışmaya başlaması, onların erkeklere itirazını güçlendiriyor ama bunların ötesinde, kadınların bu şekilde çalışmasının desteklenmesi feminizm açısından tartışmalı bir olgu olarak duruyor. Sosyalist feministler olarak “Çalışmak istiyoruz ama esnek değil” diye tanımlıyoruz durumu. Fransa’da feministlerin ya da Brezilya’da veya Japonya’da feminist hareketin buna ilişkin yürüttüğü bir tartışma mevcut mu?

**Dilan:** Merhaba benim de bir sorum olacak. Esnek çalışma saatlerinden bahsediyoruz ama pek çok kadın, kadın olarak haklarının farkında değil. Mesela annem sabah 5’te kalkıp gece 10’a kadar çalışıyor. Ama onun da sabah 10’da kalkma hakkı olduğunu ben anneme nasıl anlatacağım? Yani burada konuşuyoruz, tartışıyoruz ama annem yarın yine 5’te kalkacak. Benim babaannem de 5’te kalkmıştı. Onun annesi de

5'te kalkmıştı. Yani çözüm nasıl başlayacak ya da biz çözüme yönelik neler yapabiliriz? Evet, biz burada 250 kadar kadın bir şeylere göre haklarımız olduğunu görüyoruz ama diğer kadınlara, yani şu anda burada olmayan kadınlara haklarını nasıl anlatacağız? Bazı şeyleri yapabilme haklarını, bir şeylere itiraz edebilme haklarını, bunları nasıl anlatacağız? Yarın her şey yine eskisi gibi devam edecek. Belki burada olmasaydım ben de annemin yaptıklarını yapacaktım. Yani çözüm olarak ne üretiyoruz diye sormak istiyorum.

**Helena Hirata:** Bu soruya yanıt vermek isteyen pek çok kişinin olduğunu düşünüyorum. Tüm bu soruları mümkün olduğunca yanıtlamaya çalışacağım ama tüm sorular için cevabım yok. İlk soru çalışma koşulları ve küreselleşmeyle ilgiliydi... Sanırım güvencesizlik unsurunu vurgulamak önemli. Güvencesizlik kavramı, farklı ülkelerde aynı biçimde ortaya çıkmıyor. Bu ülkelerde küreselleşmeden etkilenen kadınlar elbette aynı anlamda güvencesiz değiller, çünkü küreselleşme süreci Kuzey ve Güney ülkelerinde farklı yaşanıyor. Ve soruyu soran kişi patriyarka konseptini eklemek istedi, yani küreselleşmenin yanı sıra patriyarka farklı ülkeleri nasıl etkiliyor?

Elbette patriyarka ve kapitalizm birbirinden ayrı değil, dolayısıyla bu ülkelerin her birinde patriyarka ve kapitalist ilişkilerin sonuçlarını aynı anda görebiliriz. Örneğin Malezya'da çok uluslu şirketlerin kadın çalışanları diğer Malezyalı Şrmalarda çalışan kadınlardan 6 kat daha fazla maaş alıyordu. Dolayısıyla bunun, ülkeler arasındaki farklı ekonomik durumların sonucu olduğunu söyleyebiliriz, çünkü bu kadınlar kendi ülkelerine göre yüksek olan maaşlarından memnundular, ancak aldıkları maaşlar çokuluslu şirketlerin merkez ülkeleri ile kıyaslanamaz. Bu ekonomik gelişim şekillerinin bir sonucu ve ücretler bu iki tip ülkede farklılık gösteriyor.

Hindistan'ın Yeni Delhi kentinde, çokuluslu bir şirkette çalışan kadın işçilerle ilgili, işin kültürel boyutlarına odaklanan bir araştırma yapılmıştı. Şirkette akşam partiler yapılıyor, kadınlı erkekli alkol tüketiliyor. Ancak bu partilerin hiç de kendi kültürel alışkanlıkları olmadığını ve aslında ülkenin kültürüne ters düştüğünü görüyorlar.

O yüzden, bir yandan bu kadınlar çalışıyor, ama diğer yandan bu tür etkinliklerin Hindistan'ın patriyarkal yapısına karşı bir yanı da var. Bu bir ilerleme mi değil mi orası da tartışılır onların açısından. Dolayısıyla bu işçi kadınlarla görüşmeleri yapan kişinin aldığı cevaplar çelişkiydi. Araştırmacının soruları doğrudan değildi. Sonuçlar da bu tezin ne lehine ne de aleyhineydi. Bu tarz, patriyarka karşıtı bir toplumsal uygulamadan yine çok da emin olmadıklarını gördük verdikleri cevaplarda. Burada bir bütünleşme, birleşme olduğunu gördük; işin patriyarkal boyutu ile kapitalist boyutu somut bir örnekte gözler önüne serildi.

Heidi neden Fransa'da yarı zamanlı istihdamın arttığını sordu. Bence bunun temel sebebi hükümetin işsizliğe karşı verdiği mücadele. İşsizlik oranları çok yüksekti, dolayısıyla yarı zamanlı çalışma, istihdamı artırma olanağı verdi. Daha az bile çalışsalar, daha çok sayıda insan çalışır oldu. Yine aynı şekilde hükümet çalışma saatlerini azaltma politikası güdüyordu; böylelikle bu kişiler daha az çalıştığı için daha çok insan çalışacaktı, istihdam artacaktı. Hükümetin politikası buydu ama aslında çalışma saatlerinin düşürülmesiyle çok büyük bir istihdam da yaratılmadı. Şirketlere, işverenlere devlet sübvansiyonlar verdi, teşvik etti. Bu sayede istihdamın maliyeti şirketlere daha düşük olacaktı ve onlar da daha fazla yarı zamanlı işçi alacaktı. 1982'de kadınların %18'i yarı zamanlı çalışırken, şu anda bu oran %30'a çıktı. Bugün, yarı zamanlı çalışan işçilerin %85'i kadın.

Danimarka örneği sorulmuştu. Sosyal politika bakış açısıyla şunu söylemek önemli diye düşünüyorum: Fransa'da da, Avrupa'daki diğer ülkelerde de, işsiz olacaksak bari Danimarka'da işsiz olalım diyoruz. İşsiz kaldığımızda işsizlik yardımı, sübvansiyonlar ve diğer sosyal haklardan yararlanabiliyorsunuz. O yüzden Fransa ya da İngiltere'ye kıyasla Danimarka'da güvenceli esneklik daha mümkün görünüyor, öyle bir izlenim ediniyorum. Danimarka özelinde her ne kadar son dönemde işsizlik oranında artış gibi kötü koşullar ortaya çıkmış olsa da, yine de Danimarka'da kadınlar açısından bence iyi bir sosyal panorama var. Danimarka'da, İsveç'te, kadınları daha profesyonel, daha fazla beceri gerektiren konumlarda görüyoruz. Danimarka

uzmanı değilim ama bunlar iyi örnek teşkil eden, kadın dostu ülkeler gibi görünüyor.

Tuğba'nın sorusuyla ilgili olarak şunu söylemek isterim; tabii ki beni şahsi olarak tanımıyor olabilirsiniz. Aslında yalnız bir anneyim demiştim, yani kocam yoktu ki saat 2'de çocuğu alır mısın diye sorayım. O yüzden öğle yemeğini yedirir misin Şlan diyemedim, ama hiç kocam olsun da istemedim zaten, hakikaten. 16 yaşındayken dedim ki “Ben asla evlenmeyeceğim”. Neden evlenmek istemiyordum biliyor musunuz, çünkü evlenenleri görüyordum, evlendikten sonra boşanmaları çok zor oluyordu. O yüzden dedim ki evlenmeyeceğim. Muhtemelen böyle düşünmem bir hataydı, çünkü evlenseydim bugün büyük bir evim olabilirdi, yani zengin bir kadın olabilirdim. Ama hiç evlenmek istemedim, hiç öyle bir niyetim olmadı. Bu arada, oğlumun babası zengin bir adam değil. Ama oğlumu yetiştirirken birlikte yaşamamaya karar verdik babasıyla. Ama babası yine de benimle çocuk yapmaya karar verdi, istedi. Ben de çok istiyordum, 38 yaşındaydım, çocuk sahibi olmak için yaşlanıyordum. Bir arkadaşım gelip de, tamam seninle çocuk yapalım ama ortak bir hayat sürmeyelim dediğinde kabul ettim. Ama hiç birlikte yaşamadık. İyi yemek de yapmıyordu, o yüzden çocuğu alıp evde yemek yapmazdı zaten diye düşünüyorum. Fransa'ya 1971'de Japonya ve Brezilya'dan sonra geldim. Gideli tam 40 yıl olmuş o yüzden zihniyetim biraz daha Fransız kalıyor. Çalışan Fransız kadınlar, genelde benim gibi üniversitede tam zamanlı çalışan kadınlar, evde kalıp çocuklara yemek vermenin iyi Şkir olduğunu düşünmüyorlar, çünkü nasıl olsa akşam yemeği yapılıyor. Akşam yemeği zaten büyük bir iş, büyük bir külfet. Zaten her gün akşam yemeği hazırlanıyor, bir de öğle yemeği şart değil diye düşünüyorlar. Ben de böyle düşündüm, zaten kocam da yoktu, belki ona “Öğle yemeği mi hazırlamak istersin, akşam yemeği mi?” diye sorabilirdim. Neyse zaten akşam yemeği yeter; günün sonunda bütün bunları yapmak, bir de hafta sonu yapmak yeter diye düşündüm. O yüzden kocam olsaydı da daha iyi olmazdı, çocuğuma öğle yemeği verilmiş olmazdı diye düşünüyorum. Ama oğluma sorarsanız muhtemelen aynı cevabı alamazsınız ondan.



Esneklik ve bireyselleşme konusuyla ilgili son soruya cevaben, görünmeyen emek üzerine de bir şeyler söylemek istiyorum. Kadınların yaptığı işin büyük kısmı zaten ücretsiz ev içi emek, bütün duygusal emek zaten görünmez emek örneği. Dün konuşuyorduk, Heidi kocasının ne zaman tatile gideceğini, ne zaman izin alacağını söylediğini anlattı. İşte bu bütün aile hayatının idaresi, doğum günleri, kutlamalar, Noel, hediyeler vs., bunların hepsi ama hepsi, ev işi ücretli iş olsa bile kadınların yaptığı şeyler. Çünkü ev içi işçiler bunu yapmıyor ama biz yapıyoruz, bu görünmez bir emek. Her ne kadar kadın işi ya da erkek işi diye damgalanmamış da olsalar, yine kadının yaptığı görünmez işler. Kadının görünmez emeği dendiğinde zaten 3-4 saat konuşmak mümkün. O yüzden bunlara hiç girmeyeyim.

Hülya'nın sorusu var bir de. Aslında sorudan ziyade bir yorumdu. Bence yaptığı yorumlar üzerine düşünmemiz gerekiyor, esnek modelin nitelik gerektirmeyen işlerde yoğunlaşmasıyla ilgili. Tabii ki, ülkelerde zaman ve mekân açısından farklılıklar görülebilir. Esnek iş ya niteliksiz iş gibi görülüyor veya nitelikli kadın işi gibi görülüyor. Aynı zamanda Hülya, bunun gibi feminist toplantıların Brezilya, Japonya veya Fransa'da olup olmadığını sordu. Japonya'da yok. Japonya'da kadın hareketi gerçekten çok zayıf, hatta yok denecek kadar az. Entelektüel feminist kadınlar var ama bunun gibi bir hareket yok. Kadın feministler var sendikalarda. Sendikaların kadın hareketleri var ama bunun gibi bir hareket yok. Fransa'da ve Brezilya'da var. Evet, sosyalist feministler var. Feminist hareketler var. Bunların toplantıları oluyor, mesela Fransa'da 3-4 Aralık tarihlerinde büyük bir toplantı olacak. Fransa Kadın Hakları Derneği ev sahipliğinde, pek çok bileşeni var bu toplantının. Bir de Brezilya'da kadın hareketi gayet iyi. Çünkü Brezilya bildiğiniz gibi çok büyük bir ülke, farklı eyaletleri var, bu eyaletlerde beden, gebelikten korunma, kürtaj, istihdam gibi farklı konularda çalışan feminist hareketler var. São Paulo'da Dünya Kadın Yürüyüşü yapılacak. Brezilyalı mühendis bir feminist tarafından örgütlenen küresel bir kadın yürüyüşü olacak.

Bir de son soruya değinmek istiyorum. Bu da sorudan çok sabahları çok erken kalkıp işe giden annesiyle ilgili bir yorum niteliğindedi.

Bence sen buradaysan en azından sen aynı şeyi yapmayacaksın, bu gidişatı devam ettirmeyeceksin.

**Hasbiye Günacı:** *Sosyalist Feminist Kolektiften Kadın Emegi Grubuna teşekkür etmek istiyorum. Fransa'da kamu sektöründe yarı zamanlı çalışan kadınların güvenceli bir işleri olduğunu ve çocukları ile birlikte vakit geçirmek için bunu tercih edebildiklerini söyledin. Bu bana korkunç bir tuzak gibi geliyor. Burada patriyarkayı güçlü bir şekilde görmek mümkün. Fransız feministler Fransız hükümetinin onlara "Yarı zamanlı çalışın böylece biz işsizlik oranlarını düşürürüz, evinize gidin ve evinizde patriyarkaya hizmet edin", demesini kabul ediyorlar. Eminim Fransız feministler bu tuzağın farkındadır. Aynı zamanda yarı zamanlı çalışmada kadınlar daha az maaş alıyorlar, değil mi? O halde bu da başka bir felaket. Aslında yarı ya da tam zamanlı herkesin eşdeğer işe eşit ücret alması gerekir. Japonya'yla ilgili bir şey daha söylemek isterim, kadınlar evde kalıyor çünkü erkekler böyle istiyor. Bunu duyduğumuza pek şaşırmadık. Bu Türkiye'de böyle, tüm dünyada da, ne yazık ki bunda yeni olan bir şey yok. Ancak benim Fransa'yla ilgili sorum, aslında Almanya, Türkiye için de geçerli, yani yarı zamanlı çalışma sadece toplumsal cinsiyetleştirilmiş işleri pekiştiriyor, böylece kadınlar ev işini yapıyorlar ve bu da sömürünün başka bir adı değil mi? Mümkünse bu soruma yanıt almak isterim.*

Toplumsal cinsiyetleştirilmiş işlere gelince, bunun sebebi nedir? Ev işleri önemsiz olduğu için mi kadınlar yapıyor? Yoksa kadınlar yaptığı için mi ev işleri önemsiz? Hangisi? Boşanma aslında çok zor bir iş değil, evliliğe karşıyız çünkü bu sadece kadınları tuzağa düşürüyor. Evlilik sizi tuzağa düşüren bir kurum. Boşanmak kolay olsa bile evlenmememiz gerekir.

**Berrin Hatacıköglü:** *2008'e kadar tam zamanlı çalışıyordum, sonra 3 yıl boyunca esnek çalıştım. Esnek koşullarda çalışmaya başladım çünkü tam zamanlı işin ağır koşullarına daha fazla dayanamadım. Ancak ekonomik durumum kötüleştiğinde tekrar tam zamanlı çalışmaya başladım. Şimdi de tekrar yarı zamanlı ya da esnek çalışmak için para biriktiriyorum. Bu elbette esnek çalışmaya bir övgü değil. Ancak üç yıl boyunca günde sekiz saat çalıştığım zamanlar da oldu, öte yandan tam*

*zamanlı çalıştığım dönemde günde bir bardak çay bile içemediğim de oldu. Çok çalışmak zorundasınız. Yarı zamanlı işlerde daha kötü çalışma koşulları olmasını bekleyebilirsiniz ancak o zaman da kendinize ait zamanınız oluyor. Esnek çalışma koşullarını tam zamanlı çalışmanın ağır koşulları ile birlikte düşünmek gerek. Türkiye’de işe gidip gelmek 12 saatinizi alıyor ve evde size yardım edecek bir anneniz ya da göçmen bakıcı olmaksızın bu işi yürütemezsiniz. Yani tüm tam zamanlı işlerin yarı zamanlı olması gerekir gibi görünüyor. Teşekkürler.*

**Helena Hirata:** Bu iki yorum da aslında aynı sonuca varıyor. Kadın ya da erkek, herkesin daha az çalışma saati olmalı, ne tür bir çalışma şekli olursa olsun. Tabii ki ideal olan da bu. Ve bunun şu anda geçerli olduğunu söylemek mümkün değil. Aslında tam zamanlı işlerin çok zor olduğunu biliyorum, özellikle ulaşım çok zaman alıyorsa, böyle ülkelerde çok zor. Bir de çalışma saatleri uzun olunca... Fransa’da tam zamanlı çalışma süresi haftada 35 saat, Japonya’da 40 saat, Brezilya’da 44 saat. Evet, Türkiye’de çalışma saatleri gerçekten çok uzunmuş. O yüzden sizinle tamamen hemşirim. Eşit işe eşit ücret ve herkes için daha az çalışma saati, bunlara kesinlikle katılıyorum. Fransız feministler aslında yarı zamanlı işe karşılar. Her ne kadar kamudaki yarı zamanlı işler güvenceli olsa bile buna karşılar diye düşünüyorum. Çünkü Fransız feministler için yarı zamanlı çalışmak demek, yarım ücret ve terş olanağının olmaması demek. Dahası eğitimden yoksun olmak demek, çünkü eğitim sadece tam zamanlı çalışana veriliyor. Eğer yarı zamanlı çalışıyorsanız, işveren için bu bir taahhüt değil, işe yeterince bağlı olmadığımızı gösteriyor, çünkü siz oraya bütün vaktinizi vermemiş oluyorsunuz, ya da buna gönüllü olmadığımızı göstermiş oluyorsunuz. Onun yerine ailenizle çocuğunuzla olmak istediğinizi gösteriyorsunuz. Bir de Fransız feministler yarı zamanlı işlere kamuda bile karşı çıkıyorlar çünkü kamuda bu şekilde çalışan kadınların kariyer olanağı olmuyor. Daha fazla sorumluluk alamıyorlar. Veya yarı zamanlı çalıştıkları müddetçe daha ilginç bir iş isteyemiyorlar.



# Günümüzde Feminist Politika Panel

**Ece Kocabıçak (kolaylaştırıcı):** Bildiğiniz gibi, iki gündür kadın emeği üzerine tartışmalar yürütüyoruz; amacımız, feminist politikaya katkıda bulunabilmek. Türkiye’de ve dünyada yakın geçmişte ilginç gelişmeler oldu. Hatırlarsanız, bir süre önce Kanada’da bir polis memuru, “Kadınlar ne giydiklerine dikkat etmedikleri sürece, sokakta cinsel tacize ve istismara uğramaları doğaldır,” dedi. Belki fark ettiniz, belki etmediniz, ama Yeni Zelanda’da da bakanlardan biri “Emek politikalarında toplumsal cinsiyet bölünmesi kadınların adet dönemleriyle bağlantılıdır,” demişti. Kadın istihdamında bütçe kesintileri olmuştu ve bütçe kesintilerinin %70’i kadınlara sağlanan mali desteklerden idi. Türkiye’de de çok bir benzer durum var diye düşünüyoruz. Başbakan -bildiğiniz gibi- ısrarla her kadınının en az üç çocuk yapması gerektiğini vurguluyor. Yanlış hatırlamıyorsam *Mutfak Cadıları*’nda da yazdık: Konya’da üç çocuk yapan ailelere su parasında indirim uygulanıyor. Yeni sosyal güvenlik yasası, torba yasa (6111 sayılı yasa) gibi birtakım

düzenlemelerle kadınlar bir yandan aileye ve erkeğe daha bağımlı hale getirilirken, diğer yandan da işgücü piyasasına da eşitsiz koşullarda çalışmaya çekiliyor. Esneklik, kadınlar için önerilen bir çalışma biçimi haline gelmeye başladı. Halihazırda esnek ve eğreti koşullarda çalışan kadınların durumu kayıt altına alınma suretiyle yasalaşmaya başladı. Bunun dışında, kadınlara yönelik artan şiddet günümüzde önemli bir sorun. Kampanyada bahsettiğimiz gibi her gün ortalama üç kadın kendisine yakın bir erkek -babası, nişanlısı, eski sevgilisi- tarafından öldürülüyor. Bir yandan kadına karşı ciddi bir savaş ve taarruz başlatılmış gibi görünüyor gerçekten. Öte yandan kadınların direnişleri gittikçe sesini yükseltmeye başladı. Kanada'dan başlamak suretiyle tüm dünyada çok kısa sürede SlutWalks (kaltak yürüyüşleri) adı altında yürüyüşler düzenlendi. İngiltere'de bütçe kesintilerine karşı feministler örgütlenmeye başladı. Bütçe kesintilerine karşı kadın grupları oluştu. Türkiye'de biz kadına yönelik şiddete karşı ciddi bir kampanya yürüttük ve aslında yavaş yavaş devlet tarafından bu kampanyanın sonuçlarına ilişkin birtakım adımlar atılmaya başlandı. "Erkeklerden Alacaklıyız" da bir başka kampanya ve feminist hareket Türkiye'de bunlara benzer pek çok kampanya düzenledi. Böyle bir duruma ve Türkiye'de ve dünyada böylesi bir konjonktüre girerken; "Nasıl bir feminist politikaya ihtiyacımız var" ve "Nasıl/Ne tür feminist örgütlülüklere ihtiyacımız var" konularını bu oturum çerçevesinde konuşmayı düşünüyoruz. Günümüzde feminist politikanın nasıl olması gerektiğine dair feministler arasında ciddi farklı bakış açıları var. Bu bakış açıları bazen birbirleriyle keşişebiliyor, bazen birbirlerinden etkilenebiliyor, bazen de ayrı ayrı yollardan yürünebiliyor. Ben kısaca biraz ayırarak özetlemeye çalışacağım. Sonra da sizin ve konuşmacıların katkılarıyla detaylandırmaya çalışacağız.

Bazı feministler kadınlar arası farklılıklara vurgu yaparak, bu farklılıklar dolayısıyla kadınların artık birleşik bir bütün olarak kolektif bir özne olamayacağını iddia ediyorlar. Bunun dışında birtakım feministler toplumsal cinsiyetin sabit olmadığını, akışkan olduğunu ve değişebileceğini söyleyerek, bu değişebilirlik üzerinden bir

performans ile toplumsal cinsiyetin yıpratılabileceğini savunuyorlar. Bazıları kadın-erkek diye ayırmanın artık günümüz dünyasında geçerli olmadığını, bunun eskiden gerekli bir şey olduğunu ve artık kadınların haklarını kazandıklarını, dolayısıyla erkeklerle birlikte mücadele vermeleri gerektiğini düşünüyorlar. Kimisi feminizmi sadece üçüncü dünya, İslam ülkeleri ya da Afrika ülkelerine özgü bir politika biçimi olarak görüyor; oradaki kadınların durumu geri kalmışlıktan dolayı kötü olduğu için feminizmin o ülkelerde geçerli olduğunu, artık modern Batı'da geçerli olmadığını savunuyor. Bunun dışında feminizmi ağırlıkla yoksul, ezilen üçüncü dünya kadınları üzerinden tarif etmeye çalışan, bunun dışında kalan kadınların -orta sınıf ya da Batı'daki kadınların- aslında kurtulduğunu, feminizmin daha çok ev içi çalışan, yoksul ve göçmen kadınları içeren diğer kadınlar için geçerli olduğunu savunan, bir anlamda Delphy'nin dediği "baş düşman"ı erkek toplumsal cinsiyetinden ziyade daha çok kapitalizmde gören bir anlayış var. Bunun bir tarafında da, kapitalizmin neoliberal versiyonunun kadınlar için oldukça yıpratıcı, kadınların durumunu daha kötüye götüren bir etkisi olduğunu, ama neoliberal versiyonun dışında kapitalizmin farklı biçimlerinin de olduğunu, sürdürülebilir bir kapitalizm için özellikle devlet politikalarında toplumsal cinsiyeti anaakımlaştırarak, devlet politikalarına hâkim olarak, kapitalizmin daha sosyal demokrat versiyonlarının kadınlar için çok daha iyi olabileceğini, böyle bir kapitalizmin kadınların durumunu da iyileştireceğini düşünen feministler var.

Çok kabaca bir yelpaze çizmeye çalıştım. Bu salonda çok farklı görüşler var. Biz Türkiye'de önümüzdeki dönem nasıl bir feminist politika yürütmeliyiz, nasıl bir feminist örgütlenme modeli öne sürmeliyiz, diğer ülkelerden konuklarımızın deneyimleriyle de patriyarkaya karşı nasıl mücadele vermeliyiz? Bu oturumda sadece kadın emeğine odaklanmadan genel olarak feminist politikayı konuşuyor olacağız. Ben söz sırasına göre sözü Gülnur'a veriyorum. **Gülnur Acar Savran:** 2009 yılı Adalet Bakanlığı verilerine göre Türkiye'de her gün en az üç kadın öldürülüyor. Ve 2002 yılından bu yana kadın cinayetleri %1400 artmış. Kadın cinayetlerindeki

bu dramatik artışın nedenlerini anlamaya çalışırken, feministler olarak çeşitli yanıtlar ürettik. Bu yanıtlardan ilki hepimizin üzerinde anlaştığı bir tespitti: Feminizmin 25 yıllık mücadelesinin topluma sızan ideolojik etkileriyle olsun, son 10 yıldır medeni yasa ve ceza yasasında yapılan değişikliklerin etkisiyle olsun, şu ya da bu şekilde (güvencesiz/esnek/enformel/ev eksenli de olsa) gelir getirici işlerde daha çok çalıştıkları için olsun, kadınlar artık şiddete, kocalarına cinsel ya da başka türlü hizmet vermeye daha çok “hayır” diyor; daha çok boşanma girişiminde bulunuyor ya da boşanıyorlar. Öte yandan, kimilerimizin ileri sürdüğü bir neden şuydu: İşsizliğin devasa boyutlara ulaşmasıyla birlikte eve ekmek getiremediği için kendini hiçleşmiş hisseden erkek sayısı giderek artıyor. Erkekler bunalıma, erkeklik krize giriyor. Bu erkekler yaşadıkları güç yitimi karşısında ellerinde kalan tek gücü kullanıyorlar, kadınlar üzerindeki çıplak şiddet kullanımı potansiyellerine başvuruyorlar. Yine bazılarıımıza göre, AKP'nin kadın-erkek eşitliği karşıtı söylemi erkekleri kadınlara karşı şiddet uygulama konusunda dolaylı olarak cesaretlendiriyor. Ayrıca, medyanın bu cinayetlerin pornograşsini yapmaktan hiçbir şekilde geri durmaması ve kadınları mağdurlar olarak sunması ise, kadın öldürmeyi erkekler için mümkün bir yol/yöntem haline getiriyor. Yargının kadın cinayetlerini meşrulaştıracak şekilde katillere haksız tahrik indirimi uygulaması ise şiddete başvurma konusunda erkekleri cesaretlendiriyor.

Bu arada, kadın cinayetleri önce Kürt illerinde görünür olmaya başladı. Bir dönem, ağırlıklı olarak ırkçı saiklerle, bu cinayetler “töre cinayetleri” adı altında Kürtlere özgülendi. Feministlerin çabalarıyla bu adlandırma büyük ölçüde geride bırakıldı. Önce “namus cinayetleri” nitelendirilmesi yaygınlaştı; ardından, en kapsayıcı ifade olarak “kadın cinayetleri”...

Evliliklerin/birlikteliklerin şu ya da bu şekilde çatırıyor, ailenin çözülüyor gibi görünmesi neye işaret ediyor peki? Bu, kimilerimizin savunduğu gibi “ataerkil pazarlığa” dayalı aile düzeninin çözülmesi, yani erkeğin evin geçimini sağladığı, kadının da tam zamanlı ev kadınlığı ve annelik yaptığı, kamusal yaşamdan önemli ölçüde



dışlandığı modern-öncesi/geleneksel patriyarka biçiminden, modern/ çağdaş patriyarkaya geçişe, bir ara dönemin sancıklarına mı işaret ediyor? Patriyarkal ilişkiler biçim mi değiştiriyor? Artık kadınların erkeksiz bir yaşamın mümkün olduğunu görerek daha çok boşanıp, yalnız yaşadığı; küçük bir kadın grubunun hizmet sektöründe görece üst düzey işlerde çalıştığı, daha büyük bir kesimin ise esnek, güvencesiz, düşük ücretli işlerde istihdam edildiği; bir yandan bakım emeği metalaşırken bir yandan da kadınların annelikle ev dışında çalışmayı bağdaştırmaya çalıştığı (AB modeline benzer) bir duruma mı geçiyoruz?

Bana öyle geliyor ki, bir dönüşümden, bir geçişten çok, patriyarkal ilişki biçimlerinin çeşitlenmesinden, çoğullaşmasından söz edilebilir. Yaşamakta olduğumuz süreç tek yönlü, doğrusal bir gelişme değil, çatışmalı/karmaşık bir süreç. Modern-öncesi ve modern; kadınları kamusal alandan dışlayan/onları kamusal alana çekerek ezen; bir yanda kadınların koruyucu yasalarla aile içinde tanımlandığı, onlara kocalarına/babalarına bağımlılıklarından geçen güvenceler tanındığı patriyarkal ilişkilerle, öbür yanda tüm emek piyasasını esnekleştirmek üzere kadınların esnek çalışma biçimleriyle, güvencesiz olarak ve düşük ücretlerle istihdama hep daha çok çekildiği patriyarkal ilişkilerin eşzamanlı olarak, bir arada var olduğu bir durumun habercisi bu süreç. Farklı türden patriyarkal ilişkilerin bir arada var olması, kadınlık durumlarının çeşitlenmesi, çoğullaşması anlamına gelir.

Aslında Türkiye’de 20. yüzyılın başından bu yana melez/karma bir patriyarkal düzen hüküm sürüyordu. Bir yandan Akdeniz havzası bölgesinde yer alan bir ülke olarak, İslam öncesinden devralınmış bir bekâret takıntısına, kadınların örtülmesi ve kapatılmasına, fetişleştirilmiş bir namus kavramına ve namus cinayetlerine ev sahipliği ediyor Türkiye. Öte yandan geç kapitalistleşmiş ülkelerde yaygın olan tarzda hızlı bir modernleşmenin yaşandığı bir ülke. Geç kapitalistleşme ayrıca, kentlerde ve tarımda son döneme kadar küçük aile işletmelerinin yaygın olduğu bir yapıya yol açmıştı. Buna Kemalizmin ve İslamın dinamiklerini de kattığımızda, ortaya modern-

öncesi patriyarkal ilişkilerle modern patriyarkanın harmanlandığı melez bir sistem çıkmıştı.

İşte, içinden geçtiğimiz süreçte patriyarkanın bu melez niteliğinin derinleştiğini düşünüyorum. Bunda, kadınların kazanımlarında ve karşı çıkışlarındaki yükselişin yanı sıra, AKP'nin yeni muhafazakâr politikalarının ve yeni-muhafazakâr politik iklimin çok önemli bir payı olduğu ise bence açık. Yeni-muhafazakârlık, neoliberalizmle (dinsel ya da seküler) muhafazakârlığın bir sentezi. Kuşkusuz iç gerilimleri de var ama yine de bir sentez. AKP aynı anda, hem fırsat eşitliği adı altında, neoliberal politikalarını kadınlarla erkeklerin soyut eşitliği üzerinden oluşturarak kadın-erkek eşitsizliğini derinleştiriyor (istihdam politikaları, SSGSS, 6111 sayılı torba yasa); hem de kadınlarla erkekler arasındaki “köklü farklılıklar” a dayalı muhafazakâr politikaları yaşama geçiriyor (örneğin AKP'nin sadaka politikaları). Yeni muhafazakârlığın özelliği tam da bu: Kadınları hem neoliberalizmin yöntemleriyle ezmek hem de aileci muhafazakâr yöntemlerle. Kadınlar bir yandan mikro kredilerle/ girişimcilik programlarıyla ailenin geçimini de karşılayacak hale getirilmeye çalışılıyor; bir yandan da yoksulluk ve aileci söylemler kadınları giderek daha çok ev ve bakım işi yapmaya yönlendiriyor. Eşcinsellik hastalık olarak nitelendiriliyor. Boşanma oranlarının artması karşısında aileyi güçlendirme alarını veriliyor. Boşanmalar, eşcinsellik, genel olarak erkek şiddeti ve kadın cinayetleri karşısında AKP'nin önerdiği “çözümler” tamamen aileyi ıslah etmeye yönelik, kadınları heteroseksüel aile içinde eş ve anne olarak konumlandıran söylemler. Bunların ötesinde, bu dönemde, bir yandan ailecilik baskın bir ideolojik söylem olarak öne çıkar ve aile ıslah yoluyla güçlendirilmeye hazırlanırken (üç çocuk söylemi, diyaneti işin içine sokma hazırlıkları, şiddete karşı önlemler geliştirme girişimleri), bir yandan da kadınları kendi bedenlerine düşman kılacak estetik endüstrisi ve estetik cerrahi zincirlerinden boşalmış biçimde gidiyor... Bu ikili sürecin simgeleri olarak, absürde varan düğün endüstrisi, televizyonlardaki evlilik programları örnekleri verilebilir.

Bu süreç kadınların konumlarındaki çeşitliliği ve kadınlar arası

farkları artıran bir süreç: Türkiye’de karşılıksız ev emeği kadınların ücretli emeğe katılımlarını şekillendiren temel etken olmaya devam ediyor. Ama örneğin hizmet sektörünün üst basamaklarında bakım emeği satın alarak annelikle iş yaşamını bağdaştırmaya çalışan kadın sayısı eskisine göre artıyor. Yeni muhafazakâr politikalar farklı kadın kesimlerine yer açıyor: Ev dışında çalışan kadınlar/tam zamanlı ev kadınları; esnek/güvencesiz/düşük ücretli işlerde çalışan kadınlar/ (bir azınlık olmak üzere) daha güvenceli/tam zamanlı işlerde çalışan kadınlar; boşanmış-yalnız yaşayan kadınlar/dışarıda çalıştırılmayan kadınlar. Kısacası, karşılıksız ev emeği, ücretli emek dünyasındaki patriyarkal ilişkiler, cinsellik, erkek şiddeti, siyaset ve kültürdeki patriyarkal ilişkiler gibi patriyarkanın temel yapılarında iki dinamik birden işbaşında. İlginç olan, eşzamanlı olarak, bu iki dinamiğin birden güçlenmiş olması... Buna kadınların dirençlerinin artıyor olması da eklenmeli.

Peki, kadınlık konumlarının çoğullaşması, patriyarkal ilişki biçimlerinin çeşitlenmesi bağlamında, bu yeni muhafazakâr politikalara karşı nasıl bir feminist politika örebiliriz? Oluşturmaya çalışacağımız feminist politikalar kadınlardaki erkek egemenliğine karşı bu kıpırdanışı, direnişi, itaat etmeme iradesini artırmaya yönelik olmalı. Bunun yolu ise, kadınları içinde buldukları farklı farklı patriyarkal ilişki biçimleri çerçevesinde güçlendirecek (erkeklere itaat etmemelerini mümkün kılacak/etmediklerinde öldürülmemelerini sağlayacak) politikalar üretebilmekten geçiyor. Boşanmış, bekâr kadınları da; çocuksuz kadınları da; evli/çocuklu tam zamanlı ev kadınlarını da; evli çocuklu ücretli çalışan kadınları da; ev eksenli/enformel/güvencesiz çalışan kadınları da, lezbiyen/biseksüel/trans kadınları da güçlendirmeye yönelik çok geniş bir sosyal politikalar/ sosyal haklar yelpazesi oluşturmak gerekiyor kısacası. Bu politikalar ne sadece farklılıkçı muhafazakâr saldırının önünü kesmekle yetinebilir, ne de salt neoliberal soyut eşitlikçi politikalara karşı çıkmakla. İlk bakışta zamandaş gibi görünmeyen dinamikleri, yani sadece belirli (örneğin geleneksel) bir patriyarkal düzenin farklılıkçı dinamiklerini değil, bunun yanı sıra (neoliberalizmle beslenmiş ve

onu besleyen) çağdaş patriyarkanın soyut eşitlikçi dinamiklerini de hedeşne almalı bu politikalar yelpazesi. Konumları birbirinden bu kadar farklı, çıkarları yer yer birbiriyle çatışır gibi görünen kadın kesimleri için aynı anda hak talepleri geliştirebilmek içinse, bu farklı kadınlık durumları arasında bağlantılar kurabilmek, bu konumların her birini patriyarkanın bütünüyle ilişkilendirmek gerekiyor.

Bu söylediklerim şu anlama geliyor: Sosyal politikalar demetimizi geliştirirken, ufkumuzu, (günümüzün önde gelen sosyal politikası olan) aile-iş yaşamı uyumlulaştırma politikalarının hedeferi olan evli/ev dışında da ama esnek zamanlı çalışan/çocuk sahibi kadınların çok ötesine geçecek biçimde geniş tutmalıyız. Her şeyden önce, tam zamanlı ev kadınlarının (itaat etmeyeceklerini mümkün kılacak biçimde) güçlendirilmesini önüne koyan politikalar geliyor. Bunlardan bazılarını saymak gerekirse: Kocaya ve babaya bağlı olmayan emeklilik hakkı ve sağlık sigortası. Emeklilik hakkının evlenmeden birlikte yaşama seçeneğini içerecek şekilde düzenlenmesi; evliliğe ve boşanmış olma koşuluna değil yaşa (örneğin 50 yaş) bağlı olması. Mevcut durumda kusurlu ve ahlâksız olmama koşuluna bağlanan, boşanmış ve yoksul kadınlar için nafakanın belirli bir gelir düzeyi altında hiçbir koşula bağlı olmaksızın genelleştirilmesi. Boşanma durumunda konut ve geçim güvencelerinin olması. İş aramaya başladıkları andan itibaren kadınların işsizlik ödeneğinden yararlanmaları...

İkinci sırada kadınların ücretli emeğe katılımlarını kolaylaştıracak önlemler geliyor. Bunların başta gelenleri, yaygın parasız veya düşük ücretli, yaşlı ve çocuk bakım merkezleri. Bu merkezlerin saatlerinin uzatılması. Ayrıca, yaşlılar için, kamu hizmeti olarak sosyal hizmet uzmanlarınca sunulacak evde bakım hizmeti. Bakım hizmetlerinin peşinden işgücü piyasasında gerçekleştirilmesi gereken dönüşümler geliyor: İşe alınmada pozitif ayrımcılık, eşdeğer işe eşit ücret, teknik beceri kurslarında kota, erkek kadın bütün çalışanlar için ücret kaybı olmaksızın işgününün kısaltılması vb...

Üçüncü olarak ise, erkeklerin ev içinde ve ev dışında bakım emeğini üstlenmelerini teşvik edecek/zorlayacak önlemler

düşünmeliyiz: Devredilemez ücretli babalık izinleri. Kamusal bakım hizmetlerinde erkeklerin istihdam edilmesi. Kamusal bakım hizmeti alan babaların ebeveynlik görevlerinden sorumlu tutulması ve bu kurumlarda kararlara ve işlere hizmet alanların/veya yakınlarının katılımı...

Sözlerimi bitirirken şunu vurgulamak istiyorum: Yeni muhafazakâr politikalar bağlamında, iki farklı teorik/politik çerçeveden kaynaklanan (zamandaş olmayan politikalar gibi görünen) politikaları savunmak zorundayız diye düşünüyorum. Bunlar, bir yandan kısmen farklılıkçı/koruyucu sayılabilecek, diğer yandan ise eşitlikçi politikalar.

**Jean Gardiner:** Sanırım yapabileceğim en faydalı şey, İngiltere'deki deneyimlerime dayanarak, feministlerin bir şeyleri nasıl değiştirebileceği hakkında pratiğe ilişkin kimi düşüncelerimi paylaşmak olur. O yüzden, feminist hareketlerin bence değişimi gerçekleştirmede başarılı olan yöntemlerine dair dört-beş Şkir sunmak istiyorum. Çünkü hangi talepler üzerine odaklanmamız gerektiği hakkında konuşmak bana düşmez; ama tecrübelerimizi paylaşarak, eylemlerimizi konuşarak, neyin etkili olup neyin olmadığını masaya yatırarak ve bu çok zorlu konulara nasıl yaklaşılabileceğini, halihazırda ele almakta olduğumuz konularda nasıl ilerleme kaydedebileceğimizi konuşarak birbirimize yardımcı olabileceğimizi düşünüyorum... Hangi Şkirlerden bahsetmek istiyorum diye bir beyin fırtınası yapıyorum aslında şu an sadece.

Önem sıralamasına göre konuşmuyorum, ama öncelikle şunu söyleyebilirim ki feminist hareket bence bir konuda çok başarılı oldu; bir tür kültürel politika konusunda. Bununla kadınların kendi kimliklerini nasıl gördüklerini gerçekten değiştiren, hatta umarım erkeklerin kendi kimliklerini nasıl gördüklerini de değiştirmiş olan müdahaleleri kastediyorum. Tek bir örnek vereceğim; bu sayede belki İngiltere'deki 40 yıl önce yapılan şeylerin tarihiyle bir bağ kurabilirsiniz. Aklıma gelen küçük bir örnek yalnızca. Eskiden Dünya Güzellik Yarışması idi adı, sanırım hâlâ da öyle. Türkiye'de de hâlâ öyle mi bilmiyorum ama 50'lerde ve 60'larda büyük bir

ticari olaydı bu yarışma. İngiltere’de yılın en önemli televizyon programlarından biriydi; etrafında büyük paralar dönüyor, büyük kârlar elde ediliyordu. 1970’te ikinci dalga feministler “Bu yarışmayı televizyon ekranlarımızda görmeye tahammül edemiyoruz” dediler, koca bir grup feminist etkinliğe sızdı ve ortalığı karıştırmayı başardı. Bu olay tabii ki basında büyük yankı uyandırdı ve o andan itibaren yarışmanın baş aşağı düşüşü başladı...

Feministler basitçe, “İnsanların, kadınların bikiniyle nasıl göründükleri üzerinden değerlendirildiğini izlemelerini istemiyoruz, biz bu şekilde yargılanmak istemiyoruz” diyordu. Tabii o zamanlar çok büyük tartışma yarattı bu ve feministler, yani, pek çok kişi onların korkunç bir şey yaptığını düşünüyordu. Ama geriye dönüp baktığımızda, yarışma halen devam ediyor olsa bile o feminist eylemin sonuçları oldu. Kadınların cinselleştirilmesi ve dış görünüşleri üzerinden yargılanması sorununu çözdük demiyorum elbette ama bu feministlerin kültür politikalarıyla nasıl uğraşabileceğinin bir örneği ve dünkü konuşmamda bahsettiğim egemen erkeklik ve kadınlık durumlarına karşı çıkmanın bir biçimi. Bence bu küçümsemememiz gereken bir şey çünkü kültürün en önemli şey olduğunu düşünmesek bile patriyarkanın bütünlüğünü sağlayan bir çimento görevi gördüğü konusunda hemşkir olabiliriz. Eminim ki, sizin de bu alanda yaptıklarımızdan verebileceğiniz örnekler vardır.

Feministlerin epey müdahil olduğu bir başka konu reklamcılığın doğasını hedef almak oldu; reklamcılıkta kullanılan kadın ve erkek imajları hedef alındı. Şimdi televizyonda mesela bir temizlik malzemesi reklamında ürünü kullanan kişi genellikle bir erkek oluyor. Bence bu çok ilginç çünkü tarihsel olarak temizlik malzemelerinin tanıtımını hep “anne” yapıyordu. Artık hep erkekler oynatılıyor ve slogan da her zaman şöyle: “Bu fantastik ürün sayesinde bu ahmağın bile temiz bir mutfağı olabilir.” İşte bunlar hep feministlerin kültüre müdahaleleri sayesinde oldu. Sizin karşınızda, bizim İngiltere’de karşınızda olana kıyasla on kat büyük kültürel zorluklar olduğunu zannediyorum. O yüzden sizi ne tür müdahalelerde bulunabileceğiniz konusunda düşünmeye teşvik ediyorum. Bütün mesele mesajınızı yaymakla,

başka insanların bu konular hakkında düşünme biçimlerini değiştirmekle ilgili ki, siz bunu zaten her halükârda yapıyorsunuz. Bahsetmek istediğim ilk konu buydu.

İkinci konu, siyaset yapmayı öğrenme konusu. Bir feminist olarak epey bir siyaset eğitiminden geçtiğimi düşünüyorum. Bence feminizmin en iyi tarafı bu, zira yaptığımız her şeyde başarıya ulaşıyor değiliz aslında. Değişim yaratmak zor; politikayı etkilemek, değiştirmek, yeni politikalar üretmek için kullanılabilir fırsatlar ve mekanizmalar konusunda birbirinizi eğitmek zorundasınız. Müdahale etmek istediğinize karar verdiğiniz politika ne olursa olsun, önce bunu nasıl yapabileceğinizi bilmeniz gerek. Türkiye’de sistemin nasıl işlediğini bilmiyorum ama şu anda İngiltere’de imza kampanyaları oldukça ön planda çünkü hükümet, internette topladığımız imza sayısı belirli bir sayıyı aşarsa konunun parlamentoya taşınmasının zorunlu olduğuna ilişkin bir yasa çıkarttı. O yüzden şimdi birçok örgütün imza kampanyası var. Bir metin yazıyorsunuz ve internet, milletvekillerine toplu mektup gönderme işini koordine etmeyi çok daha kolaylaştırıyor. İngiltere’de bunun için kurulmuş web siteleri var, siteye girip milletvekillerinizin kim olduğunu buluyorsunuz. Feminist örgütler bu tarz işleri örgütleyebilir.

İlginçtir, artık İngiltere’de sendikalar bu tip politik kampanyalara muhtemelen grevlere harcadıklarınayakın bireremkharcıyorlar. Çünkü grev örgütlemek zor ve işsizlik yükseldikçe daha da zor hale geliyor. Bu yüzden bugün İngiltere’de sendikaların benimsediği bir strateji üyelerine e-bildiri gönderip, “Bu konuda milletvekilinize mektup yazarsanız, parlamentoda görüşülecek” demek. Feminist örgütlerin de bu mekanizmaya erişimi var. Böyle bir şey örgütlenebilirse, politikayı etkileyebilecek bir eylemi koordine eden muazzam bir güç haline gelirsiniz, ancak tabii bunu nasıl yapacağımızı bilmeniz lazım. Birbirinizi eğitmeniz gerek çünkü herkes haklarının bilincinde değil, o yüzden siyaset yapmayı öğrenmek çok önemli. Elbette siyaset eğitiminin başka boyutları da var. Ben sadece bazı şeylerin pratikte nasıl yapıldığını bilmekten bahsediyorum. Hareketin kendini devam ettirmesi için gerekenin tam da bu olduğunu düşünüyorum.

Bahsetmek istediğim üçüncü konu ise toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılması, bundan dün de bahsetmiştim. Bugün artık en azından Avrupa Birliği'nde kabul edilen bir prensip bu. Bütün politikaların toplumsal cinsiyet perspektifinden değerlendirilmesi gerektiği Şkrini siyasetin gündemine sokmayı belki Türkiye'de de deneyebilirsiniz. Bir politikanın kadınlar üzerindeki etkisi nedir, erkekler üzerindeki etkisi nedir, kadınlara yönelik nasıl bir ayırımçı etkisi var? Bir kere, bahsettiğimiz konulardan birçoğu görünmez kalıyor ve asla gündemin bir parçası olamıyor. Tabii ki, hükümete toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılmasını kabul ettireceğiniz noktaya daha çok var. Ama feminist örgütlerin ihtiyacı olan şey, kendi içlerinde toplumsal cinsiyet analizi, toplumsal cinsiyet denetlemesi yapan grupların olması ve bu konuların dile getirilmesi. Elinizde veriler ve rakamlar olacak, araştırma sonuçları olacak ki politikaları etkileyebilirsiniz çünkü sizi rahatlıkla görmezden gelebiliyorlar. Yani elinizde tonlarca kanıt olsa bile yine de görmezden gelebiliyorlar ama... İngiltere'de giderek daha fazla dahil olmaya çalıştığım bir grup var: Kadın Bütçe Grubu. Çoğunluğu Londra'da yaşayan feministlerin oluşturduğu bu grupta tam da hükümet politikalarının toplumsal cinsiyet temelli analizini yapıyoruz. Özellikle de ekonomi politikaları, vergilendirme, refah devleti politikası, bu alanlarda çalışıyoruz. Siz de aynı şeyi yapmaya başlayabilseniz harika olur çünkü bence çok değerli bir çalışma. Ne zaman işe yarayacağını bilemeseniz bile bu verileri toplamak önemli.

Değinmek istediğim konular esas olarak bunlardı. Son olarak da medyadan bahsetmek istiyorum. Sizin medya ile olan bağlantılarımızın kuvvetli olması beni çok etkiledi. Alternatif medyanın tamamıyla ilişkiniz var. Ama anaakım ya da muhafazakâr medyayı nasıl kullanabileceğinizi de düşünmelisiniz. Olumlu bir örnek vereyim isterseniz: İngiltere'de, dün de bahsetmiştim, kadınların emekli olmak üzereyken iki yıl daha fazla çalışmak zorunda bırakılmaları ile ilgili büyük bir kampanya yapıldı. Epey büyük bir kampanya oldu. İngiltere'deki en muhafazakâr gazetelerden biri olan Daily Mail sonunda bu kampanyanın başını çeker hale geldi. Çünkü kadınlara



yapılan adaletsizliğin ne kadar büyük olduğunu gördüler ve bir sürü kadın okuyucuları olduğunu bildikleri için bu kampanyayı desteklemeleri gerektiğine ikna oldular. Daily Mail kampanyaya destek verince de pek çok kadın bundan haberdar oldu ve pek çok kadın, hükümeti protesto etmek için sokaklara döküldü. Sonuç olarak, kampanya bu sayede başarılı oldu. Yani bu mecradan da yararlı bir şey çıkabilir.

**Helena Hirata:** Küreselleşme bağlamında ortaya çıkan uluslararası göç, özellikle kadın göçü ve seks ticaretinin uluslararasılaşması gibi yeni problemlerle birlikte feminist teori ve hareketin bu konuları kapsayacak şekilde dönüşüyor olması önemli. Fuhuş ve kadın ticareti önemli ve çözümü çok zor olan problemler haline geldi. Birçok Avrupa ülkesindeki feminist hareketler, özellikle Fransa ve İspanya gibi ülkelere yönelik Doğu Avrupalı kadın ticareti sebebiyle, bu meseleyi önemli bir sorun olarak kabul ediyor.

Fransa'da feminist teori ve hareket içinde, fuhuş gibi meseleler bağlamında büyük bir bölünme söz konusu. Bazı feministler fuhuşun diğer işler gibi bir iş olduğunu düşünüyor ve dolayısıyla fuhuşa düzenlemeler getirilmesi gerektiğine inanıyorlar. Bu kadınlar düzenleme yanlıları. Öte yandan diğer kadınlara -ki ben bunların çoğunluk olduğuna inanıyorum çünkü sosyalist feministler Fransa'da çoğunluğu oluşturuyor- göre fuhuş bir iş değil, bir şiddet biçimi ve ortadan kaldırılması gerekiyor. Bu kadınlar ise ilga yanlıları. Ve Fransa'da bu iki feminist kamp birbiriyle konuşmıyor çünkü aralarındaki gerilim ve uzlaşmazlık çok büyük.

Fransa'daki hareketin bölünmesinin merkezindeki bir diğer tartışma da başörtüsü tartışması. Birleşik Krallık gibi diğer Avrupa ülkelerinin tersine bu konu Fransa'da bir kamusal politika sorunu. Hükümet, bazı kamu hastanelerinde başörtüsü takılmasını yasakladı. Eğer başörtüsüyle bir kamu hastanesinde çalışıyorsanız işten atılırsınız. Devlet okulunda da başörtüsü takamazsınız. Başörtüsü taktığınızda derslere giremeyeceğinizden özel okula gitmeniz gerekir. Bu feminist hareketin içinde çok yoğun bir tartışma ve tıpkı fuhuş konusu gibi uzlaşmazlık yaratan bir konu. Öyle ki bu kadınlar

birbirleriyle konuşamıyor bile. Christine Delphy gibi başörtüsünün yasaklanması kanununa karşı çıkan ve başörtülü kadınları korumak isteyen kadınlar, feminist hareketin başörtüsü yasağını destekleyen diğer kanadıyla çatışma halinde. Fransız feminist hareketinde olduğu gibi bir ayrılığı sizin yaşamadığınızı duyduğuma sevindim. Ama belki sizin içinizde de farklılıklar vardır ve bu oturum bizim Türkiye'deki feminist hareketin içindeki farklılıkları öğrenmek için son şansımızdır.

Bir noktanın altını çizmek istiyorum: bugün feminist mücadelenin bir Kuzey-Güney boyutu mevcut. Ayrıca ekonomik, Şansal, kültürel ve sosyal küreselleşmenin yanı sıra, mücadeleler de aslında küreselleşiyor. Dünkü konuşmamda uluslararası boyutta bir kampanya yürüten kadınlardan bahsetmiştim. Bence Avrupalı ve uluslararası hareketler başka konularda da birbirine yakınlaşıyor.

Bence önemli bir yakınlaşma konusu, Kuzey olsun, Güney olsun, tüm ülkelerde kadın istihdamında bir kutuplaşma yaşanması. Her iki coğrafyada da, meslek sahibi, profesyonel kadınlar var. Üniversiteye gidiyor, vasıf işlerde çalışıyor, değer görüyor ve nispeten yüksek maaş alıyorlar. Bu kadınlar çalışan kadınların %10'unu oluşturuyor. Kalan %90 ise başka türlü mesleklere sahip. Bu kadınlar sağlık, eğitim, kamu sektörü, hizmet sektörü gibi alanlarda geleneksel işler yapıyor. Bu kutuplaşma bence bugün dünyanın her yerinde gördüğümüz eğitimle ilgili bir eğilimin sonucu. Birçok ülkede daha çok kadın okula gidiyor, daha fazla eğitim alıyor ve daha fazla diplomaya sahip oluyor. Güney ülkeleri ve Japonya'da bile artık kadınlar vasıf gerektiren bir işte çalışmak için gereken diplomalara sahip. Problem şu, çok iyi bir eğitim alabilirsiniz ve iyi diplomalarınız olabilir ama bu iş bulma ve çalışma koşullarınız iyi olacak anlamına gelmiyor. Fakat eğitim açısından baktığımızda gerçekten çok büyük bir ilerleme var. Ve bence tam da bu ilerleme kadın istihdamındaki bu çift kutupluluğun kaynağı.

Göçmenler konusunun çok önemli olduğunu düşünüyorum çünkü bugün, dünyanın her yerinde kadın göçmenler ihraç edilecek bir kalem gibi görülüyor. Filipinler'in başbakanını dinlediyseniz,

her zaman Filipinli kadınların bakım işlerine ne kadar yatkın olduklarından bahseder; çünkü içlerinde çok şefkat varmış, çok müşşklermiş. Hatta Japonya'ya geldiğinde “Filipinli kadınlar soğuk Japon kadınlarından çok daha şefkatlidir” demişti. Filipin'in kadın işgücünden böyle bahsediyor: piyasaya sürülebilen diğer ürünlerden farklı olmayan bir kalem olarak. Bence onun bakış açısı bu; çünkü ona göre Filipinler'in en önemli ihracat malı, ev işleri ve yaşlı, çocuk bakımında çalıştırılacak kadınlar ve bakım emekçileri. Bu, en kıymetli kadın işgücü. Çok iyi yetişmiş, üniversite diplomasına sahip kadınlar bunlar. Mesela Paris'te 16. bölge gibi zengin bir muhite gittiğinizde ev işçisi ya da dadı olarak çalışan pek çok Filipinli kadın görüyorsunuz. Bence Güney ülkelerinden Kuzey ülkelerine göç eden bu kadınların çok zor durumda olduğunu görmemiz önemli. Yalnızca çalışma koşulları bakımından değil ama başka bir ülkeye gitmek, tüm ailelerini ve çocuklarını geldikleri ülkelerde bırakmak zorundalar. Filipinli, Sri Lankalı, Ekvadorlu, Kolombiyalı kadınlar için, Latin Amerika'dan Fransa ya da İspanya'ya işçi olarak çalışmaya giden kadınlar için durum aynı. Bunun daha geniş bir perspektiften zor bir durum olduğunu söylüyorum, çünkü bu kadınların çoğu başkalarının çocuklarıyla ilgilenirken, kendi çocuklarını eğitime, onlarla vakit geçirme olanağına sahip olamıyor. Japonya'da Filipinli bir ev işçisiyle konuştum, eve neden yılda bir kereden fazla gidemediğini sordum. Çünkü Japonya görece yakın sayılır. Tokyo'yla Filipinler'in arası Los Angeles'la Filipinler'in arası ya da Yunanistan'la Sri Lanka'nın arası gibi değil. “Öncelikle pahalı” dedi: “Eğer kazandığın bütün parayı eve gidip gelmeye harcıyıp para biriktirme şansını tüketirsen, başka ülkeye dadılık yapmaya gitmenin bir anlamı yok. Ayrıca işinin başında değilken maaş alamıyorsun.” Ve bu kadınların düzenli maaş alması gerekiyor. Yani bence bu dadıların çocuklarının duygusal durumu, öznel bir açıdan çok zor. Çünkü çocukları babalar, teyzeler, ablalar tarafından yetiştirilse de bu kadınlar çocuklarından ayrı kalıyorlar, çocuklarının duygusal açıdan sorunları, eğitim problemleri ya da farklı problemleri olabiliyor. Arlie Hirschfeld ve Rhacel Salazar Parrenas gibi pek çok kadın araştırmacı, göçmenlerin

çocukları hakkında yazdılar. Filipinli ev işçilerinin özne oluşları üzerine çalışan Liane Mozère gibi Fransız araştırmacı ve sosyologlar var; diyorlar ki bu kadınlar ilk defa Paris'te özgürlük, para ve devamlı kocaları ve çocuklarıyla ilgilenmeme olanağı kazanıyor ve kendi başlarına yaşayacak parayı kazanıyorlar. Ama bence yalnızca Paris'teki bu işçilerle görüşmeler yapıp, arkalarında bıraktıkları çocuklarla konuşmamak metodolojik bir tarafsızlık ve vardıkları sonuçlar da bunun ürünü.

Yani bence önümüzdeki önemli bir soru, ev işçilerinin durumu ve kadınlar arasındaki farklılıklar konusunda ne yapabileceğimiz. Çatışmaları yenerek aramızda dayanışma kurmak mümkün mü? Tabii, ev işçisi çalıştıran kadın burjuva ise ve bu kadınlar arasında bir sınıf çatışması varsa dayanışmadan söz etmek mümkün olmaz. Ama Türkiye ve Brezilya gibi Latin Amerika ülkelerini düşünürsek, buralarda orta sınıf, küçük burjuvazi ve işçi sınıfından kadınlar da ev işçisi çalıştırıyor, çünkü bu kadınlar düşük ücretlerle çalışsalar dahi işe gitmek zorundalar. Bu kadınlarla çalıştırdıkları ev işçisi kadınlar arasında çıkar çatışması olabilir ama bunun bir sınıf çatışması olduğunu düşünmüyorum. Bence ne tür bir dayanışmayı ne şekilde örebiliriz diye düşünmek gerek. Fransa'da psikolog Pascal Molinier'nin yaptığı çalışma geliyor aklıma, ev işçisi çalıştıran kadın işverenlerle, işçilerle aralarındaki ilişkiler üzerine görüşmeler yapmıştı. Bence öncelikle hakları, mesela ev işçilerinin diğer işçilerle birlikte sendikalaşma hakkı gibi birincil hakları nasıl örebiliriz diye düşünebiliriz. Birleşmiş Milletler, 2011 Temmuz'unda ülkelerin imzasına açtığı ev işçilerinin haklarını tanıyan bir konvansiyon yayınladı. Bence bu önemli. Ama tabii ki daha da önemli olan, ev işlerinin kadınla erkek (ya da, beraber yaşayan iki kadınsa, kadınla kadın) arasındaki bölüşümü. Çünkü sizin üzerine kampanya yaptığımız, erkeklerin evde görev alması gerektiğini söylediğiniz işbölümü, ev işçisiyle işveren arasındaki işbölümünden farklı. Sosyolog Danièle Kergoat'in söylediği gibi, ev işlerinin ortak paylaşımı ev içindeki gerilimi azaltıyor. Ev işi paylaşıldığında bir erkekle bir kadın arasındaki gerilim azalıyor. Bu durumda bir kişi işi

sırtlanıp, diğerine neler yapması gerektiğinin talimatını vermiyor ki, ev içinde mücadeleyi kızıştıran tam da bu durum. Benim için çiftlerin arasındaki işbölümünü sorgulayan bu tip kampanyalar önemli; belki böyle bir kampanyayı, örneğin daha fazla yuva ve kreş talep eden sosyal politikaya yönelik kampanyalarla birleştirmek mümkün olabilir. Fransa'da üç yaşından küçük bir çocuğu olup da çalışan kadınların oranı %80,2. Pek çok kadın çalışıyor. Japonya'da ise aynı oran %28. Çocuklar evde yetiştiriliyor çünkü kreş yok, yuva yok. Yani kadınların çalışma şansı çok düşük. Şimdi Japonya'da hükümet kadınları iş piyasasına çekmek için bir kampanya yapıyor çünkü Japonya'da nüfus artışını hızlandırmak gerek. Japonya'da kadınların ortalama 1,3 çocuğu var, yani çok az doğum oluyor. Böyle devam edemezler. Ama çalışan kadınlar çocuk istemiyor. Çünkü diyorlar ki, "Evlenip çocuk yaparsam çalışmaya devam edemem. Çalışmayı tercih ederim çünkü ilginç bir işim var ve ben bağımsızım. O yüzden de çocuk istemiyorum." Japonya'da çocuk sayısı giderek azalıyor. Ve bu nedenle bence kadınlarla erkekler arasında daha iyi bir iş paylaşımı önemli.

Bitirirken belirtmek isterim ki, kadına yönelik şiddetle mücadele şüphesiz ki çok merkezi bir konumda. Şimdi Fransa'da Dominique Strauss-Khan korkunç şeyler yaptı ama daha da korkuncu, Fransa'daki politik çevrelerden pek çok insan yaptığının o kadar da korkunç olmadığını söyledi, "onun içinde olduğu durumda kadına karşı bunu yapmak normaldir" dediler. Geçtiğimiz sene, kadına yönelik şiddete karşı yapılan 25 Kasım eylemi, yedi-sekiz yıl önce Dominique Strauss-Khan'ın cinsel tacizine maruz kalan Tristane Banon gibi kişilerin katılımıyla çok büyük bir eylem oldu. Eylemimize katıldı ve elbette tüm gazeteler onunla röportaj yapmak istedi. Fransa'da, her üç günde bir kadın, kocası ya da partneri tarafından öldürülüyor ve elbette böyle bir bilgi, değişik kadın gruplarımızı harekete geçiriyor.

**Heidi Hartmann:** İyi akşamlar, ikinci günde hâlâ bu kadar çok kişinin burada olduğunu görmek çok güzel. Konuşmacı arkadaşlarım ve ben, bu grubun kendini bu kadar adanmış bir grup olmasından çok etkileniyoruz.

Jean'in sözü bıraktığı yerden devam edeceğim konuya. Kadın bütçesi projesi yaklaşımının önemine ilişkin bazı gözlemlerimle başlamak istiyorum. ABD'de kadın bütçesi projesi gibi hiçbir girişim bulunmuyor. Diğer birçok ülkede bu tip bütçe çalışmaları var. Britanya Uluslar Topluluğu, Güney Afrika gibi eski kolonilerinde kadın bütçesi çalışmalarını destekliyor gibi görünüyor. Kadın bütçesinin hazırlanması, kadınların ihtiyaçları ve tercihleri tamamen bütçeye yansıtıldığında ulusal bütçede nasıl değişiklikler olacağını gösterecektir: Belki de, örneğin çocuk bakımı ve konut ihtiyacının devlet tarafından daha çok karşılandığı, daha ucuz silah veya daha verimli savunma sistemlerinin olduğu bir bütçe... Böyle bir bütçe, sadece kadınların ne istediğini değil, mevcut hükümet bütçesinin de bir eleştirisini ortaya koyacaktır. Bu tür bir eleştiri ise, kadınların hangi noktalarda bütçenin dışında bırakıldığını ve ihtiyaç duydukları hangi kaynaklardan yararlanamadıklarını ortaya çıkaracaktır. Bu tarz bir analiz, öncelikleri ve eylem planlarını belirleme noktasında, politikanın içinde olanlara da son derece yardımcı olacaktır. ABD'de böyle bir şeyi sistematik olarak yapabilmek çok verimli bir uygulama olurdu.

Şu an ABD'de yaptığımız şeyler çok gelişigüzel nitelikte. Aslında farklı alanlarda uzmanlaşmış kadın grupları, ulusal bütçenin kendi konuları ile ilgili farklı bölümlerini inceliyor olabilirler. Bir grup, kadın eğitimi üzerine çalışırken, diğer bir grup, meslek eğitimleriyle ilgileniyor ve başka birçok grup ise özellikle olarak bütçenin kadın sağlığı ile ilgili bölümlerine eğiliyor olabilir. Örneğin, doğum kontrol yöntemleri ve kürtaj için bütçede para ayrılmış mı diye araştırıyor olabilirler. (Aslında kürtaj için federal bütçede pek bir para ayrıldığından değil ama yoksulluğun kanıtlanmasına bağlı olarak yardım veren sağlık destek programımız olan Medicaid üzerinden yardım alan yoksul kadınlar, eğer sağlıkları tehlikedeysse veya hamilelikleri tecavüz sonucu meydana geldiyse Medicaid'den kürtaj için para alabiliyorlar.) ABD'de bazı örgütler de ulusal bütçeyi toplumsal cinsiyetli bir mercekten inceliyor ve eleştiriyor; ama işte dediğim gibi, her örgüt belirli bir konu üzerine yoğunlaştığından

ancak bütçenin belli başlı başlıkları yakından incelenmiş oluyor.

Ben çalışmamda ekonomik konulara odaklanıyorum, ekonomik büyümenin veya büyümenin olmayışının kadınları nasıl etkilediğine, kadınların ekonomik büyümeye nasıl katkıda bulduklarına, kadın ve erkeklerin ekonomik büyümede nasıl farklı roller oynadıklarına ve erkeklerin iktidarının ekonomik kaynaklarına eğiliyorum. Bir iktisatçı olarak, kadınların ekonomiyi nasıl etkilediklerine ve ekonomiden nasıl etkilendiklerine gerçekten ilgi çekmenin çok güç olduğunu itiraf etmeliyim.

ABD’de günümüzdeki kadın hareketinin durumuna baktığımda, kadınların en çok, kürtaja erişim, tecavüz ve cinsel saldırı, ev içi şiddet veya göğüs kanserinin tedavisi için yeterli kaynak bulunması ve tedavilerin geliştirilmesi gibi “biyolojik” konularda heyecanlandığını gözlemliyorum. ABD’de kürtajın yasal bir hak olmasına ve anayasa mahkemesi tarafından onaylanmasına rağmen, aynı mahkeme eyaletlerin bu hakkı çeşitli yollarla kısıtlamasını da yasalaştırdı. Elli eyaletin her birinde kadınların kürtaja erişimini kısıtlamak amacıyla farklı yasalar geçiriliyor ve düzenlemeler yapılıyor. Kadın hareketi kadınların kürtaj hakkını korumak için çok kaynak ve enerji harcamak zorunda kalıyor. Kadınların bu “biyolojik” konulara daha bir tutkuyla sarılmalarının, bu meseleleri yüreklerinin ta derinlerinde hissetmelerinden kaynaklandığına inanıyorum. Bu sorunlar, doğrudan doğruya, kadınlarla erkeklerin biyolojik farklılıklarına ve kadınların bu farklılıklardan dolayı patriyarkal veya erkek egemen toplumlarda hissettikleri korunmasızlığa değişiyor. Bunun tersine, kadınların örneğin eşitsiz ücret gibi ekonomik bir meseleden aynı şekilde etkilendiğini ve aynı motivasyonla eyleme geçtiklerine ben tecrübem dahilinde pek sık rastlamadım.

ABD’de kürtaj, çoğunlukla iyi örgütlenmiş köktendinci Hıristiyan azınlık nedeniyle tartışmalı bir konu olmaya devam etmekle birlikte, arada sırada kadın hareketinin zaferler kazandığı da oluyor. Örneğin, güneyde yer alan ve son derece muhafazakâr bir eyalet olan Mississippi, seçmenlerine yeterli imza toplamaları halinde bazı konuları doğrudan oylamaya sunma hakkı tanıyan birçok eyaletten

bir tanesi. Bu eyalette muhafazakâr bir grup, ana rahmine düşen yumurtanın hayatın başlangıcı olup olmadığı sorusunu oylamaya sunmayı başardı. (Ki evet yanıtı kürtajin cinayetle eşitlenmesi anlamına gelecekti.) Kadınlar, hayatın böyle tanımlanmasının birçok durumda üreyle ilgili seçimlerini kısıtlayacağını bildiklerinden, ilgi çekici bir biçimde, bu girişim böylesine muhafazakâr bir eyalette bile başarı kazanamadı. Örneğin, böyle bir tanım geçerli olsaydı, çocuk sahibi olamayan kadınların başvurduğu, laboratuvar ortamında döllenme yoluyla bebek sahibi olma uygulamaları, hayatın döllenme ile başlaması kabul edileceğinden, yasadışı sayılacaktı. Seçmenlerin sadece üçte biri, kürtaji ve tüp bebek uygulamalarını yasa dışı kılacak olan bu tanım lehinde oy verdi ve önerge düştü: seçmenlerin sadece %35'i bu sınırlayıcı tanımı destekledi. Bu, kadın hareketi için büyük bir zaferdi.

Ancak, kadınların on yıllar önce kazanmış olduklarına inandıkları doğum kontrolü hakkı bile geçtiğimiz yıllarda tekrar tartışma konusu haline geldi. ABD'de kadınlara sunulan birçok hizmet kurumsal destek görüyor. Bu hizmetleri sunan kâr amacı gütmeyen örgütler her yıl federal hükümetten, eyaletlerden ve yerel yönetimlerden önemli miktarlarda para alıyorlar. Özellikle yoksul kadınlar için mamogram gibi birçok temel sağlık hizmeti, Planlı Ebeveynlik Programının federal hükümetten sağladığı kaynaklarla gerçekleştiriliyor. Federal kaynaklar doğum kontrol yöntemleri için kullanılabiliyor ama kürtaj için kullanılmıyor. Planlı Ebeveynlik Programının sadece çok küçük bir bölümünün kaynağı, hükümet kaynaklı olmayan fonlardan yararlanılarak kürtaja kanalize edilebiliyor. Geçtiğimiz sene, Kongre'deki ve bazı eyalet meclislerindeki muhafazakâr siyasetçiler Planlı Ebeveynlik Programına saldırdılar ve hükümetten gelen tüm kaynağı kesmek istediler. Şimdilik başarısız oldular. Planlı Ebeveynlik Programı ise bu saldırılardan daha kuvvetli bir şekilde çıktı. Ancak bu tartışma gösteriyor ki, kürtaj ve doğum kontrolü iki partinin uzlaşmaya varabileceği alanlar değil.

Ev içi şiddet, kadın ticareti, tecavüz ve cinsel saldırı ve sağlık araştırmaları fonları gibi diğer "biyolojik" konularda bazen iki partinin



uzlaşabildiği oluyor. Günümüzde ABD’de görülen bu son derece kutuplaşmış politik ortamda, bu konular iki partinin uzlaştığı yegane konular olarak nitelendirilebilir. Bu alanlarda kadınlara sağlanan hizmetler de ciddi miktarda hükümet desteği alıyor. Dolayısıyla ABD’de kadınların ihtiyaçlarını gidermek üzere ciddi miktarda altyapının olduğunu söyleyebiliriz: Neredeyse her şehirde, küçük olanlar da dahil olmak üzere, kadın sığınma evleri ve tecavüz kriz merkezleri var. Bu merkezler sadece kadınlara danışmanlık ve hizmet sağlamakla kalmıyor, aynı zamanda polis ve mahkemelerle beraber çalışarak, memurları eğitmek veya yasal reformlar gerçekleştirmek yoluyla, bu tür davaların ele alınış biçimini değiştirmeye çalışıyorlar. (Örneğin ev içi şiddet vakalarında gözaltının zorunlu kılınması gibi.) Daha önce karı-koca ya da ilişkisi olan bir kadın ve bir erkek arasında mahrem kabul edilen konular, artık cezai müeyyidesi olan suçlar olarak değerlendiriliyor. Buldukları bölgelerde bir kadın merkezi olmayan veya bir merkezin varlığından haberi olmayan kadınların da yardıma ulaşabilmesi amacıyla, ABD’nin her yanında, ev içi şiddet mağduru kadınlar için federal hükümet tarafından desteklenen 24 saat açık acil telefon hattı var.

Giderek daha çok kabul gören ve daha fazla kaynak sağlayabilen bir mesele ise, kadınların sokak, otobüs ve metro gibi kamusal alanlarda cinsel tacize veya yüksek okul ve üniversite kampüslerinde cinsel tacize, tecavüze ve saldırıya uğramaları konusu. Obama yönetimi Beyaz Saray’da, kadınlara yönelik şiddet konusunda yüksek düzeyde bir danışman atadı; Başkan Yardımcısı Biden ise, kadınlara yönelik taciz ve saldırı konularında farkındalığı geliştirme amacıyla birçok kampüse gezi düzenledi.

Bu konularda federal devletten destek sağlanabilmesi, politika üreten kişiler açısından bunların görünür olması ve medyanın bu konulara ilgi göstermesi kesinlikle kadınlar için ilerleme demektir.

Kadın hareketinin, uzun yıllardır benim içinde çalıştığım kesimi; eşit ücret, ücretli izin ve devlet destekli çocuk bakımı da dahil olmak üzere iş-aile yaşamını uyumlulaştırma programları ve ABD’de yoksulluğun orantısız biçimde kadınların payına düşmesi gibi

ekonomik sorunlara odaklanan örgütlerden oluşuyor. Bu meseleler, kadınları kitlesel bir eylemliliğe sevk etmeyen konulardan. ABD'nin ücret eşitliği ve devlet destekli çocuk bakımı gibi konularda başka birçok ülkenin gerisinde kalmasına rağmen, uzun bir süredir bu konular için sokağa çıkıp eylem yapmıyoruz. O yüzden sizin buradaki varlığınız, bu zorlu ekonomik konular üzerinde çalışmak için bir araya gelmiş olmanız son derece büyük bir önem taşıyor.

ABD dünyada, kadınlara doğum yüzünden çalışamayacakları dönem için gelir sağlayan ve ulusal düzeyde uygulanan ücretli doğum izni olmayan üç ülkeden bir tanesi. Birçok ülkede ücretli babalık izni dahi uygulanmaya başlanmışken, ABD'de ne annelik ne de babalık izni yasayla düzenlenmiş; izin verip vermemek tamamen işverenlerin kararına bırakılmış durumda. Hatta sadece görece büyük Şrmalarda çalışan kadınların çocuk doğurmaları durumunda işlerini geri alması (1993 tarihli Aile ve Sağlık İzinleri Yasası ile) güvence altına alınmış. ABD'de kadınların ücretli ebeveynlik izni hakkını kazanmaları, büyük bir kazanım olacaktır; kadınların ekonomik güvencelerini artıracak ve yaşam standartlarını yükseltecektir. Hatta birçok evrensel politika için geçerli olduğu üzere, en çok da yoksul kadınlara katkısı olacaktır.

İşin aile ihtiyaçlarıyla daha uyumlu hale getirilmesinin bir başka yolu ise esneklik. Eğer bakıma ihtiyacı olan çocuklara sahip erkek ve kadınlar, daha az saat çalışabilir veya kendi yaşantılarına en uygun olan saatleri ayarlayabilirse bu, ebeveynlerin iki işi birden, yani hem çalışmayı hem çocuk yetiştirmeyi iyi yapmaya çalışırken karşılaştıkları zorlukları hafıfletir. Örneğin İsveç'te, ebeveynlerin daha az saat çalışabilme imkânlarının olması zorunlu kılındı; ancak özel sektör yarı zamanlı işlere daha az açık olduğundan, bu yarı zamanlı işlerden en çok yararlananlar genellikle kamu sektöründe istihdam edilen kadınlar oldu. Özel sektör yarı zamanlı çalışmayan erkeklerin elinde. Bu tarz politikalar ve uygulamalar, eğer işverenler başarının gerektirdiği uzun saatler çalışma konusunda kadınların geride kalacağını düşünürlerse, kadınlara karşı ayrımcılığa yol açacaktır.

Ben, bazı işlerin daha uzun saatler çalışılmasını gerektirdiği

düşüncesinin, erkek egemenliğinin ortaya çıkması ve kendini yeniden üretmesinin bir biçimi olarak görüyorum; kadınlar bu tarz işlerden dışlanıyor çünkü birisinin ailenin bakımını üstlenmesi gerekiyor ve bu, genellikle kadınlar oluyor. Bu tip işlerin çoğunun iki kişi tarafından daha az çalışılarak halledilmesi son derece mümkün. İki kişi bilgilerini sürekli paylaşarak ve koordine olarak, kişi başı 60 saat çalışmak yerine 30-35'er saat çalışabilirler. Yeni teknolojiler ile iş çok farklı yollarla yapılabilir. Günümüzde, daha iyileşmek bir yana giderek kötüleşen iş koşullarına karşı mücadele verdiğimizizi düşünürsek, bu ilerici Şkirler ABD için çok uzak gibi görünüyor.

ABD'deki en büyük sorunlardan bir tanesi, her türlü çalışma koşulunun son birkaç on yılda sürekli olarak kötüye gitmesidir. Gerçek ücretler, enşasyon etkisi çıkarıldığında, erkekler için 1970'lerin ortasından beri pek ciddi bir artış göstermedi. Geçici işler (ki buralarda işçilerin sağlık sigortası veya emekli maaşı gibi ek ödenekleri olduğunda bile bunlar son derece azdır) arttı ve ekonomik büyümeden elde edilen kazanç eşit biçimde paylaşılmıyor. Geçtiğimiz birkaç on yılın ekonomik büyümesinin sağladığı kazancın büyük bölümü en zengin %1'e gittiğinden, gelir eşitsizliği büyük bir artış gösterdi. Aralık 2007-Haziran 2009 arası meydana gelen ciddi durgunluk, işsizlik oranlarının yükselmesine ve ailelerin gelirlerinin düşmesine neden oldu ve bu kayıplar hâlâ telâş edilemedi. Ortalama olarak, işçiler ve aileler günümüzde 2007'de olduklarından daha kötü durumdadır.

“Paylaşılan refah” seviyesindeki bu düşüşün bir nedeni, ABD'de işçi sendikalarının güç kaybetmiş olması. Bugün ABD'de özel sektörde çalışan işçilerin sadece %7 ila 8'i, ücretlerin yükseltilmesi ve iş koşullarının düzeltilmesi için toplu sözleşmelere katılabilecekleri işçi sendikalarına üye durumda. Sendikalaşma oranları, işlerin daha fazla güvence altında olduğu ve (hasta olunan günler için ücret ödenmesi, daha geniş bir sağlık sigortası ve emeklilik maaşı gibi) ek ödemeleri olan kamusal sektörde daha yüksek. Tarihsel olarak sendikalar kadınları bünyelerine pek de katmaya çalışmış değildi ve genellikle erkek işçiler üzerinde odaklanırlardı. Ancak yıllar

üzerinden, sendikalara daha fazla kadın katıldı ve bugün sendikaların en yeni üyeleri arasında kadınlar çoğunluğu oluşturuyor. Sendikalar tüm işçiler için çalışma koşullarının geliştirilmesinde çok önemli bir güç oluşturabilir. Sendikalar bugün artık cinsiyetler arası uçurumu azaltmaya ve iş-aile uyumu imkânlarını geliştirmeye çalışıyor. Hatta araştırmalar gösteriyor ki, sendikalar beyaz erkeklerden ziyade kadınların ve azınlık erkeklerinin ücretlerinin arttırılmasında daha etkin oluyorlar. Yani sendikaların özellikle dezavantajlı konumda olan işçilere yardım ettiği çok açık. Sendikalar sadece kendi üyelerine değil, bütün işçilere yarar sağlayacak hukuksal kampanyalara katkıda bulundular: 8 saatlik çalışma günü, asgari ücret ve (ABD'nin toplam işgücünün neredeyse yarısına, hasta olduklarında ya da ailelerinin gereksinimlerinden dolayı ücretsiz ama iş güvencesi olan izin hakkını getiren) 1993 Aile ve Sağlık Yasası. Ne yazık ki, ABD'de sendikalar uzun bir süredir iş camiasının saldırısı altında ve iş dünyası sendikaların varlığını ve gücünü büyük oranda azaltmayı başardı.

Bütün bu olan biten arasında, 1970'lerden bu yana kadınların gerçek ücretlerinde, erkeklerinkinden farklı olarak artış oldu ve dolayısıyla kadınların ücretleri erkeklerinkine göre yükseldi. Ücretlerdeki cinsiyetler arası uçurum önemli ölçüde azaldı ama yine de oldukça büyük. Ücret eşitliği mücadelesinin ABD'de uzun bir tarihi var. Mesafe kaydedilmiş olsa da çok yavaş bir ilerleme söz konusu ve aslen değişim hızı da giderek düşüyor. Öyle ki, 1990'larda elde ettiklerimiz 1980'lerden, 2000'lerdeki kazanımlarımız ise 1990'lardan çok daha az. Ben 1960'larda NOW kuruluyorken kadınların, erkeklerin kazandığı her bir dolar için 57 sent kazandıklarını vurgulamak için 57 sent yazan rozetler taktığımı hatırlıyorum. Bir sene sonra bu rakam 59'a çıkmıştı ve çoğu kişi hatırlayacaktır 59 yazan rozetleri. Şu anda erkeklerin bir dolarına karşılık kadınlar 75 sent kazanıyor. Çok ilerleme kaydettik ama %25'lik bir fark hâlâ çok fazla.

Kadınların kaydettiği bu ilerlemeyi açıklayan ne peki? Hiç kuşku yok ki, kadınlar ücret eşitsizliğini ve istihdamda ayrımcılığı

yasa dışı hale getirecek yasalar için eylemler yaptılar ve hükümet de bu yasaların uygulamaya geçirilmesi için çeşitli mekanizmalar kurdu. Kadınların işverenlerini ayrımcılık suçlamasıyla dava etme hakları var ve ücret ya da işte yükselmeye ayrımcılık veya işyerinde cinsel taciz gibi suçlardan aldıkları hasarlar için bazen tazminat kazanabiliyorlar. Kadınlar eğitim açısından da çok büyük ilerleme gösterdiler. Bugün çok daha fazla kadın üniversiteye gidiyor, mezun oluyor. Orta öğretim sonrası bütün diplomalara bakıldığında kadınların neredeyse bunların yarısını aldığını görebiliyoruz. Kadınlar çalışma hayatına da geçmişe göre çok daha büyük oranlarda dahil oluyor, hayatlarının daha uzun bir süresinde çalışıyorlar, her yıl çalışma saatleri artıyor, öyle ki hem eğitimleri hem iş tecrübeleri (işte geçirdikleri zaman) önemli bir ölçüde ve erkeklere göre arttı (erkekler eğitimde kadınlar kadar ilerlemediler ve çalıştıkları yıl sayısı ya da çalışma saatleri kadınlarınkı kadar artmadı, çünkü zaten hayatlarının büyük bölümünde çalışıyorlardı). Kısacası, kadınlar iktisatçıların deyimleriyle “insan sermayelerini” büyüttüler ve buna bağlı olarak, gerçek ücretleri de, erkeklere göre ücretleri de arttı.

İş ve aile meselesi ve ücret farkı gibi konulara ek olarak yoksulluk konusuna da değinmek istiyorum. Kişi başına gelir açısından yakın olan diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, ABD’de çok yüksek bir yoksulluk oranı var. Basitçe söylemek gerekirse diğer zengin ülkelerden çok daha güçsüz bir refah devleti sistemimiz var. Çok yakında kabul edilen sağlık reformundan sonra bile evrensel sağlık hizmeti yok ve düşük gelirlili ailelerin barındırılması için gereken sosyal konutlardan (veya sosyal hizmet tarafından kirası karşılanan konutlardan) yoksunuz. Ve henüz ücret eşitliği söz konusu olmadığı için, çok fazla sayıda düşük ücretli iş sunulduğu için (çünkü ABD’de asgari ücret oldukça düşük ve işçi sendikaları görece zayıf), ücretli annelik izni olmadığı için ve devlet tarafından desteklenen çocuk bakımı ve başka hizmetler söz konusu olmadığı için, özellikle de kendi başlarına -aile bütçesine katkıda bulunan bir erkek ücretlinin olmadığı koşullarda- çocuk büyüten kadınlar orantısız bir şekilde yoksulluk tehlikesine sürükleniyor.

Helena'nın da az önce işaret ettiği üzere, evlilik dışında çocuk büyütme özellikle yoksul kadınlar arasında çok yaygın, çünkü erkek haneye maddi bir katkıda bulunmadığı sürece evliliği değerli bir ilişki olarak görmüyorlar. Bu kadınlar yüksek öğrenim görmemişler, ama bir bebek yapmak ve düzgün bir yaşam standardına sahip olmak istiyorlar. Düşük gelirli kadınlar, özellikle çalışma hayatına dahil olanları Kazanılmış Gelir Vergisi Kredisi (Earned Income Tax Credit - EITC) adı verilen bir gelir aktarma programı üzerinden ABD hükümetinden yardım alabiliyor. Bu, düşük ücretli işlerden kazandıkları paraya ek oluyor. (Örneğin, asgari ücretle çalışan bir kadın yılda 15.000 dolar kazanacaktır ve eğer iki çocuğu varsa EITC ona yıllık 4.000 dolar yardımda bulunacaktır). Bunun yanı sıra gıda kuponu da alabiliyorlar. (Gıda kuponları, yakın zamanda SNAP adı verilen kuponlar, sadece market alışverişi için kullanılabilen bir çek gibidir.) Büyük ihtimalle bu anne aynı zamanda Medicaid adı verilen sosyal sağlık programı için de uygun koşullara sahiptir. Hepsini bir arada, bütün sosyal yardımları ve kendi kazancını da eklersek yoksulluk sınırının biraz üzerine çıkabileceğini söyleyebiliriz. Bu şekilde, bekâr bir anne olarak hayatına devam edebilecektir. Birçok yardım ve destek ile bu kadınlar çocuklarını yalnız yetiştirebiliyorlar. Ancak eve katkıda bulunan bir erkek olmadığında yaşam standartlarının çok da iyi olduğunu söyleyemeyiz.

Çoğu kadın, kadınların evlilik dışında çocuk büyütebilmelerini kadın hareketinin başarısı olarak görüyor. Elbette, çoğu kadın lider düşük gelirli ailelerin durumunu düzeltmek için daha fazla gelir aktarımı olmasını ister; ama erkeklerin potansiyel istismarından özgürleşmek, kadınların şiddet uygulayan erkeğe bağımlı olarak yaşamak zorunda olmadan kendilerine geçim sağlayabilmeleri gerçek bir kazanımdır. Elbette, sağ kanattan ciddi bir tepki geliyor, Cumhuriyetçi başkanlar varken hükümet evliliği destekleyecek birçok programı yürürlüğe soktu. Hatta Obama yönetiminde bile bu programlardan bazıları faaliyetlerini sürdürüyor. Örneğin, gençlere doğum kontrol yöntemi olarak cinsel perhiz öğretildi. "Sadece 'Hayır' deyin. Eğer kimseyle seks yapmazsanız, hamile kalmazsınız." Bu

programlara ve bu programların sonuçlarının değerlendirilmesine milyonlarca dolar harcandı. Yapılan değerlendirmelerin çoğu bunların evlilik dışı hamilelik oranlarında bir düşüş getirmediğini de kanıtladığı halde...

Bazı politikacılar, aksi takdirde maliyetini karşılayamayacak düşük gelirli kişilere evlilik ve ilişki danışmanlık hizmeti sağlayarak insanları evliliğe teşvik edebilmeyi umuyorlar. Bu programı geliştiren kişiler, sadece çok küçük bir oranda çift bile (% 1 ve 3 gibi) evlenmeye ya da evli kalmaya teşvik edilirse, gelecekteki ekonomik getirileri (örneğin kamu yardımına muhtaç yoksul çocuk sayısının azalması) açısından bu programın maliyetini çıkaracağına inanıyorlar. Bu kampanyanın doruk noktasında, yetenekli bir karikatürçü, Washington DC'deki alışveriş merkezinin çevresindeki federal binalara yeni şekiller verdiği ve onlara “evlilik yüzükleri bürosu”, “nişanlanma bürosu”, “hayat boyu evlilik bürosu”, “boşanmayı ortadan kaldırma departmanı” gibi isimler taktığı bir karikatür yapmıştı.

Bu, sağ kanadın kadın hareketinin şu Şkrine karşı tepkisi oldu: Kadınların, çocuk sahibi olmak, erkeksiz yaşamak ya da başka kadınlarla birlikte yaşamak da dahil olmak üzere, kendi tercihlerine göre oluşturdukları aileler kurmaları onların temel bir hakkıdır. Öte yandan insanların çoğu evliliğin yoksul bir kadınla yoksul bir erkek evlendiğinde fakirliğin sona ermeyeceğini biliyor; öte yandan çoğu kişi evliliğin bir tercih olması ve yasalar veya hükümet programları ile denetlenmemesi gerektiğini düşünüyor. Yani bu evliliğe teşvik hareketinin muhafazakâr destekçileri olduğu gibi, çoğu Amerikalı bu projeye son derece kuşkuyla yaklaşıyor gibi.

İşin ironik yanı şu ki, ABD'de muhafazakâr kesimin verdiği tepki, kadınların bağımsız olduklarında, erkek denetimi altında olmadıklarında sahip olacağı gücün doğurduğu korkudan kaynaklanıyor. Şu soruyu soruyorlar sanki muhafazakârlar: “Onları gevşek bırakırsak, evli olmadan, babalarının ya da bir kocanın yanında olmadan yaşamalarına izin verirsek neler olabilir?” Halbuki dış politikamızda hükümet -Dış İşleri Bakanlığı üzerinden- hem cumhuriyetçi hem de demokrat başkanlar döneminde, kadın

haklarını öne çıkaran bir doktrinin sözcülüğünü yapıyor ve kadınların özerklik kazanmalarına yardım edecek programları destekliyor; bunları yaparken kadınların kendi hayatlarının doğasını ve yapısını belirleme ve çocuk yaşta evliliğe zorlanmak yerine okula devam etme vb. haklarının olduğunu savunuyor.

Sağdan gelen birçok güçlü saldırı karşısında, artık şunu fark ediyoruz ki belki de ABD içinde, burada saldırı altında olan kadınların haklarını pekiştirmek için Uluslararası İnsan Hakları Bildirgesi'nin ya da Pekin Konferansı Platformunun ahlâki gücünden yararlanabiliriz. Birleşmiş Milletler'in 1995'te gerçekleşen kadın konferansından beri, birçok Amerikalı kadın uluslararası çalışmalara büyük ilgi duymaya başladı. Biz bugün ABD'de bu uluslararası haklardan yararlanabilmek üzere kendimizi eğitiyoruz. (İlginç bir biçimde, ABD İnsan Hakları Bildirgesini muhtemelen, komünizm tehlikesine karşı makul bir tepki olarak görülebileceği kadar eski bir tarihte olduğu için imzalamıştı. Günümüzde ABD halen CEDAW'ı onaylamamış, çocuk işçiliğine karşı bildirgeye imza atmamış durumda.) ABD birçok alanda oldukça geri bir noktaya duruyor.

Konuşmamı ABD'de kadın hareketinin nasıl örgütlendiği ve kadınları harekete geçirip geçiremediği üzerinde birkaç şey söyleyerek sonlandırmak istiyorum. ABD'de bugün kadın hareketi, inanılmaz derecede geniş ve kendi içinde çeşitlilik gösteren bir hareket. Binlerce farklı kadın örgütü var. Bunların oldukça önemli bir bölümü kadınlara sağlık ve danışmanlık hizmeti verirken, bazıları kız çocukların ve kadınların eğitimini artırmak türünden bir dava için çalışan kadınlara hizmet sunuyor; daha az sayıda grup ise, kadınlar lehine yasaların geçebilmesi için Kongre'de ve eyalet meclislerinde lobi faaliyeti sürdürecektir ücretli elemanlar çalıştırıyor. Bazıları yerel yönetim, eyalet ya da bölge düzeyinde çalışıyor, bazıları ise ulusal ve/veya uluslararası arenada. Şimdi ne kadar büyük olsa ve ne kadar çok kaynağa sahip olsa da, kadın hareketinin en parlak devri, kadınların sokaklarda yürüdüğü, eylem yaptığı, her akşam toplantılar düzenledikleri ve sabahtan gece uyuyana kadar örgütlenme çalışmaları yaptıkları günlerdi. O devir artık kapandı.



Kadın hareketi kadınlara hizmet sağlamak ve kadınlardan yana değişime katkıda bulunmak için uğraşan ücretli çalışanları ile son derece kurumsallaşmış durumda.

Kadın örgütleri birçok konuda bir sürü faaliyet örgütlüyor ama bu faaliyetler genellikle kitle protestoları üzerinden gerçekleşmiyor. Faaliyetlerin çoğu politik olarak müdahalede bulunma amacını dahi taşıyor. Az sayıda grup kongreye, yerel yönetimlere ya da eyalet meclislerine daha fazla kadının seçilmesi, kadınların daha fazla politik güç elde edebilmesi, kadınlar için daha fazla devlet kaynağının sağlanması ya da ücret eşitliği için çalışıyor. Ancak dediğim gibi bu tip gruplar çok az sayıda. Her grubun siyasal eylemliliğe kendini adama düzeyi farklı ve bu gruplar tümünün desteklediği az sayıda birleştirici hedef etrafında bir araya gelmiş de değiller. Böyle bir strateji kadınlar açısından daha olumlu sonuçlara yol açabilirdi.

ABD’de hâlâ bir feminist hareket olup olmadığını sorabilirsiniz. ABD’de hayret verici şeylerden birisi de kadın hareketinin oluştuğu günden beri medyanın hareketin öldüğünü ilan etmesi. Medya bir yandan yeni ve heyecan verici olan her şeyi sever; dolayısıyla kadın hareketi de başlangıçta medyada ses getiriyordu. Diğer yandan ise 1970’lerin başında bile, yüksek tirajlı haftalık bir dergi olan Time Magazine kapağında şu başlığı atmıştı: “Feminizm öldü mü?” Bu yüzden bugün ne zaman birisi “feminizm öldü” dese sadece gülüyoruz, çünkü zaten anaakım medyaya bakılırsa feminizm 1970’lerden beri ölü. Yani, evet, kadın hareketi hâlâ aktif; ama aynı zamanda şunu da kabul etmek gerekir ki, daha iyi örgütlenmiş ve daha eşgüdümlü çalışıyor olsaydı, politik olarak bugün olduğundan çok daha etkili olacaktı.

Acaba kadınlar ABD’de kendi siyasal partilerini kurup seçimlerde adaylar çıkarabilir ve kadınlardan yana bir politikayı savunabilirler mi? Seçim sisteminizin nasıl örgütlenmiş olduğunu göz önüne alarak, bu Türkiye’de mümkün olabilir mi? Kadınların bir siyasal partisinin olması olumlu bir gelişme olabilir. Bağımsız bir kadın partisi, diğer partileri kadın seçmenleri ve kadınlar için özel önem taşıyan sorunları daha fazla ciddiye almaya zorlamanın en iyi yolu

olabilir.

ABD’de kadın çalışmalarının nasıl kurulduğu buna bir örnek teşkil edebilir. Feminist akademisyenler kendi alanlarında kadınlar açısından özellikle önemli olan konularla ilgili araştırmalar yapmaya başladı; genellikle işe, daha önce gözardı edilmiş kadın yazarları; geçmiş dönemlerin, çağdaş tarihçilerin gözardı ettikleri kadın önderlerini incelemekle vb. başladılar. Edebiyat hep sanki hiç kadın yazar yokmuşçasına öğretilmişti; tarih sanki tarihte hiç kadın yokmuş gibi aktarılmıştı; kadınların oy kullanma hakkı için verdikleri 70 yıllık mücadele ABD tarihinde hiç sayıldı. Erkek akademisyenler şaşkınlığa sürüklenmişti. “Bu kadını neden inceliyorsunuz?” “Neden şu konuyu kadın açısından bakarak ele alıyorsunuz?” “Buna ne ihtiyaç var?” gibi sorular sormaya başladılar. Kadın akademisyenler kadın çalışmaları programları ve bölümleri kurmaya başladı ve açılan derslere bir sürü öğrenci kaydoldu. Özellikle disiplinler arası içerikli yeni dersler giderek daha da gelişmeye devam etti. Geleneksel bölümlerin yöneticileri şoka girmişti ve eğer kadınlar konusunda ders açmazlarsa birçok öğrenciyi kaybedeceklerini anladılar. Dolayısıyla öğrencileri bölümlerine geri çekebilmek için kadınların tarihi, edebiyatta kadınlar, ekonomide kadınlar, coğrafyada kadınlar gibi dersler açmaya başladılar. Ardından bu geleneksel bölümlerden bazıları “Kadın çalışmaları bölümlerine ihtiyacımız yok, zaten bölümlerimizde böyle dersler ver” diyerek kadın çalışmalarına saldırmaya başladılar. Ve feminist akademisyenlerin yanıtı şu oldu: “Bölümlerinizde kadınlar hakkında dersler açmanız gayet iyi tabii; bunu hoş karşılıyorruz; ama kendi bağımsız Şkirsel temelimizi korumaya ihtiyacımız var ve bundan vazgeçmek istemiyoruz. Bu yeni tip çalışmalara adım atmanız, sizinle rekabete girmemiz sayesinde oldu. Eğer kendi bağımsız temelimizi kurmuş olmasaydık hiçbir zaman değışmeyecektiniz.”

Bu analojiden yola çıkarak ve bunu politikaya tercüme ederek; eğer kadınların Türkiye’de diğer partileri etkileyecek bir siyasi parti kurması mümkün olursa bu diğer partileri kadınlardan yana programlar geliştirmeye teşvik edebilir.

Ben SFK'nın kampanyalarından, özellikle kadınların erkeklerin ev işlerine ve ailenin bakımına eşit derecede katılması gerektiğini ileri süren kampanyadan çok etkilendim. İnsanların iş dışında, kendi evlerinde yaşadıkları mahrem denemelerden özel alanlarını etkileyecek bir kampanyada başarı yakalamak çok zor. Ancak imkânsız değil. Örneğin, IMF'nin önceki başkanı olan Dominique Strauss-Kahn'ın olayı bundan bir süre önce olmuş olsaydı, Kahn'ın kendisine saldırdığını ileri süren oda temizleyicisine kimse kulak asmazdı; olay göz ardı edilmiş ve o şekilde kapanmış olurdu. Çünkü güçlü bir adamın cinsel davranışı, aşırı derecede yüz kızartıcı olmadığı sürece, hatta belki o zaman bile sorgulanamazdı. Önceden, erkeklerin evlilik dışı ilişkisinin olması hiç sorun değildi, ama kadınların tek eşli olması evlilik dışında hiçbir ilişkilerinin olmaması gerekiyordu. Buna "çifte standart" diyorduk: iki kişiden sadece biri için cinsel özgürlük. ABD'de bu alanda tavırların değiştiğini görüyoruz; her iki cinsiyet için cinsel özgürlük doğrultusunda bir değişim olmaktan çok, her iki eşten de tek eşli olmalarının beklenmesine doğru bir değişim bu. Ancak diğer alanlarda değişim daha yavaş oldu. Örneğin, bir baba çocuğunun maçını seyretmek için işten izin aldığı zaman insanlar "John oğlunun maçını seyretmeye gitti, ne kadar harika bir baba" derler. Bunun aksine, eğer bir anne çocuklarıyla ilgili işlerini halletmek için izin aldığı zaman veya başka bir çocuk yapmak istediğinde "Yine yaptı, sanki yeteri kadar çocuğu yokmuş gibi" derler.

İnsanların, kadınların ebeveynlikleriyle erkeklerin ebeveynliklerine ilişkin düşünceleri hâlâ çok farklı. Burada "çifte standart" varlığını sürdürüyor. Ben erkeklerin çocukları ile daha fazla zaman geçirmesi için kitlesel bir kamu eğitimi kampanyasına ihtiyaç olduğunu düşünüyorum. Bu çifte standardın değişmesi ve bu arada ayrıca, ailenin bakımı için erkeklerin de kadınlar kadar izin alması gereksiniminin doğması ancak böyle mümkün olacaktır. Jean'in bahsettiği kültürel baskı bu alanda bir fark yaratabilir. Kadınların aktivizmi açısından tartışacağımız pek çok alan daha var elbette ama ben burada keseceğim. Teşekkür ederim.



## Panel Tartışmaları

**Ece Kocabıçak (kolaylaştırıcı):** Sevgili arkadaşlar, bu bizim son oturumumuz. 45 dakikamız var. Şimdi sizlerden gelen sorulara yer vereceğim. Her konuşmacıya, konuşmalarını toparlayabilmeleri için beş dakikalık bir zaman vereceğiz. Kısıtlı zamanımız olduğu için, yorumlarımızı beş dakika içinde bitirebilirsek, daha fazla kişiye söz hakkı tanıyabiliriz. Kısaca özetlersek, Gülnur Türkiye'deki patriyarkal sistemin ayırıcı unsurlarından bahsetti. Patriyarkayı yenmek için bize üç farklı aşamada politika üretmemizi önerdi: Kadın istihdamında feministler olarak neyi talep ettiğimizi ve istihdama yönelik politikamızı netleştirmemizi ve özellikle erkekleri bakım emeğine yönlendirecek, ev işlerini üstlenmelerini kabul ettirecek politikaları netleştirmemizi önerdi. Ayrıca şunu ekledi: Şu dönemde, kadına yönelik şiddetin inanılmaz boyutlarda olduğu bu durumdan kadınların sıyrılmalarını sağlayacak birtakım önlemler. Ardından Jean, İngiltere'deki feminist hareketten bahsetti. Her şeyden önemlisi feminist politikanın, kadınların gündelik hayatını iyileştirmeye ve değiştirmeye yönelik önemine dikkat çekerken, kültürel kadın ve erkek kimliklerini ve bu kimliklerin egemen kültürel yansımalarını hedef alıp, buna meydan okuyacak bir feminist politika önerdi. Bunun dışında toplumsal cinsiyete dayalı bütçeleme, sosyal politika ve vergilendirme çalışmalarından da bahsetti. Heidi, Amerika'daki feminist hareket ile kadınların durumuna ilişkin detaylı bilgi verdi. Ekonomi politikalarının önemli olduğunu, ama bunun dışında, özellikle kürtaj hakkı ve kadına yönelik şiddet gibi beden politikalarının önemli olduğundan bahsetti. Konuşması sırasında bir kadınlar partisi kurulup kurulamayacağından, bunun bir ihtimal olup olamayacağından da söz etti. Helena, Fransa'da feminist hareketin yaşadığı ikilemlerden, hareketi bölen, başörtüsü, fahişelik ya da seks işçiliği gibi olgulardan bahsetti. Özellikle Doğu Avrupalı kadınların yoğun bir biçimde Fransa'ya göç ettiğinden ve bakım emeğini, ev içi emeği devraldığına değindi. İşveren konumunda

olmalarına rağmen, bazı durumlarda kadınlar arasında dayanışmanın mümkün olduğundan; eğitim nedeniyle işgücü piyasasındaki kadınların durumunun özgünlüğünden ve bir tür kadınlar arası kutuplaşmanın da yavaş yavaş ortaya çıktığından da bahsetti. Şimdi kısa kısa söz veriyor olacağım salona. Lütfen elinizi ısrarla sallayınız çünkü buradan görmek çok mümkün olmuyor. Ben de buradan bir konuşma sırası oluşturmaya çalışacağım.

**Ferhunde Özbay:** Gerçekten çok güzel bir toplantı oldu. Özellikle de düzenleyicilere bir kez daha teşekkür etmek istiyorum. Tek bir sorunum var, o da iki gündür şahane oturum başkanları tanıdık. Çok güzel özetler yaptılar. Ama hiçbirinin ne ismini ne de kim olduklarını öğrenemedik. Yani biraz daha onlar hakkında bilgi istiyorum ve hakikaten başkanları, özellikle bu oturumda Ece'yi, ayrıca tebrik ediyorum.

**Ece Kocabıçak:** İlk oturumu Hülya kolaylaştırmıştı. Hülya arkadaşımız Sosyalist Feminist Kolektiften ve Kadın Emegi Grubundan ayrıca. İkinci oturumu yine Kadın Emegi Grubundan Berrin kolaylaştırmıştı. Üçüncü oturumu Özlem kolaylaştırdı. Yasemin ise dünkü açılış konuşmacımızdı. Ben Ece. Evet arkadaşlar söz isteyen? Arkadan Gülnur, sonra buradan Yıldız.

**Gülnur Elçik:** Biliyorsunuz önce Marx, sonra birçok feministin de arasında olduğu bilinç, ekonomizmin, üretim güçlerinin toplumsal üretim ilişkilerine önceliği üzerinden liberal ikilikleri ürettiği eleştirisinde bulundu. Yani sivil toplum-devlet, ekonomi-siyaset gibi liberal ikilikleri ürettiği eleştirisinde bulundu. Bu son oturum bir istisna olarak görülebilir, ama zaman zaman, hem yapılan akademik çalışmalarda hem de toplumsal hareketlerde mücadele hatlarımızı belirlerken bu handikaptan kaçamadığımızı düşünüyorum. Kastım şöyle bir şey: Biliyorsunuz sınıf çalışmalarında, kadın çalışmalarında, sınıfın, maddi niteliğinin yanı sıra, onun toplumsal olarak yeniden üretimine sebep olan sosyolojik niteliği var. İşte aile, eğitim gibi disipline edici oluşumlar, kurumlar, gelenek, boş zaman gibi değişkenler ve yanı sıra gene aynı şekilde sınıfın oy verme davranışları gibi, siyasal seçimlerine odaklanan siyasal boyutu var. Çoğu zaman bunu bütünlüklü bir bakış içerisinde ortaya koyamadığımızı düşünüyorum. Bunu neden

önemsiyorum? Böyle olmadığı zaman, sınıfsal analiz dediğimiz şey ya da sınıfsal çalışma dediğimiz şey ya da kadın çalışması dediğimiz şey, konu başlıklarına odaklı bir şekilde ilerliyor ve marjinalize ediliyor. Yani biz, bugün, diyelim ki kadın meselesini sınıfsal olarak çalışmak dediğimizde, çoğu zaman kadın emeğini ve onun da maddi niteliğini önceleyerek çalışmak gibi bir eğilim gösteriyoruz. Yani sınıfı, bu cinsiyet, ırk, din gibi değişkenleri dolayımlayan bir şey olarak değil de, bu serinin bir parçası olarak değerlendiriyoruz. O yüzden ben hakikaten önceki konuşmalarda da isterdim ki, kadın emeğini başka biçimlerde dolayımlayan bu ilişkilere de yönelik bir şeyler duyabilseydik, daha bütünlüklü. Politikamızı belirlerken de -çünkü son konuşmada değinildi- bence güzellik meselesine, yani bir tüketim toplumunda bakım emeği vermenin ne demek olduğuna değinmeliyiz, çünkü tüketim meselesi biliyorsunuz, son dönemde bütün sektörler krizde daralırken, güzellik sektörü büyümeye devam eden tek sektördü. Ve kadınlar daha fazla güzelleşmek için bütün emeklerini harcadı. Bu, mülklüleştirmelerini engelleyen bir şey haline geldi. O yüzden bunun üzerine daha çok konuşmaya başlayacağız. Buna bağlı olarak çok kısa şunu söyleyeyim kendimden yola çıkarak: Ben paylaşmanın, dayanışmanın, yardım etmenin çok öğütlendiği bir ailede büyüdüm. Bunun yanı sıra, gizli bir sınıfsal nefretin de olduğunu düşünüyorum yani şöyle ki, “Zengin bir adam, kötü bir adamdır” cümlesinde olduğu gibi. Üniversiteye böyle bir düşünceyle başladım ve kendilerine anarşist dedikleri için öyle anıyorum, anarşist, çalışmayan adamlarla, emeğimi ve gelirim paylaştım. Ben üniversite ikinci sınıftan itibaren çalıştım. Sonra biri karşıma çıktı, sevgililerimden biri, “Sen beni sevmedin, sen bana acıdın” dedi. O zaman feminist değildim, ama şunu da söyleyeyim, yani diğer bütün ilişkilerde son derece feminist bir yöntemle ilerliyordum. Ev işlerini onlara yaptırıyordum mesela, cinsel hayatımda çok rahattım falan, aklınıza ne geliyorsa. Feminist olduktan sonra bu maddi meseleyi de bir kenara bıraktım. Dışarıdan bakıldığında son derece feminist oldum. Ama içerden, yani içimden bakmayı kastediyorum, zaman zaman, duygusal olarak özgürleşemediğim noktalar olduğunu fark ediyorum. Çünkü bence, duygular üstüne de çok fazla düşünmemiz gereken bir

döneme giriyoruz. Suçluluk duygusu, annelik üzerinden, çocuk bakımı üzerinden son derece kadın odaklı hale geliyor. Kendine güven, beden göstergelerini kontrol edebildiğiniz sürece ancak deneyimleyebildiğiniz bir his haline geliyor. Ben de, yani hayatın diğer alanlarında mümkün olduğunca, feminist yöntemle yaşadığına inanan biri olarak zaman zaman bu suçluluk duygusundan, bu kendine güvenle ilgili sorundan kaçamadığımı fark ediyorum. Yani dolayısıyla bunu neden söyledim? Bana kalırsa feminist politika kamusal alana yönelik sözünü söylemekten vazgeçmemeli. Ama birlikte oturup farkındalık çalışmaları yarattığımız, politikamızı deneyimlerimizden ördüğümüz, özel olanı didiklediğimiz tartışmalardan asla vazgeçmemeliyiz. Nerede ne yapıyoruz, nasıl başa çıkıyoruz, bu pratikleri birbirimizle paylaşmaya özen göstermeliyiz diye düşünüyorum. Sağ olun.

**Ece Kocabıçak:** Arkadaşlar ne yazık ki 3 dakikadan uzun tuttuğumuz her konuşmada, bir kişi konuşamıyor olacak. Onun için biraz dikkat edelim.

**Yıldız Ay:** Merhaba, ben de kadın dayanışmasıyla ilgili bir şeyler söylemek istiyorum. Ben ev işçisiyim, burada da herhalde benden başka ev işçisi yok. Kadın emeğini tartışıyoruz, ben patronumla nasıl bir dayanışma içerisine gireceğim? Kadın sürekli beni ezecek, ben kadınla nasıl bir dayanışma yapacağım? Gülnur Hocam da vardı, bir belgesel izlemiştik. Patronumu da çağırmıştım oraya. Patronum, sonunda soru cevap bölümüne geçildiğinde, kalkıp kaçmıştı salondan. Sonra bana dedi ki, “Yıldız senin hayatını yazmak istiyorum”, benden belgeselleri istedi gönderdim, kadın bir daha beni aramadı. Kendisi Kaş'ta yaşıyor. Galiba o biz gündelikçileri şöyle görüyor; “çok cahiller, kendilerini geliştirmemişler, okumamışlar, işte sıradan kadınlar, evlerinde eziliyorlar, Yıldız'a da yazık, kocasından dayak yemiş”; bizi biraz pohpohlayıp evine tekrar gönderdikleri kadınlar olarak görüyorlar. Şimdi akademisyenler emek tartışıyorlar. Benim emeğimi de tartıştılar. Ben de diyorum ki burada aslında keşke bir de gündelikçiler de olabilseydi, ya da burada salonda arkadaşlarımız evde parça başı çalışan arkadaşlarımız da olabilseydi ve yaşadığımız çelişkileri, duyguları aktarabilselerdi. Hocam, biz nasıl dayanışacağız bu kadınla



feminist politikaya uygun olarak? Teşekkür ediyorum.

**Gülsüm Coşkun:** Ben de bu kadın emeğinin tartışıldığı konferansta olmaktan son derece mutluyum. Ama şu anda mutsuz olarak geri döneceğim evime. Çünkü bu kadar kadın emeği tartışıldı, şu anda dört farklı ülkeden katılan feministler var, ev eksenli çalışmanın hiç bahsi bile geçmedi. Kadın emeğinin, bakım emeğinin tartışıldığı ve o konuda araştırma yapıldığı yerde, ev eksenli çalışmaya nasıl dokunulmadı ya da bu emek nasıl görülmüyor? Hani özellikle mi görülmüyor bu? Kadını eve kapatma. Yani biz bunu telaffuz edersek kadının eve kapanmasının desteklenmesini sağlarız gibi bir endişe var herhalde. Bunu keşke bizimle tartışarak bu endişelerini gidersele diye düşünüyoruz. Ben kendim ev eksenli çalışan bir işçiyim, ayrıca Ev Eksenli Çalışanlar Sendikası'nın kurucu üyesiyim. Burada örgütlenen bir yapı var, dünyanın çeşitli yerlerinde birçok örgüt var, Brezilya'da da var. Biz eve kapanmıyoruz, esnek çalışmadan şöyle bir endişemiz var: Esnek çalışma dendiği zaman eve kapanacağız diye bir derdimiz yok; esnek çalışma ile emekli olabilme, yani Türkiye'deki yasalara göre emekli olabilme şansın ortadan kalkıyor. Oysa sendikamız öncelik olarak, sosyal güvence kapsamında iş sağlığı, iş güvenliği ve emeklilik hakkımızı talep ediyor. Esnek çalışmayla ilgili derdimiz bu. Yoksa eve kapanıyorsanız, zaten ev eksenli çalışamazsınız çünkü çalıştığınızı kime göstereceksiniz? Öyle, bir fabrika değil ki, sabah gidip işinizi yapıp çıktınız, ertesi gün de maaşınızı aldınız, ya da bir ay sonra maaşınızı aldınız. Aksine daha çok çıkmanız gerekiyor, ben mesela gece 2'de 3'te prova yapmaya, ölçü almaya, parça başı almaya çok gitmiş birisiyim ve benim örgütlendiğim arkadaşlarım da bunu yapmış durumda. Hani "vah zavallı ev eksenliler!" durumu diye bir şey hakikaten yok. Bu tartışılmaz, bunun tartışıldığı alanda bu işçilerin olması gerekir. Ha bu üstünü örtmektir, konunun üstünü örtmektir. Örterek de bu konuyu gündemden uzaklaştıramazsınız. Çünkü dünyada hızla yaygınlaşan bir çalışma biçimi artık bu. Türkiye'deki TÜİK açıklamalarının her ne kadar %90'ı doğru olmasa bile... Çünkü devlet geliyor soruyor, araştırma yapıyor, hane bilmem neyini araştırıyor, "ne iş yapıyorsunuz?" diyor. Ben ev eksenli çalışıyorum dediğim zaman, "hee yani ev hanımı mısınız?", "hayır ev hanımı değilim.", tek

tek anlatıyorum işte; “Dikiş dikiyorum, makarna kesiyorum”, “Haa terzisiniz o zaman”. Yani en iyi yazabildikleri terziliğim oluyor. Şimdi eğer böyle sorarsanız, tabii ki ev eksenli çalışma ortaya çıkmaz. Ben bizzat kendim tek tek çalışma yapmış birisi olarak söylüyorum. 10 yıldır bu örgütlenmenin içindeyim ve 10 yıldır tek tek haritalama çalışması yaptım, yani mahalle mahalle, il il yaptım. Dünya ülkelerinde de birçok arkadaşımızla birlikte bunu tartıştık ve gördük. Soru biçimin önemlidir. Bir de ev eksenli çalışmanın haritalamasını yaptığım halde, orada tarım işçiliği çıkıyor, küçük aile işletmeciliği çıkıyor, bütün hepsi çıkıyor yani. Yani nasıl ev eksenli çalışma görülmüyor hakikaten bu konferansta? Ciddi bir eksiklik diye düşünüyorum. Ev içi emeğin ve ev işçiliğinin konuşulduğu bir yerde, ev eksenli çalışmanın konuşulmaması ciddi bir eksik diye düşünüyorum. Dördünüze de aynı soruyu soruyorum. Neden bu görülmüyor? Bilerek mi görülmüyor? Politik bir düşünce mi yani?

**Aysel Kayaoğlu:** Herhalde buraya herkes belirli beklentilerle geliyor. Arkadaşımız, ev eksenli emeğin görülmediğini söyledi. Benim de sanırım beklentim daha bütünsel bir analiz duyma yönündeydi. Tabii ki çok teşekkürler katkılarınız için. Ama şuna dikkat çekmek istiyorum: Esnek çalışma, neoliberal politikalar, bakım emeği gibi başlıklarla kadının çalışmasını tartışırken, bence bunları, patriyarka ile ilişkisi içinde analiz ederek konuşsak, bana mesela, biraz daha konunun uzağında bir insan olarak, daha anlamlı gelirdi. Yani ne olursa patriyarkal yapıda ne değişiyor, kadını güçlendirici politikalar ne olabilir? Çünkü feminist politikaların bu tahlillerle çok el ele gittiğini düşünüyorum. Son konuşmasında Gülnur biraz bahsetti. Bu yokluğun da genel olarak, sosyal bilimlerdeki eğilimden kaynaklandığını düşünüyorum. Tabii patriyarka diyor olabilirsiniz, demiyor olabilirsiniz, artık demeyenler çok fazla biliyorsunuz. Ama her şeye rağmen patriyarkayı tarihsel değişimi içinde ele alan analizleri, feminist teoride de göremiyoruz. Bu Türkiye için de böyle, Batı’da da böyle. Yani nasıl değişti, ne yönde değişiyor ve feminist politika bunun neresine tekabül ediyor? Bu tür bir Şkir, bizim yolumuzu feminist politika açısından daha çok açar gibi geliyor bana. Yani genelde Türkiye’de politik zeminde, SFK için demiyorum ama pek çok kadın örgütü, diyelim ki kadına yönelik şiddet hakkında bir şey yapacaksa, bir

eylem yapacaksa kadına yönelik şiddetin müsebbibi erkek egemenliğidir ve patriyarkadır deyip geçiyor. Ama çok kendinden verili bir durum gibi algılanıyor. Oysa bizim hem kendi toplumumuz için hem de dünyada, genel olarak küreselleşme babında, patriyarkanın çok daha nitelikli analizlerine ihtiyacımız var diye düşünüyorum. Ben kendi adıma teoride bunu çok bulamıyorum. Böyle bir derdim var. Teşekkürler.

**Dilek Hattatoğlu:** Şimdi öncelikle ben toplantının biçimiyle ilgili bir şey söylemek istiyorum. Arkadaşlara çok teşekkür ediyorum, çok emek verdiler ve iyi oldu, olması iyi oldu. Ama böyle dört kişinin oraya geçip, öbürlerinin ve birbirlerinin yüzünü doğru dürüst görmeden konuştuğu ve ancak soru cevap şeklinde ve sınırlı zamanlarda konuşabildiği bir biçim yerine, daha atölye çalışmaları tipinde, genel oturumların da olduğu belki ama atölye tipinde bir çalışmanın daha verimli olacağını düşünüyorum. Bundan sonraki çalışmalarınız için de arkadaşlar, size önerim bu. Bundan sonraki toplantılar, bu şekilde olursa daha verimli olur. Şimdi onun dışında stratejilerle ilgili bir şeyler söylemek istiyorum; bir kere kadınların sınıfı meselesi önemli bir şey; Yıldız söyledi, Gülsüm söz etti. Hep feminist hareket adına -kendimiz de feminist hareket içerisinde olabiliriz ama- birtakım çözümler yaptığımız zaman, aslında kendimizi neresinde konumlandığımız meselesi de var. Birdenbire, haklı olarak yıllardır içerisinde yer almış insanlar olarak da konuşunca, bütün feminist hareket hakkında konuşur hale geliyoruz. Oysa kadınlar arasında ve feminist hareket içerisinde de farklar var. Ve belki akademik olarak da çalışmasını yaptığımız, hakkında çalışma yaptığımız veya birlikte çalışma yaptığımız gruplar, kadın grupları hakkında da çok kolaylıkla ahkâm kesiyoruz diyeyim, kötü bir laf kullanıyorum biliyorum ama daha iyi bir şey de bulamadım açıkçası. Akıl veriyoruz... yani ne yapmaları gerektiğini söylüyoruz... işte bunlar eziliyorlar, gündelikçi kadınlar eziliyorlar, çok sömürülüyorlar, düşük ücretlerle çalışıyorlar, aslında biliyoruz tabii ev ekstenli çalışanlar da aynı şekilde... Aslında sorsalar, “öyle mi düşünüyorsun?” deseler, öyle düşünmüyoruz, ama yaptığımız şey, davranışımız o noktaya geliyor. Ya onlar Allahın akılsızı, hani birileri de onlara diyecek ki sen sömürülüyorsun, o bilmiyor da ondan sömürülüyor, böyle bir şey oluyor.

Oysa strateji diye bir şey var; her gruptaki kadın, her sınıftaki kadın, en az okumuş olan, en kötü ücretlerle çalışan, en ağır sömürüye maruz kalan kadın da bazı stratejiler uyguluyor. Bunu işverenine karşı uyguluyor, kendi yakınındakilere karşı uyguluyor, onlarla birlikte uyguluyor ama uyguluyor. Bunun dışında bir de şunu söyleyip bitireyim: Genellikle, hani ne yapmalıyız, ona karşı ne yapmalıyız falan, beni bu sunuşlarda en çok rahatsız eden, daha belirgin olmasını istediğim nokta şuydu: Hep maruz kaldığımız bir şeyden bahsediliyor. Yani tamam, belirli bir analitik mesafe gerekiyor bir şeyi analiz etmek için, içinde yaşadığımız dünyayı analiz etmek için. Ama sanki o dünyanın oluşmasında bizim hiçbir rolümüz yok, biz derken biz kadınları diyorum. Bir şey oluyor, bizden önce oluyor, ya da böyle bir zaman farkı var. Bizden önce bir şey oluyor, biz ona karşı bir tepki geliştiriyoruz. Tam da burada, biraz medya konusunda konuşuldu bu. Karşı bilgi ağları... Hangi bilgileri dolaşıma sokabiliriz, karşı bilgi üretimi nasıl olur, bunu, kadınlar arası iktidar ilişkileri ve sınıf farklarını göz önüne alarak, başka kadın grupları hakkında konuşmadan nasıl yapabiliriz, buna bakmamız gerekir diyorum.

**Helena Hirata:** Tartışmalar, özellikle de sonuncusu oldukça ilginçti. Yeni Şkirler ortaya atıldı ki, bunlar da gelecekteki olası toplantıların yöntemini belirleyebilir. Örneğin, küçük gruplar yoğun bir şekilde çalışıp, ardından büyük toplantılar düzenleyebilirler. Fakat bazen organizatörler atölyeleri tercih etmiyor ve bunun sonucu olarak da konferanslarda herkese söz hakkı doğmayabiliyor. Tabii ki toplantı metodu üzerine karar vermek çok zor bir şey. Fakat aynı zamanda, bu yöntemle de olsa konular üzerine düşünmek, kafa yormak mümkün. Ama tabii ki, bu iki saatlik konuşmaların ardından kısıtlı zaman zarfı içinde üzerine tartışmak kolay bir şey değil. Fransa'da, genelde, sunumlar tartışmalardan uzun olur. Bu toplantı yönteminden oldukça farklı. Bence, bugünkü konferans tartışmaları, önerileri ve yorumlarıyla çok faydalı oldu ve beni çok mutlu etti. Ben de bu soru ve yorumlara cevap vermek istiyorum. Tabii ki ev işçilerinin kim olduklarının farkındayız, genellikle kadınlar ve göçmenler. Ve politik bir sınıf olarak sayılıyorlar ve ırkçılığa maruz kalıyorlar. Bu üç

etken bunun hakkındaki düzenlemeleri, örgütlenmeyi elzem kılıyor. Ayrıca ev eksenli çalışma konusundan da bahsetmek istiyorum. Bu konferansta ev eksenli çalışanlar ana konumuz değildi ama bu demek değildir ki bu konuya hiçbir önem vermeyeceğiz. Bir toplantı düzenlerken ana konuyu sınırlandırmak gereklidir. Ev eksenli çalışma üzerine yapılan akademik araştırmalar temel meselemizin kapsamında değil. Bir ev işçisi kendi deneyimlerini paylaştı ve bu alanda kadınların arasında bir dayanışma olması gerektiğini söyledi. Her ne kadar feminist politika üretmenin çıkış noktası bireysel deneyimlerimiz olsa da, dayanışma iki kadın arasındaki uzlaşma olarak ele alınmamalı. Brezilya'da bir ev işçileri sendikası var ancak patronların sendika binasına girmesi dahi yasak. Çünkü patronlar ev işçilerinin arkadaşları olarak algılanmıyorlar. Biz bakış açımızı farklı stratejilere odaklanarak geliştirebiliriz.

**Serpil Çakır:** *Bizlere toplantı duyurusu geldiğinde -SFK'dan değilim, akademisyenim ve kadın hareketi aktivistiyim- davet edildiğimizde, dünya gözüyle artık göreceğiz, kitaplarını, ya da kendileri hakkında çokça okuduğumuz insanları diye sevindim. Sizleri, okuduğumuz, sınıflarda makalelerinizi okuttuğumuz sizleri burada gördüğüm için gerçekten çok mutlu oldum. Aynı zamanda çok farklı bir duygu içindeyim. Ben umutsuz bir haldeyken tekrar umut duymaya başladım. Salonu kaç kişiyiz bilmiyorum ama en azından yüz kişiyle beraber ortak şeyleri söylüyoruz ve birbirimizi anlıyoruz. Çünkü ben anlaşılmadığımızı düşünüyorum. Söylediğimiz şeyler sanki boşa gidiyormuş gibi. Bir karamsarlığı giderdiniz, bana tekrar umut verdiniz, iyi ki gelmişsiniz, iyi ki toplantıyı yapmışsınız. Biliyorum ki yüzyılların ezilmişliğini ve baskısını iki günde bitiremeyiz, iki günde halledemeyiz, çözemeyiz. Tabii ki isteriz atölyeler olsun falan ama bunun da maliyeti var. Dilek de bunları söyledi ama bu kolay bir şey değil. Birbirimizden öğreneceğiz, paylaşacağız, bu çok önemli. O yüzden iyi ki bu toplantı yapılmış, iyi ki siz buraya gelmişsiniz. Çok teşekkür ediyoruz.*

**Ece Kocabıçak:** Maddi problemlerden dolayı, Fransızca eş zamanlı çeviri ayarlayamadık. Helena, onun için çok kolay olmasa da kendini İngilizce ifade etti. Helena'ya ayrıca teşekkür ediyoruz. Banu Pakar,

Serpil ve Halime... Lütfen söz almak için elinizi kaldırınız.

**Banu Pakar:** Arkadaşlar, bence bu iki günü bizimle, bizim önerdiğimiz konferans başlığı altında geçirmeniz gerçekten çok değerli. Kuşkusuz arkadaşlarımızın söylediği gibi, Dilek de belirtti, belli eksikliklerimiz var. Feministler olarak bizim toplantı yöntemimiz genel olarak böyle değil, ama şunun da hakkını vermek gerekiyor: Zaten burada simultane çeviri için oldukça zorluklar yaşadık, atölye formatındaki bir toplantıda, yabancılarla birlikte bu işi organize etmenin yollarını belki hep birlikte buluruz diye düşünüyorum. Aslında bu konferansı sadece SFK organize etmedi. Bu büyük bir haksızlık olur. Çünkü bizi tanıyorsunuz, biz gerçekten Şkirlerimiz büyük ama kendimiz çok küçük bir grubuz. Fon almıyoruz. Genellikle de ödediğimiz aidatlarla bizim dergimiz çıkıyor. Ama sizlerin gösterdiği büyük dayanışma ile konferans öncesi dağıttığımız dayanışma kartlarıyla, tabii Petrol-İş'ten de aldığımız destekler sayesinde de, bu konferansın üstesinden gelebildik. Ama inanıyorum ki ben, önümüzdeki yıllarda hep birlikte, hepimizi memnun edecek başka biçimler bulacağız ve bunu hep birlikte örgütleyeceğiz, yani hepimizden de dayanışma bekliyoruz. Zaten girişte bir kayıt masamız vardı, oraya bakıyoruz isimlere, gerçekten birçok arkadaşımız duyuru grubuna eklenmek istemiş, bu bizim için çok heyecan verici. Tabii ki, bir sürü acemiliğimiz oldu, böyle bir şeyi ilk defa gerçekleştiriyoruz, o yüzden sizden bazı şeyleri pek kusur olarak görmemenizi istiyoruz. Bir noktaya daha değinmek istiyorum: Haklı olarak, ev eksenli çalışan kadın arkadaşlarımız kendilerine az yer verildiğinden şikayet ettiler. Aslında iki günün bütün konuşmalarına baktığımızda, çok özgün olarak onların sorunları birebir dile getirilmediyse de, ev eksenli çalışma aslında esnek çalışmanın önemli parçalarından birini oluşturuyor. Biliyorsunuz, sadece evlerde kadınlar değil, son on yıldır çokuluslu şirketler bunu uluslararası bir şekilde gerçekleştiriyorlar. Yani bir bilgisayarın bir parçası Güney Kore'de üretilip işlenip, gemilerde monte edilip, Almanya'da ya da başka bir yerde satışa sunuluyor. Yani bu tür bir eşitsiz, birleşik ve parçalı üretimden söz ediyoruz. Bizim aslında biraz söylemeye çalıştığımız şu ki, sadece ev eksenli çalışan ya da yarı zamanlı çalışan kadınların sorunları adına hareket etmek değil, sorunları ve çözüm yollarını onlarla birlikte

üretebiliriz ancak. Ama sözünü etmek istediğimiz, genel olarak ücretli-ücretsiz emek kısılacını, ev ekseni ya da değil, kadınları bölen, hem maddi olarak hem de ruhsal olarak parçalayan bu kısılacı genişletmek... Kadınları evlerinden dışarıya çıkararak, ruhlarını özgürleştiren bir yolu nasıl gerçekleştirebileceğimizi hep birlikte tartışalım.

**Serpil Kemalbay:** Burada iki gündür çok şeyden bahsedildi, çok önemli şeylerdi hepsi de. Özellikle pratik önermelerde bulunuldu. Onlar da çok değerli. Fakat şöyle bir şey de var: Bütün bu iki güne baktığımız zaman konuştuğumuz şeyler bize bir de şunu gösteriyor: Biz çok kötü bir şekilde kapitalizmden ve erkeklerden dayak yiyoruz. İki gündür aslında biraz bunu anlatıyoruz. Sermaye, 70'lerden önce de tabii ki işçileri ve kadınları eziyordu, ama özellikle neoliberal politikalarla birlikte, üretim sürecinin parçalanması ve sermayenin kendini yenilemesiyle, yeniden yapılandırılmasıyla, çok çeşitli, çok boyutlu bir sömürü sistemine geçildi. Kadınların burada aldığı pozisyonlar ve kadınların buradaki ezilmeleri ve sömürülmeleri, erkek egemenliği ile kapitalizmin işbirliği ve buna karşı yapılan, geliştirilen politikalara baktığımız zaman da çok az yol alabildiğimizi görüyoruz. Çok değerli şeylerden, işte cinsiyete dayalı bütçelendirme vb., burada birçok şeyden bahsedildi, bütün bunların hepsi çok önemli. Ancak bütüne baktığımız zaman biz neredeyiz, ne kadar yol alabildik diye, oldukça kötü bir noktada olduğumuzu ve oldukça büyük değişimlere ihtiyacımız olduğunu görüyoruz. Biz burada, kapitalizm içerisinde bir tek insanın, bir tek kadının bile şiddet görmesini engelleyebiliyorsak, atacağımız adım çok önemli. Ama büyük bir dönüşüme de ihtiyacımız olduğunu düşünüyorum. O nedenle umudumuzu bir araya getirirsek... Serpil umuttan bahsetti, gerçekten bir umuda ihtiyacımız var. Kapitalizme ve erkeklere karşı bütünsel bir yönelime ihtiyacımız var. Aksi halde şöyle bir şey geliyor aklıma: Toplumsal cinsiyetin anaakımlaşması, devlet veya hükümetin programlarında esnek güvencesizlik... Esnek güvencesizlik, bireyselleştirerek, sınıfın örgütsel yapısını bozarak, onu atomize ederek sömürüyü kolaylaştırdığı gibi, toplumsal cinsiyetlendirme politikalarıyla gene bu örgütsüzlüğe hizmet edilmiş oluyor bir taraftan. Yani bir yerdeki bir şey alınıp başka bir yere koyularak neoliberal politikalar sürdürülmüş oluyor. Uzattığım için

özür diliyorum, toparlayamadım. Teşekkür ediyorum buradan herkese.

**Halime Güner:** Ben Serpil Çakır'ın söylemek istediği şeyleri söylemek için söz almıştım. Ona ek olarak devam edecek olursak; 1990 öncesi kadın kurultayında, hepimizin kafasının içindeki değişikliklere ve yeni yollara yol açan toplantının bizde bıraktığı enerji; daha sonra feminist hafta sonu; arkasından CEDAW bir parça, 453 kadının toplanması ve üç gün boyunca birbirlerinden aldıkları sinerji... Yani bu toplantının konusu kadar, burada yaşanan birliktelik ve sunduğu morali anlatmak için söz istemiştim. Ankara'dan geldim, iyi ki geldim. Gerçekten çok teşekkür ederim. Bundan sonraki süreçte, kadın derneklerinin nerelere taşınması gerektiğini önümüze koyabiliriz belki; çünkü hayatı bize dokunduğunda değiştirebiliyorsak, o dokunmak bazen burada olmuyor, alanda, sahada oluyor. O yüzden kadınlar ve kadın örgütlerinin alandaki çalışmalarını, feminist perspektiften yola çıkarak, nerelere taşınması gerektiğinin üzerine de belki bir toplantı yapabiliriz. Hepinize çok teşekkür ederim.

**Zeynep Bursa:** Öncelikle ben de iki gündür burada olduğum için çok mutluyum gerçekten. Ben de Serpil Çakır'ın dediği gibi, Heidi Hartmann'ı dünya gözüyle göreceğim diye geldim. Helena Hirata ve Jean Gardiner'ı da tanıdığım için çok mutluyum. Gülnur Acar Savran zaten, benden habersiz bir şekilde, sosyalistlerin içinde benim feminist kalmamı sağlamış, onu da tekrar gördüğüm için de çok mutluyum. Ben, aslında cevaplamak için süre kalır mı bilmiyorum ama Helena Hirata'nın değindiği seks işçiliği konusunda bir şeyler söylemek istiyorum. Çeviride hayat kadınlığı dendi ya da fahişelik dendi. Bu konuda kafamda bazı çelişkiler var. En nihayetinde kadın bedeninin metalaşmasından konuşuyoruz ya da zorla metalaştırılmasından konuşuyoruz. Öte yanda bunu kadının meslekî özgürlüğü, ekonomik özgürlüğü adına savunan feministler de var. Ben burada ideolojik ya da politik bir yargıda bulunmak yerine aslında sizlerin düşüncesini öğrenmek istiyorum. Fakat aklımı şu kurcalıyor, bir makale okumuştum ve orada şununla karşılaştım: Biliyorsunuz neoliberal kapitalizmin metalaştırdığı ürünlerden, mallardan biri de saç, insan saçı ve özel olarak kadın saçı; bu saçları en çok ihraç eden ülkelerden biri de Hindistan. Hindistan'daki kadınların saçı ve bundan elde edilen gelir yıllık yaklaşık 300 milyon



doları buluyor. Kadın saçının metalaşması, alınıp satılır bir mal haline gelmesi, ya da kadın bedeninin metalaşması, para karşılığında alınıp satılır bir mal haline gelmesi, sizce bir yanıyla ekonomik özgürlük müdür; yoksa içinde bulunduğumuz koşulların zorlu bir dayatması mıdır? Ya da Hirata'nın son kertede söylediği gibi insanlık dışı bir vaziyet midir? Teşekkür ediyorum.

**Melek Özman:** Elinize sağlık öncelikle. Bir öneriyle başlayayım, bunu muhakkak geleneksel yapalım, yani seneye de olsun, daha sonraki sene de olsun. Çünkü o kadar devasa bir konudan söz ediyoruz ki. Ev içinde olsun veya esnek olsun, ev eksenli olsun ya da olmasın, kadın emeğini anlamak ve onun üzerinden örgütlenmek çok devasa bir konu. Anlamaya çalışmak da zor. Üzerinden örgütlenmek de. Türkiye'de biz birçok kadın örgütüyüz. Kadın kooperatîşeri de 40-50 oldu galiba, hepsi de ürettikleri şey üzerinden örgütlenen. Onun dışında ev eksenli çalışan kadınlar örgütlü, biliyorum, onların da kooperatîşeri var. Farklı kadın kooperatîşeri var. Ama şöyle bir şey var: Ücretli çalışırken, neoliberal politikalarla anlamadığımız yeni teoriler var; cam tavan, cam uçurum gibi. Medyada cam tavanlar var. Tavanda erkekler vardır, karar verici mekanizmada erkekler vardır, bunlar katı katmanlar. Bir de ortada, akışkan katmanlarda ve asıl olarak mutfağa dönüştürülen alanlarda kadınlar çalışır. O kadar girift işler ki, bu eşit ücret meselesinden daha zor. Nefes alacak yer yok, gidecek yer yok. Bunun gibi, o kadar çok şeyi hem anlamaya ihtiyaç var, hem de bütün olarak devam ettiğimizde, bu örgütlülük deneyimlerini konuşmaya ihtiyacımız olacak. O yüzden elinize sağlık, iyi ki başladınız. Ama asıl olarak, örgütlenme konusunda, ben hep feminist örgütlemeye inanırım. Feministlerin devasa örgütlerinin olmasından, partimiz olmasından da çok korkarım. Ama küçük müdahale ve değişim gruplarına, değişim ve eylem gruplarına inanırım. Ancak kadın emeği konusundaki örgütlenme modellerini benim daha çok tartışmaya ve anlamaya ihtiyacım var. Bunun üzerinden örgütlenebileceğimiz alanları gelecek konferans için de dikkatinize sunmak isterim. Elinize sağlık. Hepinize çok teşekkürler. Gaye: Aslında biraz yalnızlaştırma politikasına da, var olan yalnızlaştırma politikasına da, kimlik sökme olayına da değinilerde bulunuldu. Ben

şunu merak etmişim: Kapanış konuşmasında beni aydınlatsanız; bu feminist hareket kendi içinde ayrışabilen bir hareket, ama hiç değilse sosyalist feminist olsun anarko-feminist olsun bir akademik dilimiz var. Ortaklaşa paylaşımda bulunduğumuz, hem var olanı, hem ideal olanı tartışabildiğimiz bir toplantı yapabiliyoruz. Ama biz buradan çıktığımızda erkek kafalı, yani feminizme hiç vakit ayırmamış insanlar var, kadınlar var. Bu konuda aslında şu da lazım; feminizmi anlatmanın gerekliliğini de düşünüyorum. Bu konuda, hani teoride her şeyin konuşulması daha kolay oluyor, ama pratikte neler yapabileceğimizle ilgili, bir bilgilendirme sunarsanız çok memnun olurum. Yani eve gittiğimde benim babam beni anlamaya çalışıyor, evin iktidarı, eve ekmeğe getiren, ama ben onunla paylaşımda bulunabiliyorum; annem o kadar kapalı ve o kadar baskıcı ki gerçekten yer yer cinsiyet olarak babamın anne olduğunu, annemin baba olduğunu düşünüyorum. Sağ olun teşekkürler.

**Gülner Acar Savran:** Zamanımız çok daraldığı için her soruya cevap veremeyeceğim. Kadın partisi konusunda kişisel Şkrimi söyleyeyim: Tabii ki feminist politika, özel alanın politikasının yapılabileceği biçimler altında sürdürülmeli ama eğer bir yükseliş olursa kadın hareketinde, ben bir kadın partisi değil ama bir feminist partinin hiç de olanaksız olmadığını düşünüyorum. Çünkü karma partilerde kadın platformu tecrübelerimiz malum; burada uzun uzun anlatmak istemiyorum; Türkiye’de bu konuda oldukça tecrübemiz var hepimizin bildiği gibi. İkincisi bu ev eksenli çalışma meselesi; notlarımda vallahi billahi var, söylemediysem atlamışım. Esnekleşme ve enformel sektörün şişkinleşmesi dediğimde, ev eksenli çalışma da bunların içindeydi. Bir üçüncü nokta ise şu: Dün Yıldız kadın dayanışmasının nasıl mümkün olacağına dair bir ipucunu kendisi vermişti. Tabii ki çok haklı; evdeki patronuyla dayanışması çok zor; ama orada önemli bir ipucu vardı: Kadınları karşı karşıya getirenin, yani evdeki patronla ev işçisini karşı karşıya getirenin patriyarka olduğunu hiç akıldan çıkarmamak, sahne arkasında bir erkek olduğunu, aslında erkeğin kirinin temizlenmekte olduğunu hiç akıldan çıkarmamak gerekiyor. Bunun ötesinde ben de bir şey

söyleyemem. Fuhuş konusuna gelince: Bu tür bir kutuplaşmanın tehlikeli olduğunu düşünüyorum. Yani bir yanda meslek, bir yanda salt şiddet olarak algılamak fuhuşu. Çünkü salt şiddet dediğimizde, fahişelerin sosyal haklarını göz ardı etme riskini taşıyoruz. Oysa fuhuş ortadan kalkana kadar fahişelerin sosyal haklarını savunmak durumundayız. Son olarak da, biraz teorik bir tartışma olacak ama Dilek'in söylediği; kadınları pasif, birtakım baskılara maruz kalmış yaratıklar olarak değil de, bu ezilmenin kuruluşunda aktif olan özneler olarak görmek meselesi... Ben yapısal tahlil ile toplumsal olanı sosyal aktörlerle açıklayan tahlil arasında bir diyalektik sentez yapmaktan yanayım. Teşekkürler.

**Jean Gardiner:** Bu tür bir konferansın yan etkileri hakkında bir şeyler söyleyebilir miyim? Eğer iki uzun günün konuşmacısı olarak masada oturuyorsanız, bu iki günün sonunda, burada yapılan bu çok çok ilginç tartışmalar hakkında mantıklı bir şeyler söylemek gerçekten çok zor ve ortaya konan konuların hakkını veremeyebilirim. Bu sebeple, burada özellikle konuşulan ana konuların arasında bir bağlantı kurmak adına bir iki önemli noktaya değineceğim. Bence, buradaki tartışmamızda şöyle bir gerilim var: Bütünsel teori olarak adlandırdığımız şey, yani bütün bağlantıları küresel bir düzeyde kavrayabildiğimiz bir teori arzu edilen bir hedeftir aslında. Sahada, yerel düzeyde yürüyen bir politika var: Burada söz alanlardan biri kişisel olarak ailesinde yaşadığı bir şeyden bahsetti, bir diğeri ise kişisel olandan ve bir başkası yine kişisel olanın politik alanından bahsetti. Feminist politika bütün bu düzeylerle ilişki kurmalı ve aslında küresel ve uluslararası boyutta bağlantılar kurmak bizim için çok daha zor. Yani ya yerel, ailevi düzey ya uluslararası düzey değil, bunları birbirinin alternatifi olarak sunmak hata olur. Biz hepimiz yapmaya çalıştığımız şeyi yapmak durumundayız. Fakat sadece farklı bir düzeyde çalışmak istediğimiz için diğerlerini hemen eleştiremeyiz. Bu arada anneler ve babalar konusunda kısa bir yorumda bulunmak istiyorum. Bence bu gerçekten ilginç bir konu. Kızının özgürleşmesini destekleyen ve bu konuda önemli bir rol oynamış olan birçok baba var. Size neden kadınların bilim, mühendislik ya da teknik

alanlarda ilerlemeye başladığına dair yapılmış birkaç çalışmadan örnek vereceğim. İngiltere’de, hayli yüksek bir oranda, bu kadınların babalarının da bu sözünü ettiği alanlarda çalıştığı ortaya çıktı. Bence babalar, müteşşkler de olabilirler, her zaman birer patriark değiller. Benim size mesajım şu: Öncelikle çalıştığımız, çalışma yürüttüğümüz politik alanın özgüllüklerini anlamak zorundayız.

**Heidi Hartmann:** Şu anda söyleyecek akıllıca bir şeyler bulmak çok zor, ancak izin verirseniz şöyle söyleyerek başlayayım: Çok güzel zaman geçirdik, çok şey öğrendik, hepinizin isimlerini hatırlayabilmemiz mümkün olmasa da deneyeceğiz. Ve umuyoruz önümüzdeki yıllarda da iletişim içinde oluruz. ABD’de küçük bilinç yükseltme gruplarıyla çalıştık ve bunlara ben de katıldım. Motivasyonumuzun nereden geldiğini ve belli bir şekle bürünmek üzere nasıl sosyalleştirdiğimizi anlamak için bilinç yükseltme yaptık. Yani, eğer bunu burada yapmıyorsanız bu yöntemi uygulamanızı öneriyorum. Ev işçisi olmak ve şirketler için evde üretim yaparak ev eksenli çalışmakla ilgili olarak hatırladığım iki yorum var: Davranış ve muamele standartları. Ücretli izin talep edecek kadar güçlenebilirsiniz ya da örneğin sosyal güvence hakkı için. Bizde şu an bu var ve ev işçilerinin sosyal güvenceleri sağlanmış durumda. Yani, benim Şkrimce, her ikisine de çözüm, bu standartları geliştirmek olacaktır. Biliyorum ki birçok insan, hükümetin, üretim yapan bu kadınların, ev eksenli çalışan kadınların sömürülmesini mümkün kıldığını söylüyor. Ama bu demek değildir ki biz bir sendikayla birlikte çalışmayalım, ya da yeni düzenlemeler getirmek için uğraşmayalım. Sizin hareket olarak daha radikal bir yönelimde olduğunuzu biliyorum ve hükümet kurumlarıyla çalışmak ve birlikte daha iyisini yapmaya çalışmak gibi sıkıcı şeyleri duymak istemiyorsunuz. Ben bunu her gün yapıyorum ve evet sıkıcı bir şey. Ama siz bunu sıkıcı bir biçimde yapmak zorunda değilsiniz. Dışarıda, sokakta protesto edebilir ve şikâyetlerinizi dile getirebilirsiniz. Bürokratlar da düzenlemeleri geliştirmenin yollarını ararlar. Mücadele ettiğiniz sürece, eğer gerçekten istemiyorsanız devletle anlaşmak zorunda değilsiniz. Mesela, Wall Street işgali hareketinin belli bir programı yoktu. Bu hiç önemli değil; çok güçlü

bir noktayı zorladılar. Ayrıntılı bir programları olmaksızın bütün ülkedeki ve dünyadaki tartışmaları etkileyebilecek bir değişim yarattılar. Yani çok detaya inmek zorunda değiliz. Sadece, bu iyi bir şey değil, kadınları sömürüyor, biz bunu istemiyoruz, bir an önce durmasını talep ediyoruz diyebilirsiniz. Ve onlar bunun sonucunda ne yapacaklarını düşünmeye başlamak zorunda kalacaklar. Fakat burada iki noktaya vurgu yapmak istiyorum; biri kadınlar partisi konusu. ABD'ye baktığımızda, belli örgütlenmelerimiz, kaynaklarımız var, ancak politik olarak sahip olmamız gereken bir cazibemiz yok. Ve bence bu, bizim politik partiler içerisinde başarılı bir şekilde etkili olmayışımızın en büyük sebebi. Cumhuriyetçi Parti kadınların gündemlerini tümüyle terk etti. Feministleri partilerinden çıkardılar. Bütün kadınlar, diğer taraftaki Demokrat Parti'ye oy verdi ve onlar da bütün kadınları Ulusal Demokrat Kongresi'nin içine aldılar. Sadece kongrede çok sayıda cumhuriyetçi vardı. Biz kadınlar Cumhuriyetçi Parti içerisinde bulunamayacağımız için daha çok Demokrat Parti'ye yöneldik. Ve şimdi ulusal çerçevede etkili olabilecek bir durumda değiliz. Şimdi düşünüyorum da, 1970'lerde daha yeni yeni kadın kurtuluş hareketinde aktif olarak çalışmaya başladığımda, böyle burjuva şeylerle uğraşmayı aklımdan geçirmezdim. Ve fark ettim ki, hareketimiz için gerekli olan kaynakları kontrol eden bu süreçler -biz hareket için ABD'nin federal kaynaklarından çokça faydalanıyoruz- aynı zamanda bizi politik temsiliyetten uzaklaştırıyordu. Her ne kadar kaynaklara ulaşabiliyor olsak da, hiçbir zaman sahip olmamız gereken politik güce sahip olduğumuzu hissetmedim ve bu yüzden kadın partisini öneriyorum. Son olarak babalar ve kızları konusunda bir şeyler söyleyerek bitirmek istiyorum. Babalar ve kızları, bizim kongre üyelerimizin kadınlarla ilgili konularda oy kullanmaları için ulaşmak istediği hedef kitlelerden biri. Ve biz her zaman, kız çocuğu sahibi erkeklerin kadın konusu hakkında oy vermeye daha meyilli olduklarını görmüşüzdür. Bildiğiniz gibi bu çok ilginç bir konu, çünkü bu erkekler kendi eşleri için hiçbir zaman istemedikleri şeyleri kendi kızları için istiyorlar.





